

М. М. КАРАКАТА

ДАВНЄ МИНУЛЕ

**АНДРУСІВКИ
(ІСТОРІЯ СЕЛА)**

50-річчю Радянської влади присвячується

м. Київ 1967р.

ПЕРЕДМОВА

У зв'язку з тим, що в текст цієї роботи внесено цілий ряд змін і нових доповнень, доводиться писати ще й цю передмову. Перш за все вважаю дати назву цієї роботи «Давнє минуле Андрусівки (до історії села)» з тих міркувань, що поданий мною матеріал не становить повного минулого нашого села, а повна історія села буде написана пізніше, коли дослідникам-патріотам нашої Андрусівки стане відомо багато подій минулого Андрусівки, яких ми зараз не знаємо.

Внесено в текст нові факти, а саме:

- 1) про археологічні розкопи могильників первісних слов'ян на території Андрусівки;
- 2) про громадсько-політичну діяльність т. Зайця Івана Гавр.;
- 3) факт жорсткого явища бандитизму в лісі Сішному;
- 4) внесено текст прокламацій, революційної організації «Земля і воля», який був дуже поширений у нашій місцевості в 80-90-х рр. минулого століття;
- 5) в світлі новітніх даних уточнено походження назви нашого села;
- 6) впорядковано текст розділу «Період соціалізму» щодо хронологічного розміщення матеріалу розділу.

28.XI.1973 р.

М. КАРАКАТА

м. Київ

ПЕРЕДМОВА

При перегляді попереднього тексту написаної перед цим «Історії Андрусівки» мною знайдено багато недоліків стилістичного порядку, які в даному тексті виправлені.

Виправлено також текст в тих місцях, в яких події чи факти по декілька разів повторювалися.

Крім того, розділ «Післямову» я вважаю за зручніше перенести поперед самого тексту «історії», що я й зробив і дав йому заголовок «Замість вступу». Увесь цей розділ значно переробив, дещо скоротив і дещо додав.

В цей наново перероблений текст своєї «Історії Андрусівки» додано багато нового матеріалу, який допомагає краще висвітлити окремі моменти історії нашого села.

Новим у цьому наново переробленому тексті «Історії Андрусівки» є розподіл тексту на окремі розділи, що відповідають періодизації розвитку людського суспільства взагалі.

14 листопада 1968 р.
Караката

М.

ПЕРЕДМОВА

до повторного тексту "Історії Андрусівки"

Переглядаючи і перчитуючи різні історичні записи, історичну і історичні карти, як і стосуються навколишньої місцевості нашого села, мені ніде не довелося натрапити на термін «АНДРУСІВКА». Та в цьому й немає нічого дивного. Андрусівка /польська/ протягом усього свого часу існування була і залишалася невеличким селом, населення тут зростало лише через природній приріст, і ззовні сюди люди не прибували. До 1793 року це була територія Польщі і сюди утікачі з різних міст не ховалися. Притулком для утікачів став правий берег Тясмина, за межами кордону Польщі, у безпосередній близькості від Андрусівки /польської/. Цей затишний куточок став ніби динамічною величиною, куди ніби безперервним потоком вливалися все нові і нові люди, які не могли довше миритися з тими нестерпними умовами економічних, політичних і моральних утисків у їх попередньому місці проживання. От цей затишний куточок і став зародком майбутньої Великої Андрусівки.

Термін «АНДРУСІВКА», що відноситься до населеного пункту на правому боці р. Тясмина, є на топографічних картах протягом усього 18 ст.: 1/ на карті комісії фон-Штофеля 1732р., а ця комісія брала матеріал для цієї карти з раніше складених карт; 2/ на карті інж-полковника де-Боксета 1740-45р.р; 3/ на карті Нової Сербії початку 1760-х років; 4/ на карті Катеринославського намісництва 1787 р.

Основним джерелом своїх обґрунтувань, посилань і документів для мене у найбільшій мірі були археологічні дослідження залишків давнього поселення на правому березі Тясмина, яке легко можна було пізнати по великому скупченні черепків, побитого в час пожежі, скла та іржавих залізних цвяхів і інших уламків. Велике значення для мене мали знахідки різних археологічних предметів, давніх монет, тощо.

Усними переказами я користувався лише такими / і то тільки для недавнього часу/, які у мене не викликали ніякого сумніву.

17.2.1967 р. М.Караката

ЗАМІСТЬ ВСТУПУ

Велика Жовтнева соціалістична революція 1917 року своїми бурхливими хвилями розбуркала, розбудила від летаргічного сну багатомільйонний народ, його титанічні творчі сили. Розправив народ свої могутні богатырські плечі, відкинув усе, що гнітило його і під проводом Ленінської Комуністичної партії взявся за перебудову свого життя на новий, комуністичний лад.

Опанувавши науку про розвиток природи і суспільства, наш радянський народ за короткий час вийшов у передову лаву серед інших народів світу у багатьох галузях науки, техніки, культури, зокрема у справі освоєння і використання внутріядерної атомної енергії, в освоєнні космічного простору і багатьох інших.

Якщо використання природних сил до 1917 р. займало у нас дуже незначне місце, то на теперішньому етапі нашого суспільного розвитку невикористовувані природні сили у великих масштабах все більше й більше стають на користь у народному господарстві.

На службу розвитку соціалістичного суспільства у гігантських розмірах почали використовувати зокрема енергію текучої сили води численних великих і малих річок Радянського Союзу, як Волга, Дніпро, Дон, Об і Єнісей, Сир-Дар'я і Аму-Дар'я і ін.

Побудовано багато гідроелектростанцій, які протягом року виробляють багато мільярдів кіловат електроенергії. Енергія електростанцій використовується у різних галузях промисловості і транспорту, іде на поливку багатьох мільйонів гектарів раніше посушливих земель, використовується у справі піднесення продукції тваринництва тощо.

За декілька років побудови Кременчуцької гідроелектростанції інститутом археології Української АН було проведено дослідження

майбутнього дня водосховища з метою виявлення і вилучення залишків давно минулих епох життя людей. Внаслідок проведених численних розкопок археологічними експедиціями зібрано дуже багато різноманітного знаряддя праці, озброєння, прикрас, мистецтва, домашнього побуту. Зібраний матеріал опинився на полицях інституту археології у Києві.

Протягом 1966-59 рр. на території Андрусівської сільради археологами розкопано і досліджено двоє городищ 7-6 ст. до н.е., три кургани бронзового віку, одне поселення кінця бронзи, одне поселення слов'ян 6-9 ст. н.е. і один слов'янський могильник.

На зруйнованих хвилями берегах в Андрусівці і Калантаєві мною знайдено дуже багато археологічних предметів різноманітних доісторичних та історичних епох. Все це історичне «багатство» скупчене в шкільному музеї Андрусівської середньої школи.

Матеріал цей і результати проведених археологічних розкопок стали основним джерелом для складання історії села Андрусівки.

З метою увічнення на пам'ять нашим нащадкам грандіозних досягнень нашої величної епохи великий наш сучасник О.М. Горький подав ініціативу про складання історії міст і сіл, фабрик і заводів, ініціатива О.М. Горького була схвалена ЦК КПРС і підхоплена радянською громадськістю.

Коли мені, як члену КПРС і старожилу с. Андрусівки, колишній голова сільради т.Шуліка Ст. Макс. дав інструкцію про складання історії села, я з захопленням узявся за цю роботу. Після ознайомлення з інструкцією я довідався, що при складанні місцевої історії потрібні відповідні протоколи і постанови. На моє запитання про протокол і постанови т.Шуліка відповідав, що ні в сільраді, ні в райвиконкомі немає ніяких давніх протоколів і постановив про період організації Радянської влади. «У Вас, сказав т.Шуліка, є багато археологічного матеріалу нашого села, то Ви й пишіть, а воно й вийде те, що треба». Про таких

захоплення археологією ні для кого в селі не було секретом. При таких умовах мені й довелося братися за цю роботу.

Свій археологічний матеріал я щороку поповнював численними велосипедними екскурсіями на звільнену від лісу і заростей, але ще тоді не залиту чашу Кременчуцького моря, а після заповнення чаші водою продовжував екскурсії понад розмитими водою берегами Андрусівки і Калантаєва.

У проводжуваних на території Андрусівської сільради археологічних розкопках я приймав саму активну участь. Мною було відкрито поселення бронзового віку в хут. Кириченкове, поселення мезоліту в урочищах Липняги і Високе, про що я повідомляв інститут археології у Києві. Поселення на хут. Кириченкове було розкопане в 1958-59 рр., а поселення в Липнягах було відвідане і досліджене доктором історичних наук Телєгіним Д.Я.

Для кращого обізнання з пам'ятниками історії та археології я відвідав історичні музеї в Одесі, Керчі, Кіровограді, Черкасах, Чигирині, а в Києві у музеї був декілька разів. Побував я у науковій бібліотеці Одеського університету, в республіканському історичному Державному архіві в Києві, читав історичну літературу у Київській історичній бібліотеці та в бібліотеці інституту археології в Києві; дуже часто консультувався з доктором історичних наук Тереножкіним О.І. і кандидатом історичних наук Березовцем Д.Т. і Максимовим Є.В.

Під час екскурсій мною було старанно досліджено місце первісного поселення перших утікачів і пізнішого розселення понад Тясмином з правого його боку до 1740 р.

Знайдено було мною багато срібних і мідних монет 17-18-19 ст.ст., які стали мені у великій пригоді для приблизного датування місцевості.

Дуже цінні відомості для історії села одержав я від свого батька. Він був людиною письменною, був членом комісії по будівництву нової

церкви Андрусівці 1896-98р.р. Він говорив, що стара церква в селі простояла 120 років, а перенесена в село з-понад Тясмина, де вона знаходилася на високому горбу з правого його боку трохи нижче мосту через Тясмин. Від батька я довідався і про Вищепанівку, а йому розповідав його прадід Караката Гордій, який сам жив у Вищепанівці і звідти перейшов в Андрусівку. Очевидно, він був запорожець, але інвалід /на одній нозі мав протез/. Коли після руйнування Запорізької Січі /1775 р./ здорові запорожці виїхали з Вищепанівки за Дунай, Караката Гордій, як інвалід, переселився в Андрусівку теж з інвалідами Вищепаном, Чечелем і Шарпасем. Перебуваючи уже в Андрусівці, він ходив до панів Кашириних учити їх стріляти без промаху з гвинтівки. Умер він маючи 116 років.

Про військові поселення мені розповідала моя мати, а її батьки своєю власною працею були безпосередніми учасниками військових поселень.

Про життя Андрусівки в час тимчасової фашистської окупації мені розповідали Кузьменко Ів.П. /Хемченко/, Ковтун Є.Ів., а також родичі і знайомі, бо сам я в той час був у лавах Радянської армії, а звідтіль попав у Грузію.

Про оформлення організації Радянської влади я сам добре знаю до 1919, а з кінця цього року я працював у с.Нове Липове і в Андрусівці бував рідко. Про цей час я маю певні відомості від старих членів КПРС Мих. Ів. (з 1918 р.), Тишка Вас. Сал. (з 1919 р.) і від свого друга Полтавця Корн. Вас., який тоді був при владі в Андрусівці, а зараз персональний пенсіонер, працює позаштатним інструктором райкому КПУ в м. Луганську.

Дуже цінні відомості про початковий період організації Комсомолу, піонерів та суцільної колективізації дістав я у т.Шуліки Ст.Макс. та Острровершенка Л.Л. Шуліка брав активну участь у роботі

комсомолу, піонерії та організації колгоспів і довгий час очолював колгосп і сільську раду в Андрусівці, а зараз пенсіонер, інвалід Великої Вітчизняної війни. Острровершенко був першим організатором і першим піонервожатим, а в даний час працює юристом у прокуратурі м. Києва.

У кожного, хто буде знайомитися з історією Андрусівки, може постати питання про те, як саме створилося наше село в далекі від нас часи?

Для з'ясування такого питання треба мати на увазі, що через територію нашого села проходив битий шлях між Чигирином і Криловим, а на степовій території Андрусівки десь пролягав здавна відомий в історії «Чорний шлях». Свою назву цей шлях одержав, мабуть тому, що ніколи не заростав травою. По «Чорному шляху» хижацькі татарські загони з-під Очакова і Бендер нападали на Україну і творили великі лиха нашим людям. То були жорстокі часи. Від небезпеки і лиха треба було тодішнім людям щодня і щохвилини берегтися, бути готовим до захисту і боротьби проти несподіваних «гостей», як татар, так і від озброєних ватаг із своїх людей, які теж охотно жилися грабунками і розбоєм. З таких міркувань люди оселялися в таких затишних і захисних куточках, що лежали збоку від "битих шляхів".

Дуже захисним гарним куточком було місце з правого боку Тясмина. З заходу на схід це місце простяглося приблизно на 4-5 км. З заходу, сходу і півдня це місце оточене непрохідними болотами, а з півночі протікала р. Тясмин. Навколишні болота заросли очеретами, а на островах росли ліси листяні і шпилькові. Придатної землі для обробки тут мало. Наявність понад болотами і лісами хороших випасів, в болотах

різної риби, а в лісі різної дичини давала можливість утікачам мати в господарстві рогатий скот, свиней, овець, курей, гусей, качок, полювати в лісах за дичиною, а в болотах і Тясміні ловити рибу, в'юнів і раків.

З цього й живилися в перші часи поселенці-утікачі.

Протягом тривалого часу невеличке поселення повільно розширювалося внаслідок природного приросту людей, а більше за рахунок збільшення нових утікачів. Створилося поселення досить велике з продовжними і поперечними провулками. Люди оселялися на островах, понад болотами. Судячи по побутових залишках і попелищах, можна думати, що кількість жител доходила до 80. Незабаром в цьому поселенні на високому горбу понад Тясмином була збудована невеличка церква. Лісів було досить і він був вільний, нічий.

Після «Вічного миру» з Польщею /1686 р./ жителі цього поселення, особливо з найбільш сміливіших, поволі почали переходити на південь через болото і заселили найбільше заховані відочей «непроханих гостей» місця, якими були Басарабія, Гребенівка і Довганівка. Трохи пізніше появилися поселенці на Куплюватій і Свинолупівці /Нижчій/.

Коли на Україні були поставлені московські воєводи, а особливо після непомірного оподаткування місцевого населення Мало-російською Колегією /1722/, почався масовий перехід населення з Лівобережжя, то нові поселенці почали заселяти Аршаву, Замісток, Шланбову. Велика повідь Дніпра 1740 р., зруйнування Запорізької Січі 1775 р. і непосильні податки були тими стимулами, які сприяли появі все нових груп поселенців. От тоді було заселено Голоштанівку і колишню вулицю Яковлева і Поділ /Нижчий/ вихідцями з запорізького зимівника Вищепанівки. З певністю я

можу сказати, що мій прапрадід Гордій Караката був з останніх вихідців із Вищепанівки і поселився на Замістку уже намалопридатному місці. Ще пізніше пришельці заселяли ще менш зручні місця, аби тільки вода була близько.

От так із розрізнених окремих кутків утворилося велике село Андрусівка.

У тому місці, яке зараз зветься «Ставище», в часи «військового поселення» і пізніше був великий ставок із затримуваною дощовою водою для напування худоби. Подібний ставок був на Куплюватій, а озера в селі були на Свинолуповці /Нижчій/, де садиба Микитенка Сем.Трох. на Басарабії, де садиба Чечеля Миколи Пилипов.

Від часу «військових поселень» до нашого часу збереглися будинок «розправи», в якому жив начальник «військового поселення», і «забара» або збірний будинок, де збиралися поселенці для відправки на різні роботи. В останньому будинку зараз живе гр.Запорожець.

В часи «військового поселення» при в'їзді в Андрусівку з боку Новогеоргіївська знаходився «шлахбаум»^x /тепер Шланбова/ з озброєною вартою для перевірки документів проїзджих. Такий же шлахбаум був і при виїзді з села в сторону Калантаєва.

x/ Шлахбаум - це перегородка чи перекладина на шляху, що піднімається і опускається для пропуску проїзджих підвід.

Дехто в Андрусівці думає, що село названо так, бо начальника «військового поселення» ніби було прізвище Андрусов. Така думка неправильна, бо ще років за 150 до початку «військового поселення» Андрусівка уже мала таку назву. Тільки на короткий час /біля 20 років/ в час існування Новосербії серби назвали Андрусівку Чонград /або просто

Чорноград чи Чорноградівка/, та скоро після того Андрусівка стала знову зватися своїм давнім ім'ям.

Від часу перебування в нашому селі сербів, волохів та інш. слов'ян-переселенців у 2-ій половині 18 століття минуло більше 200 років. За цей час колишні вихідці слов'яни з Австрії і Туреччини давно змішалися, злилися з місцевими людьми і перетворилися на українців. Про це нагадують тільки деякі сучасні прізвища, наприклад: Вуйчич, Коноград /Ялович/, Полярош, Бабич, Масахран; у Стецівці - Мадич, Мамчич, Врублевський, Шабаш; в Глинському - Митич, Живан, Карапиш, Коруц, Шандор, Марушантощо.

Довготривалий і складний процес свого розвитку зазнала наша Андрусівка. Багато подій забулося зовсім, про деякі з них ще збереглися згадки в пам'яті людській або у вигляді пісень, переказів, анекдотів і жартів, примовок і поговірок.

Хочеться думати, що сучасне молоде покоління не лише продовжить розпочату нами роботу, але й поповнить або й зовсім по новому переробить і доповнить цю працю багатьма новими фактами з давно минулого.

30 жовтня 1968 р.

М.Караката

Київ

ДАВНЄ МИНУЛЄ АНДРУСІВКИ

Все йде, все минає, і краю немає,
Куди воно ділось, відкіля взялося?

/Шевченко/

«Да ведают потомки православных
земли родной минувшую судьбу»

/"Летописец Нестор» А.С.Пушкин/.

I. ПРИРОДНО-ГЕОГРАФІЧНЕ

ПОЛОЖЕННЯ.

Сучасна або Велика Андрусівка чи просто Андрусівка займає територію близько 9000 гектарів. До складу теперішньої Андрусівської сільської ради входять території сіл Калантаєва, кол. польської Андрусівки. Тясминки /Каширівки/. В адміністративному відношенні Андрусівська сільрада входить до складу Кремгесівського району /кол.Новогеоргівського/. Кіровоградської області. Знаходиться Андрусівка близько 49° північної широти і 33° східної довготи. До революції 1917 р. Андрусівка входила до складу Стецівської волості, Олександрійського повіту, Херсонської губернії.

Поверхня Андрусівської сільради має хвилястий характер, порізана численними проваллями /оврагами/ і балками і має схил переважно до Кременчуцького моря (до кол. р. Тясмина) правої притоки Дніпра /у північній частині, а в південній частині має схил до

р.Цибульника. Водорозділ між схилами проходить від лісу Гаврюкове, між лісами Гнуче-Сагалатовє, Донове, Сішне до лісу Ковалівське, далі понад лісами Пильне, Джихурівське, Бутки до лісів Бабичеве Велике і Бабичеве мале до лісу Німківське і ще далі до лісу Сатаєве. З півночі на південь територія простяглася на 8-10 км, а із заходу на схід на 12-15 км. До колишньої долини р.Тясмина, а тепер до Кременчуцького моря впадають такі балки: Лобачиха чи Лобачівська, Усова, Буткова /з Ковалівською/, а в долину р.Цибульника - балка Цюпина з ярами Козаковим і Образцевою Стінкою, яр.Розсоховатий, Вищепанова балка з ярами Сиволаповим і Шумним; Пугачева балка з ярами Шнейдеровим /Шнейдіровим/ і Кузьомчиним.

Вищепанова і Пугачева балки зливаються разом біля дер.Христовки і вливаються в Цибульник.

В Тясминську долину атмосферна вода збігає ще з ярів: Оданцевого, Злодійського, Розсохватого, Трушка і Німківського.

Кожна балка збирає атмосферну воду з багатьох лісів, ярів і ярочків. Збігаючи з крутих схилів, вода силою своєї течії руйнує навколишні поля і створює численні провалля, несе багато лесової глини, а остання осідає на низинах і цим робить велику шкоду культурним колгоспним плантаціям.

З руйнуванням /ерозією/ ґрунтів колгосп ім.Леніна провадить систематичну боротьбу. Так, наприклад, обсажені лісом численні яри навколо Буткової балки, навколо ярів Оданцевого, Злодійського, Куплюватого, Трушка і Німківського. В багатьох місцях посадка лісу обкопана захисними ровами для одведення дощової води.

По балках Бутковій, Вищепановій та Усовій зараз створені великі ставки, в яких напувають колгоспну худобу і в яких розводять карасі, лини, коропи.

Ще років 30 тому назад по названих вище балках було багато впорядкованих криниць, а зараз їх немає.

Схили деяких ярів дуже круті і іноді в час весняного танення снігів відбуваються зсуви таких схилів. 1896 р. великий зсув трапився на схилах яру близько лісу Бутки, а в 1952 р. трапився такий же зсув в Козаковому яру в районі балки Цюпиної. Ширина тріщини була більше метра.

Років 80 тому назад по схилах ярів росли кущі глоду, шипшини, терну та жостіру, а зараз лише де-не-де залишилися кущі глоду.

Гирло балки Лобачихи залито водою Кременчуцького моря. Тут зараз збудовано мурований залізобетонний міст, через який проходить траса Кремгес - Чигирин.

В селі звичайні містки побудовані на Басарабії, Куплюватій і Довганівці.

Межує Андрусівська сільрада на сході з Подорожанською, на півдні з Григорівською та Глинською Кремгесівського району, на заході з Стецівською, Чигиринського району Черкаської області і на півночі з Кременчуцьким морем.

В надрах сільради знаходяться потужні поклади граніту, який виступає на поверхню в самій Андрусівці і в Калантаєві. Крім того, в східній частині Андрусівки є поклади сірої глини.

Ґрунти території переважно чорноземні з домішками дрібного піску, а на схилах, де чорнозем змитий за останні 150 років дощовою водою, виступає лесова глина. Незначна частина поверхні близько 9-10% зайнята лісом, де ростуть дуб, берест, липа, ясен, клен, а на низьких місцях тополя, верба, осика і інш.

Значна частина степової землі обробляється, а менша частина, зайнята косогороми, ярами та проваллями, не обробляється, а використовується під випаси скоту. Такі природно-географічні дані нашої місцевості.

II. ДОІСТОРИЧНІ ЧАСИ.

Коли піднятися із села по узвозах в степову частину, то на горизонті ясно видно численні могили. Для кожної людини цілком зрозуміло, що ці могили не є природні, а що вони насипані людськими руками. Коли вони насипані? Хто їх насипав? Для чого вони насипалися? Такі питання мимоволі виникають у тих людей, хто вдумливо придивляється до навколишнього оточення. У зв'язку з такими запитаннями виникають і інші запитання, пов'язані з першими, а саме: хто такі були ті люди, що насипали ці могили, коли і як ці люди жили, чим вони займалися, куди вони поділися, чому не залишили після себе ніяких записів і переказів?

Щоб відповісти на такі запитання, треба мисленно перенестися в часі на декілька тисяч років назад. На території нашого села з давніх-давен жили люди. Природні умови /м'який клімат, родючість ґрунту, близькість води, наявність пасовиськ на хвилястій поверхні території тощо/ сприяли життю і розповсюдженню людського населення в самі найдавніші періоди людської історії.

З часу заповнення Кременчуцького водоймища берегова його частина під руйнівальною дією хвиль стала розмиватися, руйнуватися. І от на зруйнованих хвилями і розмитих водою берегах з'явилися залишені стародавніми людьми предмети, які вживалися ними багато тисяч років тому, а саме: знаряддя праці, предмети озброєння, глиняний посуд, прикраси, твори мистецтва і т.інш. Прикладом таких знахідок можуть бути: десять штук цілих кам'яних топорів, багато уламків кам'яних топорів з залишками просвердлених на них дірок, глиняний посуд

великих і малих розмірів з різноманітним орнаментом і без орнаменту, наконечники стріл з кременю, заліза і особливо багато з бронзи, багато різних пряслиць тощо.

Все це знайдено мною на розмитих берегах Кременчуцького моря в різних місцях Андрусівки і Калантаєва і зберігаються в історико-краєзнавчому музеї середньої школи села Андрусівки. Всі ці знахідки є німі свідки життєдіяльності стародавніх, доісторичних людей різних історичних епох. По таких і інших найстародавніших залишках і за допомогою дуже рідкісних писемних джерел учені-історики і археологи відновлюють приблизні картини дуже давнього минулого України, вивчають історію племен і народів, які заселяли нашу Батьківщину і сусідні з нею країни.

Внаслідок праці багатьох учених істориків і археологів доведено, що люди існують на землі приблизно одного мільйону років. На протязі всього цього довготривалого часу людське суспільство перебувало на дуже низькому рівні розвитку, дуже повільно прогресуючи, і тільки останні 5-6 тисяч років, зазнаючи різноманітних внутрісуспільних змін під впливом розвитку знарядь праці, людство в окремих місцевостях стало переходити в епоху цивілізації, створюючи класові державні об'єднання. Увесь попередній час свого існування і розвитку до утворення класового суспільства і класових держав зветься в історії людства первісним періодом або періодом первісного комунізму. Згідно з ученням марксизму-ленінізму, для вивчення суспільно-економічного життя людей вирішальне і разом і революціонізує значення має виготовлення знарядь виробництва абознарядь праці.

Знаряддя праці в первісну епоху виготовлялися з каменю та кісток тварин, пізніше з металів: міді і бронзи та з заліза і сталі. У зв'язку з цим історія людського суспільства поділяється на такі епохи чи періоди: кам'яний вік /палеоліт, мезоліт і неоліт/, бронзовий вік і залізний вік. Палеоліт або ранній кам'яний вік закінчився 40 тисяч років тому назад, пізній палеоліт 40 - 10 тис. років, мезоліт 10-6 тис. років, неоліт або новий кам'яний вік був у нашій місцевості до кінця 4-ї тисячі років до н.е., бронзовий вік 3-2 тис. років до н.е., залізний вік почався приблизно за одну тисячу років до н.е.

Люди, які жили у нас в первісну епоху, давно вже зникли, але в верхніх шарах землі там, де вони жили, збереглося багато матеріальних залишків їхньої життєдіяльності. Земля стала, таким чином, ніби своєрідним архівом або кладовою залишків попередніх епох життя людей.

На території Андрусівки знайдено залишки всіх вище перелічених епох. Знайдено в декількох місцях кістки мамонта, який був предметом колективного полювання для людей палеоліту. Одного мамонта було знайдено в проваллі, в лісі Бабичевому біля табору тракторної бригади колгоспу ім. Леніна в 1929 році. Уламок щелепи другого мамонта знайдено мною вкупі з т. Овчаренком Вас. Ів. в розмитій кручі на березі Кременчуцького моря між колишньою Кириловою Греблею і садибою Дряпіки Данила Сидоровича.

На цій самій найдавнішій стадії розвитку палеолітична людина живилась переважно рослинною їжею і плодами дерев, ягодами, кореннями, а також м'ясом великих і дрібних тварин та рибою,

яку ловила руками або збирала викинуту хвилями на берег. На кінець палеоліту люди уже уміли користуватися вогнем. Жили тоді люди невеликими групами, колективами. Житлом тодішніх людей були примітивні курені, вкриті шкірами тварин, або природні печери чи пристосовані для життя природні захищені місця. Основу такого людського колективу становило групове добування їжі і взаємний захист від хижих звірів. Добута гуртом їжа під час полювання розподілялася між всіма членами цього гурту. Уже в цей період почала розвиватися найпримітивніша мова. Зброєю для полювання і для захисту від хижих тварин були камінь і дерево, а також і кістки тварин. Одяг виготовляли із шкір тварин.

На кінці раннього періоду палеоліту клімат у нашій країні став, порівняно з попереднім, холодним внаслідок великих льодовиків, що насувалися з північних країн. Великі маси льоду, а з ним сніг і холод посунулися ще далі на південь від нашої місцевості і доходили аж до теперішнього Запоріжжя^{х/}. х/ В. Бондарчук. "Україна Радянська", 1958 р., стор. 12. Приблизно 15 тисяч років тому назад льодовики відступили в полярні країни і клімат знову значно пом'якшав. Господарства в цей час люди ніякого не мали.

В слідуючі мезолітичну і неолітичну епоху люди навчилися виготовляти лук і стріли, стали повільно приручати диких тварин /найуперед собаку/, появилoся примітивне господарство, а приручення тварин згодом розвинулося в скотарство. Кочовий спосіб життя став повільно переходити в осідлий спосіб. Поруч із скотарством почало розвиватися землеробство. У цьому ж періоді люди навчилися ліпити з глини посуд і стали його обпалювати. Техніка виготовлення знарядь

праці з каменю набагато розвинулася. Люди навчилися краще обробляти свої знаряддя з каменю, стали його оббивати, розпилювати, свердлити, шліфувати. Появилось прядіння рослинних і тваринних волокон, навчилися прясти і ткати.

Поселення мезолітичного часу на території Андрусівки відкриті мною в урочищі Липняги, а також в урочищі Високе, а окремі знахідки неолітичних предметів були і в Пильській Андрусівці. Мезолітичне поселення в урочищі Липняги відвідав археолог^xТелегін Дм. x/ *Телегін Д.Я. історичних наук, співробітник Інституту археології Академії наук УРСР, його листи мені.* Як., дослідив його і сказав, що це поселення датувати треба як мезолітичне. Поселення мезоліту, як уже зазначалося попереду, існували за 10 - 6 тисяч років до н.е. В більшості мезолітичні і неолітичні поселення розташовувалися на заплавах річок, на низовинах з лісовими зарослями і кущами. У цей час люди уже уміли обробляти ручним способом землю, за допомогою лука і стріл успішно полювали на зайців, лисиць, кіз, оленів, зубрів тощо. Отже, вже за багато тисячоліть до нашого часу жили люди в нашій місцевості. Їхнє господарювання давало їм досить запасів їжі і одягу і вои поволі переходили на осілий спосіб життя.

У ще пізнішу епоху - епоху міді і бронзи, або бронзового віку, населення того часу значно збільшилося. Поселення племен бронзового віку знаходимо в багатьох місцях Андрусівської території, а саме: в урочищах Сіднівка, Смородяне, Вакат, Пратва, Громова, Бірок /на правому березі р. Тясмина/ тощо. Тільки в межах теперішньої Андрусівки пам'ятки бронзового віку знайдені на кутках Шланбова,

Кадрелівка, Аршава, Пристань, а також поберегу моря в колишн. Калантаєві.

Відкрите мною поселення бронзового віку в хут. Кириченкове понад болотом Інбек було розкопане в 1958-59 рр. археологічною експедицією Інституту археології АН УРСР під керівництвом кандидата історичних наук Покровської Євг.Фед. та Петровської Євг.Ол^х. *х/ Покровська Є.Ф. і Петровська Є.О. «Поселення кінця епохи бронзового віку біля с. В.Андрусівка, журн. «Археологія» том XIII, 1962 р.* Розкопані на цьому поселенні житла і знайдені предмети свідчать про землеробський характер господарства, в якому певну роль відіграло скотарство. До складу стада входили головним чином коні і велика рогата худоба. Розташування поселення на березі болота, яке являє собою залишки заболоченого рукава Дніпра, дозволяє говорити про певну роль рибальства в господарстві жителів поселення».

І хоч племена бронзового віку ще не знали залізних знарядь праці, а користувалися знаряддями праці з каменю, кременю, кісток, бронзи і дерева, але вони мали вже досить розвинуте і розгалужене господарство, вели широкий обмін продукції свого господарства з сусідніми племенами. Це було 4-3 тисячі років тому назад. Якою мовою говорили ці племена, ми не знаємо, але речові знахідки знарядь праці, зброї і домашнього побуту, які ми знаходимо на місцях їх поселень, дають нам досить певне уявлення про спосіб їх життя.

Племена бронзового віку залишили нам і ті могили, що їх ми бачимо по нашому степу. Наприклад, понад лісом Бутки таких могил є близько 10 і розташовані вони в один ряд; декілька могил знаходиться коло лісу Німківське, біля лісу Росохвате /на Ляховім/, в околицях сіл

Калантаєва і Андрусівки. Дві такі могили були розкопані археологічною групою під керівництвом кандидата історичних наук Максимова Євг.Волод. ^{х/} *Е.В. Максимов и Е.А. Петровская «Археологические памятники в окрестностях с.Б.Андрусовки на Тясмине», журн. «Краткие сообщения института археологии АН УССР» № 8 за 1959 г., стр. 24 и последующие.* в 1956 році в самому селі Андрусівці в західній його частині. Розкопки показали, що ці могили були місцем захоронення померлих тодішніх людей. У кожній розкопаній могилі було по декілька кістяків людей. Посипання дна могильних ям і тіла померлих червоною вохрою підтверджує належність поховань до періоду бронзи.

Ні племена неоліту, ні племена людей бронзового віку не залишили після себе ніяких письмових пам'яток. Коли і куди вони перейшли, чи загинули тут на місці в боротьбі з ворогами, чи продовжували і далі жити на тому ж місці, - про це ми зараз певних відомостей не маємо.

III. СКИФСЬКО-САРМАТСЬКИЙ ПЕРІОД.

На кінець 2-го тисячоліття і перші віки 1-го тисячоліття до н.е. бронзовий вік у нашій країні повільно змінився віком залізним. На цей час люди навчилися виготовляти знаряддя праці з заліза, цей час у нас на Україні ще зветься передскіфським періодом. Найдавніші люди, що жили в нашій країні, були кімерійці. Про це уже є письмові джерела /документи/. Грецький історик Геродот, який жив у 5 стол. до нашої ери, мандруючи по світу, завітав і в нашу країну. Тут тоді була держава Скіфія. Геродот розповідає, що скіфи ділилися на воїнів, хліборобів і кочовиків. Далі Геродот пише, що скіфи прийшли в наш край із Середньої Азії у 8-му столітті до н.е. і витіснили звідтіля кімерійців. Скіфи жили і на території Андрусівки, про що може свідчити велика кількість скіфських бронзових наконечників стріл, бронзові прикраси для людей, прикраси кінської зброї, уламок форми^{1/} *Уламок форми зберігається в музеї школи с.В.Андрусівки* з м'якого каменя для відливання з бронзи кинджалів і списів. Скіфи-хлібороби, про яких згадує Геродот, це, очевидно, було місцеве населення, яке через свій осідлий спосіб життя споконвіку жило тут і нікуди не переходило.

Скіфів-завойовників у 4 стол. до н.е. витіснили сармати /теж воявничий народ/, які панували тільки до 3-го стол. н.е. Сарматів прогнали готи, що прийшли сюди з понад Балтійського моря і підкорили місцеве населення. Залишки скіфських, сарматських і готських племен змішалися, злилися з місцевими осілими хліборобами, вносили в побут свої обряди, звичаї, традиції, запозичали їх від місцевого осілого

населення. У 5 стол. н.е. готи були витіснені гуннами, які прийшли сюди з Середньої Азії і підкорили місцеве населення.

У скіфський і сарматський періоди населення нашої місцевості провадило жвавий торговий обмін з грецькими містами-колоніями, які були розташовані по берегах Чорного моря і в Криму. Це були: Ольвія /в гирлі р. Буга/, Херсонес /поблизу Севастополя/, Пантікапей /близько Керчі/ та інші. Засновані грецькі міста-колонії були в 6 - 5 стол. до н.е. греками-виходцями з Малої Азії та Балканського півострова. Свідченням торговельного обміну місцевого населення з грецькими колоніями можуть служити уламки грецьких амфор, що часто зустрічаються у нас по берегам Кременчуцького моря, а одну цілу амфору було викопано колгоспником Громовим Ол.Петр. на вул. Довганівка при копанні ями для будівництва колгоспної конюшні^{1/}.

1/ Амфора зберігається в шкільному музеї с. В.Андрусівки. За словами канд. історичних наук археолога Береговця Д.Т. амфора походить з о-ва Родоса в Егейському морі і датується 3-м стол. до н.е. Уламки грецьких амфор знайдено, крім того, ще в 4-х місцях Андрусівки, в 3-х місцях у Калантаєві, в Бондарівці, на хут. Кириченкове.

Крім згадуваних раніше степових могил від скіфського часу, у нас в Андрусівці збереглися ще інші пам'ятники, це – «городища». Назва ця походить від того, що ці місця були огорожені, укріплені штучними спорудами - глибокими ровами, високими земляними валами, а іноді і кам'яними стінами. Городища розміщалися на високих стрімких кручах берегів річок, глибоких балок, ярів і були місцями захисту населення і скоту підчас нападу ворогів. З розкопаних археологами городищ на нашій території є Тяминське /Андрусівське/ і Калантаївське. Розкопки

Тясминського городища проводилися під керівництвом канд.історичн.наук археолога Максимова Є.В. в 1956 р., а Калантаївське городище було розкопане теж у 1956 р. археологічною групою на чолі з канд. історичних наук Покровською Є. Ф. ^{2/2/ 2/} *Покровська Є.Ф. і Ковпаненко Г.Т. «Раскопки около с. Калантаева и Стецовки на р.Тясмине в 1956 г.Кратк.сообщ. Института археологи № 8, 1959 г.»* Розкопками виявлено наявність високих земляних валів, глибоких ровів, дерев'яних з горизонтальних колод стін, а в Тясминському городищі ще й кам'яних захисних валів. Знайдені при розкопках уламки кераміки, кістки тварин і окремі речі /наконечники стріл з бронзи/ тощо, свідчать про те, що ці городища були побудовані і використовувалися у 8 - 7 - 6 стол. до н.е. і належать до Чоліського часу^{1/} (8-7 ст. до н.е.).

1/ Тереножкин А.И. «Предскифский период на Днепровском правобережье», стор. 12-14.

В 2 - 3 ст. нашої ери територія Причорномор'я відійшла до Римської імперії. Це твердження можна довести тим, що на нашій території /в тому числі і в Андрусівці/ попадається велика кількість римських монет, а також скарбів римських монет. Про один з таких скарбів в брошурі «Археологічні пам'ятники Кіровоградської області» М.Є.Беркович^{1/} розповідає так: «Серед знахідок римських монет на території Кіровоградської області найбільший інтерес становить знахідка скарбу в околицях м. Новогеоргіївська на початку 80-х років минулого віку. Внаслідок розмиву одного підвищення, на березі річки Тясмина, на поверхні землі опинився виключно багатий скарб срібних римських монет. Скарб був такий багатий, що пастухи носили монети шапками. Сім штук монет цього скарбу попали в колекцію Єлисаветградського

реального училища» /Беркович/. Всі ці монети були 1-2-3-го віків нашої ери. Мною і учнями нашої школи в Андрусівці знайдено три срібних римських монети, одна з них імператора Адріана /П7-138 рр./ і дві монети імператора Марка Аврелія /161-180 рр./.

І/ М.Є.Беркович «Археологічні пам'ятники Кіровоградської обл.», стор. 34, Кіровоград, 1955 р.

Знахідки скарбів і окремих римських монет перших віків нашої ери свідчать про те, що в скіфський, сарматський і пізніший періоди по Дніпру проходив дуже важливий торговельний шлях між грецькими колоніями Причорномор'я з місцевим населенням по Дніпру, його притоках аж до Балтійського моря. Цей шлях відомий в історії під назвою «шлях із варяг в греки».

ІV. ПЕРШІ СЛОВ'ЯНИ І КИЇВСЬКА РУСЬ

В 5-му ст. н.е. в Причорноморських степах появився новий воявничий народ - гунни. Вони прогнали готів, захопили і сплюндрували всю територію і остаточно зруйнували і знищили Ольвію, після посунулися далі на захід до Дунаю. Після смерті свого вождя Аттіли гуннська держава розпалася, частина гуннів, що пішла далі — і захід, зупинилася на Середньодунайській низині /де тепер Угорщина/, а частина тих, що залишалася на місці, змішалася і злилася з основним

місцевим населенням. Корінне місцеве населення, хоч і зазнавало великих утисків з боку прийшлих завойовників, як скіфи, гармати, готи, гунни, але не було повністю знищене. За самих найскрутніших умов деяка його частина переховувалася в лісах, глибоких ярах і балках, в болотах і, коли минала небезпека, виходило із схованок і знову починало продовжувати свою господарську діяльність.

Основну масу місцевого населення склали слов'янські племена антів, або як їх називали грецькі історики /Лордан і інші/ склавинів. Про антів згадують записи грецьких істориків ще з 4-го ст. н.е. На протязі декількох століть слов'янські племена ввібрали або асимілювали залишки прийшлих колишніх завойовників і в 5-6 ст. створили великий союз східних слов'янських племен- антів. До цього союзу антів входили всі племена, що займали територію від Карпат до Дінця Сіверського.^{x1}

x1) Укр. Рад. Енци. Словник, стор. 84, Київ, Акад. Наук УРСР, 1966 р.

Жили анти осідло, обробляли землю сохою і пугом, використовували рогату худобу як тяглову силу. Сіяли пшеницю, просо, гречку, ячмінь, овес, льон, коноплі, горох, розводили домашніх тварин: рогатий скот, коней, овець, свиней, курей, качок тощо. В лісах полювали на диких тварин, розводили бджіл. З сусідніми племенами вели обмінну торгівлю, продавали хліб, хутра, шкіри, мед, віск тощо.

У антів був патріархально-родовий лад. Рід складався з декількох споріднених між собою сімей, а кожна сім'я складалася з батька і декількох його одружених синів. Кілька сусідніх родів, з яких кожний цілком зберігав свою самостійність, склали плем'я. Найвищою владою були збори /віче/ членів роду чи племені. На зборах обирали старійшину роду чи племені і вождів племені. За мирних умов влада вождів була

обмежена, а в військові часи вожді наділялися необмеженою повнотою влади.

У 7-8 ст. східні слов'яни створили декілька держав, зокрема Київську Русь, Новгородську тощо. Пізніше в 9-му ст. Новгород завоювали нормани або варяги, а один з варязьких вождів Олег захопив і Київ. Олег убив у Києві князів теж варязького походження Аскольда і Діра і сам став князем київським, умер коло 914р. Це був слашний вояка. Своїми вдалими походами на сусідні землі Олег налякав візантійських імператорів і примусив їх скласти вигідну для Київської держави торговельну угоду і заплатити великий викуп. Це було в 912 році. Наступник Олега Ігор Рюрикович (914-946) продовжував підкоряти сусідні слов'янські племена і посилювати цим Київську Русь. Дружина Ігоря, княгиня Ольга (946-960) прийняла від візантійських греків християнську віру і намовляла до цього і свого сина Святослава (960-972), але йому не було часу займатися такими справами. Він увесь час проводив війни із сусідніми ворогами аварами /обрами/, хазарами і налякав їх так, що вони примушені були жити мирно з Київською державою. Син Святослава Володимир (979-1015) запровадив для всього народу християнську віру в 988 році, причому це міроприємство провадилося часто в примусовому порядку /«вогнем і мечем», - говорить в літописах^{х/}.

х/ Перший проект пам'ятника кн. Володимиру в Київському Держ. історичному музею.

Цифри в дужка – це роки правління.

Приблизно в цей час почалася в Київській державі письменність.

V. ЕПОХА ФЕОДАЛІЗМУ.

Територія Андрусівки і сусідніх сіл у той час входила в склад Київської держави або Київської Русі. Про це можна переконатися з такого запису в одному київському літопису 12 століття. Там описано так: «Тогоже лета /1190 р./ Святослав с сватом своим Рюриком утишивши землю Руськую и половци примиривши в волю свою, и сдумавши и идоста на ловы по Днепру в ладьях на устье Тясмени и ту ловы деявша, и обловишася множеством зверей»^{x/}. Це було там, де знаходився Крилів до його затоплення.

x/ «Сборник русских летописей» з кн. Шахматова «Повесть временных лет», вид. 1916р., або Похилевич, стор. 670, 1864 р.

Археологічні розкопки слов'янських поселень по Тясмину під керівництвом археолога Д.Т. Березовця, проведені в 1957-58 рр. в районі Пеньківки і Андрусівки, свідчать, що в цій місцевості проживало слов'янське плем'я уличів^{xx/}. Залишки керамічного посуду, характерного для слов'янських племен того часу, теж стверджують думку про заселення нашої місцевості східно-слов'янськими племенами в період Київської Русі. Крім залишків кераміки, тут знайдено і зберігаються в шкільному музеї залізні наконечники стріл, наральник залізний, важки до ткацького станка і в великій кількості пряслиця різної форми і величини. Отже, на території Андрусівки уже більше 1500 років тому назад жили слов'янські племена.

xx/ Д.Т. Березозець «Поселення уличів на р.Тясміні», Материали и исследования по археологии СССР № 108, 1963 г. Москва.

Археологічні дослідження могильників первісних слов'ян на території Андрусівки теж стверджують існування уличів. Про це можна довідатися з статті т.Березовця Д. Т.¹ «В чотирьох могильниках, пише т.Березовець, було досліджено 29 урнових і 14 ямкових поховань. Могильник №1 знаходиться біля самого підніжжя Тясминського городища. Тут було розкопано близько 1200 м² ґрунту. Могильники 2-й і 3-й лежать на лівій стороні долини Тясмина, а могильник №4 знаходиться в самій Андрусівці по вулиці Шланбова біля залитого морем колишнього ставка. Відкрив і розкопав його місцевий краєзнавець учитель Караката М.М. Тут він розкопав двоє урнових поховань. Знайдено три великих ліпних посудин з горілими людськими кістками. Вінця посудин горизонтально зрізані». На цьому ж могильнику окремо знайдено велику срібну антропоморфну фібулу. Матеріал віддано т. Березовцю.

І «Могильники уличів у долині р. Тясмина», збірник Слов'яно-руськістарожитності, вид-во Наукова думка, Київ, 1969р., стор. 58-71.

Отже, на території Андрусівки і навколишній місцевості уже більше 1500 років живуть слов'янські племена.

Татаро-монгольська навала 13-го стол. зруйнувала і підкорила Київську державу, господарство вкрай було сплюндроване. Спустошення зазнав увесь край. Після татаро-монгольського смерчу дуже повільно відновлювалася господарська діяльність через малу кількість пригніченого населення, яке залишилося і з якихось причин не зазнало знищення.

Значна кількість території Київської держави втратила можливість оборонятися від агресивних сусідів і в 1356 р. була загарбана

Литвою, а з 1569 р. після об'єднання Литви з Польщею опинялася в лабетах Польської шляхти.

Панування польських панів продовжувалося аж до кінця 18-го стол.

Якщо господарська діяльність тутешнього населення не припинялась протягом багатьох попередніх історичних епох, то після татарського руйнування помітна господарська діяльність відновилася лише десь в кінці 15-го стол.

Опинившись на окраїнах Польщі, вона попала під постійну загрозу наскоків з боку хижацьких татарських кочівників Кримського ханства.

В час захоплення Литвою українських земель Литва була сильною державою і змогла дати належну відсіч татаро-монголам і захистити свій край від таких хижацьких непроханих гостей, але пізніше через внутрішні усобиці Литва дуже ослабла і примушена була платити велику данину Кримському ханові.

Стан культурного розвитку був значно нижчий і литовські феодалі почали запозичати багато нового для себе в українських феодалів, вводили в свій побут нові звичаї, традиції, релігію.

Отже, в цей час особливих змін форми експлуатації не набирали. Литовські феодалі вели просте господарство і вимагали від залежних від них селян виконання повинностей натурою.

Хоч юридично територія України належала Польсько-Литовській державі, а фактично вона опинилася беззахисною. По безмежних степових просторах південної частини України товклися і з своїми скотарськими табунами татарські орди Кримського ханства.

Заселення південних степових просторів проходило дуже повільно. Новим поселенцям треба було бути досить сміливими і разом з тим досить сильними, добре організованими, щоб в любий момент дати належну відсіч небезпечним татарським сусідам.

Після Люблінської унії /1569 р./ заселення цих країв значно поживало. Період після Люблінської і Брестської /1596 р./ унії відзначився посиленням загостренням соціального, національного, релігійного гноблення простого українського люду і викликало загострення визвольної боротьби українського народу за оборону своїх потоптаних, понівечених прав.

Свідченням жорстокої і нічим не стриманої експлуатації може стати книга француза інженера Боплана, який в кінці 16-го і початку 17-го стол. працював при уряді польського короля Сігізмунда III по будівництву фортець на південно-східних кордонах Польщі. У 1615 р. Боплан закінчив писати свою книгу «Опис України з картами». Описуючи природу України та її простий поневолений народ, Боплан дуже співчутливо відзивається про народ України і дає козакам таку характеристику: «Они остроумны, проницательны, требовательны, щедры, не жадны к богатству и необыкновенно ценят свою свободу, без которой они не могут жить и из-за нее поднимают восстания, когда магнаты начинают ее ограничивать. Искусные в нападениях, казаки умеют также хорошо обороняться от превосходящих сил врага в укрепленном таборе из воев, 100 человек казаков успешно выдерживают бой против 1000 татар, укрепившись в таборе из связанных воев, поставленных в несколько рядов и выкопанных между ними шанцев /окопов/. /История УССР т. I-й стр. 174, 1953 г./. Боплан наводить

багато прикладів, які повинні, крім 3-х днів на тиждень праці в панському фольварку, примушений народ виконувати на своїх експлуаторів, що і в які строки давати із свого господарства на користь феодала за проживання і арендування панської землі. Пан-феодал мав право не лише принизити, образити чи побити свого кріпака, закувати в кайдани, продати як скотину і навіть скарлати на сирть.

Становище пригноблених мас простого народу посилювалося особливо в періоди частих воєн, які проводив уряд Польщі із своїми сусідами: Туреччиною, Росією, Швецією, Лівонією, Кримом.

Не можна сказати, що наш народ мовчки, спокійно сприймав приниження своєї гідності й образи, знущання й всіляке пригноблення. Не один раз обурений народ виступав на захист своїх економічних, національних та інших прав і інтересів, мстив і завдавав досить відчутних ударів гнобителям. Починаючи з кінця 16-го стол. і до кінця 18-го стол. цей період ознаменувався цілим рядом повстань проти польської шляхти і українських феодалів. Організаторами і керівниками повстань були: Косинський /1591-93 рр./, Наливайко /1594-96 рр./, Жмайло /1625 р./, Тарас Федорович Трясило /1630 р./, Павлюк, Скидан /1637 р./, Острянин /1638 р./, Б.Хмельницький /1648-54/.

В організації народних повстань українського народу проти феодално-кріпосницького гніту активну участь брали козаки Запорізької Січі - плоть од плоті і кров од крові усіх пригноблених.

Усі з названих організаторів народних повстань були запорожцями і щиро сприймали всі біди і нещастя покріпаченого простого народу.

Перед цим ми бачили, як характеризував Боплан українській народ на прикладі українського козацтва. Хто ж були українські козаки, де і коли вони з'явилися?

Слово «козак» тюркського походження і означає вільну, ні від кого не залежну людину. Суспільно-політичний устрій Польщі особливо після Люблінської/1569 р./ і Брестської /1596р./ унії створив сприятливі умови, на ґрунті яких виникло козацтво.

Магнати-феодала не задовольнялися примітивними умовами життя, прагнули до розкоші в домашньому побуті, обстановці, одягу тощо, і посилювали дедалі експлуатацію трудящих. Якщо народ раніше мав право переходу від одного поміщика до другого, то уряд Польщі заборонив можливість переходу селян, а закріпив їх за феодалами, зробив їх кріпаками 1588 р.

Спочатку трудящих примусили працювати в маєтках поміщика 3 дні на тиждень, а 3 дні селяни могли працювати в своєму господарстві. Не задовольняючись цим, феодала-поміщика посилювали гніт, знущання, експлуатацію, вимагали все більше й більше податків і повинностей, збільшували дні обов'язкової праці на тиждень в свою користь, а це супроводжувалося ще й знущанням, образами і побоями простого народу. Нестерпне становище експлуатованих примушувало останніх шукати собі захисту, боротьби за свої права.

Одним з видів боротьби стали втечі селян в далекі краї. Часто було так, що доведений до відчаю народ повставав проти своїх гнобителів, убивав і мстив панам за знущання, образи, побої, спалював панські маєтки і утікав від переслідувань в малолюдні місця на середній течії Дніпра, за порогами.

Спочатку це були поодинокі або малочисленні групи утікачів, а пізніше утікати стали сім'ями, хуторами, цілими общинами. На нових місцях утікачі селилися і повільно починали господарювати, не відчуючи над собою нічиєї влади.

Ті з українського народу, - писав польський хроніст С.Грондський, - хто не хотів ходити в ярмі і терпіти владу місцевих панів, ішли в далекі краї, тоді ще не залюднені і здобували собі право на свободу, засновували нові селища і, щоб відрізнятися від селян, що належали панам, стали називати себе козаками. /Рад.Енцикл.історії України том 2-й стор.406/.

З самого початку свого виникнення десь в 1-й половині 16-го стол. Запорізька Січ стала і була до самого свого кінця оборонцем бідного безправного народу і нещадним, месником за всі його кривди і лиха. Вона /Січ/ стала притулком для всіх утікачів з усіх куточків України, надійним оборонцем проти внутрішнього гноблення з боку польсько-українських панів, так і від зовнішнього поневолення і рабства з боку татар і турків.

Не раз протягом довгого періоду пригнічення і поневолення український народ звертався по допомогу до братнього російського народу і одержував від нього гарячу підтримку і активну допомогу.

Пізніше Запорізька Січ стала досить грізною силою, з якою примушені були рахуватися Польща, Туреччина, Росія і Крим.

Прагнучи встановити контроль над козацтвом, використати його в боротьби проти Туреччини і Криму, а також проти народних мас, уряд Польщі приймає частину козаків на державну службу за розпорядженням короля Сігізмунда-Августа 1572 р. 300 козаків. Вони були вписані в

список-реєстр, від чого і одержали назву реєстрових козаків. Пізніше реєстр бувало декілька разів розширено і скорочувано. До реєстру завжди попадали заможні козаки, /Історія УРСР, т.І-й стор.173, 1853 р./.

Не меншого горя і нещастя зазнавав наш народ в часи наскоків кримських татар. Татари забирали в полон всіх працездатних жителів, старих і дітей безжалісно убивали, скотину і всі цінності забирали, а чого незручно було забрати, спалювали або знищували. Урятуватися від такої участі могли лише поодинокі люди, які встигали сховатися в навколишніх численних болотах, лісах, глибоких ярах і проваллях.

Після таких спустошливих татарських наскоків наш край на довгий час залишався опустілим, малолюдним, здичавілим. У такому загрозливому непевному становищі наша місцевість перебувала аж до 1783 р., коли під могутніми ударами російської армії Туреччина змушена була відмовитися від володіння Кримом і передати його Росії.

Яскравим показовим прикладом наслідків татарських наскоків на Україну може стати Чигирин. Він був столицею України. Уже через декілька років після смерті Б.Хмельницького Чигирин зазнав декількох нападів польсько-шляхетських військ, що їх привів сюди зрадник Ю.Хмельницький. Під час війни з Туреччиною або Чигиринських походів 1677-78 рр. після декількох нападів Чигирин був зовсім зруйнований, майже все населення було вигнане татарами в Крим для продажу в рабство, не залишилося ні одного цілого будинка, лише здичавілі собаки голодні бродили по руїнах, шукаючи будь-якої поживи. Така ж гірка доля випала тоді і Андрусівці. Вона теж була вщент зруйнована татарами, майже все населення попало в полон або було

знищене, це саме сталося з Криловом, Калантаєвом, Стецівкою і інш. слободами¹⁷.

І/ Костомаров М.І. Руїна. 1879-80 р.

У той час Андрусівка знаходилася по обох боках Тясмина і становила один населений пункт. Як з правого, так і з лівого боків річки хати були розкидані невеликими купками вздовж берега річки і вздовж піщаних островів, понад болотами та озерами, а на півдні в степовій гористій частині були кутки Басарабія, Куплювата, Гребенівка, Поділ. Зв'язок з цією степовою частиною села здійснювався через болото лише в одному місці. Там була насипана піщана гребля, обсаджена гербами, а над проточною частиною болота на греблі був збудований місток. Це виявилось лише тоді, коли є 1925-30 рр. було проведено меліорацію по осушці болота. Тоді на поверхні ґрунту показалися залишки дубових паль і ряди вербових напівгнилих пеньків по боках греблі. Ця гребля здавна звалася Кириловою, а чому її так назвали, з живих тепер людей ніхто не може сказати.

На північному кінці греблі на горбі в той час стояла корчма, що стверджується великою кількістю битого зеленого скла. Тут же рядом з корчмою очевидно були господарські будівлі корчмаря. Місце це у нас звалося Цілуйків Кут, а можливо що й ім'я корчмаря було Кирило.

Частина села по лівій стороні Тясмина у нас звалася Польська Андрусівка, а вся територія з лівого боку Тясмина до самого Дніпра взагалі звалася Польщею мабуть з того часу, коли Тясмин став границею між Запорізькою Січчю і Польщею /1654 р./. Ця частина села

простяглася дугою вздовж річки вузьким рядом хат, не заглиблюючись далеко від берега річки, бо там далі були високі, ні до чого не придатні піщані кучугури, нанесені в далекі від нас геологічні часи весняними паводями Дніпра. Значна частина площі піщаних кучугур була засаджена сосною. Значна частина населення жила за селом на кутках: Сіднівці, Смородяному, Громовому, Феновому /понад болотом Інбеком/, Вакаті тощо.

Посередині села на крутому горбі правого боку Тясмина стояла церква. Через Тясмин посередині села знаходиться місток, а рядом з містком стояв водяний млин.

У 1740 р, в цій місцевості сталася надзвичайно велика весняна повідь Дніпра, яка заподіяла місцевому населенню дуже великої шкоди. Як приклад можна навести таке: руйнівна сила вода лише в одному селі Липовому розмила берег площею біля 700 десятин, затоплена була значна частина села, Липівська і Воронівська церкви. Липівське населення змушене було перейти жити на нове місце за 2 км вглиб і село стало зватися Нове Липове. Велика кількість населення м. Воронівки теж переселилася вглиб території за 2-3 км і утворили село Подорожнє¹⁷.

I/ Похилевич Л. Сказания о насел.местн.Киевской губ., Киев, 1864 г., стр.679.

Розмивши берег біля с.Тарасівни, дніпрова вода рушила в долину Тясмина, зруйнувала його лісисті береги. Налякане повіддю населення присілків Сіднівки, Смородяного, Фенового тощо примушене було теж переселитися в село, ближче до Тясмина и розміститися в найближчих піщаних кучугурах, бо придатні площі були вже раніше заселені.

Таке несподіване стихійне лихо заставило мешканців правого боку Тясмина в Андрусівці в значній кількості залишити здавна насаджені місця і переселитися на більш підвищені міст степової частини і цим самим уникнути від шкідливих і вередливих в майбутньому поведой Дніпра.

Пізніше після умов Вічного Миру 26.IV.1686 р. про це було сказано так: за порогами Днепра, в Сече, Кодаке и иных местах по Заднепрю по устью реки Тясмина, впадающего в Днепр и до Черного леса живущим козакам остаться же вечно за Россиею^{2/}.

2/ Бантыш-Каменский. История Малой России ч. II, стр. 169, 1822 г.

За Зборівською угодою /1649 р./ Богдана Хмельницького з Польщею Україна складалася з Київського, Брацлавського і Чернігівського воєводств. Територія підпорядкована була владі гетьмана.

У статті праці І.П. Крип'якевича «Адміністративний поділ України 1648-1654 рр. /«Історичні джерела та їх використання» випуск другий, видавництво «Наукова думка» 1966 р. стор.123/ написано так:

«На території трьох воєводств було організовано 16 полків^{х/}. Чигиринський полк 1649-1654 рр. займав територію по обох боках Дніпра і межував з Корсунським, Черкаським і Полтавським полками. Крайні його межі на півночі - Орловець, Баклій, Сміла, Жаботин, Медведівка, Вереміївка, Жовнин, Остап'я, Голтва, на півдні межі доходили до Чорного шляху і р. Цибульник та до Дніпра по обох боках ріки. У 1649р. Чигиринський полк поділявся на 19 сотень. Центрами сотень були: Баклій, Боровиця, Бужин, Вереміївка, Воронівка, Голов'ятин, Голтва, Жаботин, Жовнин, Кременчук, Крилів, Максимівка, Медведівка, Омельник, Орловець, Остап'є, Потоки, Сміла, Чигирин».

х/ Полк - це адмін-територіальна одиниця, начальник її звався полковник. На території полка жила старшина /шляхетство/, козаки і посполиті /селяни/. Старшина і козаки становили полк військовий.

Чигирин був столицею України і політичним центром її. Тут гетьман приймав послів чужеземних держав, звідси видавалися універсали і розходилися по всіх кутках України. Ще в 16 стол. польський король Стефан Баторій у своїй грамоті віддав Чигиринське староство на гетьманську булаву. Ця стаття була підтверджена Білоцерківською угодою Б.Хмельницького з Польщею, Стаття «е»: «Город Чигирин по указу Его Королевской личности имеет при гетмане остаться» /стр.61 Маркевич «История Малороссии» том III, 1842 г./

Належність здавна до Чигиринського староства території, що лежить на південь від р.Тясмина, стверджується писаними документами /духовними заповітами, купчими кріпостями на різні земельні угіддя тощо/, які збереглися до нашого часу. Наприклад, житель м. Чигирин реєстровий запорізький козак Волевач Тишко /Тихін/ в своєму духовному заповіті від 8 августа 1600 р. на ім'я своєї дружини і синів завіщає їм пахотні угіддя, випаси, сінокоси, хутори, ліси, пасіки, озера і болота з ловлями риби і звіря /в лісах/ і вказує, що угіддя знаходяться понад річками: Тясмином і його притоками Чутою, Ірклієм і Чуткою /притокою Ірклія/; Цибульником; Ингульцем і його притоками Березівкою і Макарівкою. Тут же згадуються села: Суботів, Янич, Калантаїв, Матронине і хутори понад лісом Плеским і понад всіма згаданими річками. /Кн.8 «Чтений в общ.Нестора-летописца» за 1894 г./

1920 р. Андрусівку відвідав історик, секретар Українського Товариства охорони пам'ятників історії та культури проф. Стеллецький.

Він провів археологічні розкопки поблизу того місця, де понад Тясмином стояла колись церква. Там було знайдено кафлі з будинку часів Б.Хмельницького. Проф. Стеллецький виступив на загальних зборах гр.с. Андрусівки з інформацією про наслідки розкопок. Автор цих рядків теж прослухав виступ проф. Стеллецького.

Під час ремонту квартири гр.с.Андрусівки Микитенко Сем.Трох., який жив у будинку проти колишньої сільської розправи /будинок залишився ще від часів військових поселень і був побудований з паленої цегли великих розмірів/ знайшов цеглину, на якій були відбиті заглиблені цифри 1646 і букви С і П. Цей будинок знаходився поблизу великого крутого берега понад великим болотом вздовж північної сторони села. Звідсіля відкривається вид на великі і далекі простори за Тясмином, а в ясну погоду буває видно дим від пароплавів, що курсують по Дніпру і навіть буває видно білі гори по той бік Дніпра на Полтавщині. Можна припустити, що літери С і П означають сторожовий пост, а цифри показують дату цього поста. Той факт, що цифри арабські, показує належність поста до Польської держави, в якій вживалася арабська нумерація, а в Росії в той час вживали церк.-слов'янську нумерацію, а арабські цифри введено було лише в 1710 р. при Петрі І.

На зруйнованому водою березі Андрусівки в тому місці, де перед затопленням знаходилися садиби Цілуйка Івана Артемовича, Коновала Якова і Полтавця Омелька/Гелима/ було знайдено медальйон овальної форми розміром 3x4 см з срібною позолоченою рамочкою з зображенням богородиці з написом польськими буквами «Матка боска». На цьому ж місці знайдено скляний зелений хрест на круглій підставці з рельєфним

розп'яттям, а зверху хреста є заглибина /ямка/. Висота хреста з підставкою 20см^{1/}.

І/ Медальйон, хрест, срібний дукач є зараз в шкільному музеї с.Андрусівки.

Крім того, на цьому ж місці знайдено круглий срібний дукач нижня частина/ з написом церк.-слов.буквами і хрустальний 4-кінцевий хрестик з вушком. На цьому ж місці є багато кафлів з рельєфним зображенням кольорових квітів, великі куски вапнякової обмазки з відбитками лози і багато кусків обпаленої цегли.

Мимоволі виникає думка, що на цьому місці стояв який жилий будинок феодала, чи його управителя або арендатора.

Люди середньовіччя були релігійні. Вони вірили в те, що людина за життя робить багато гріхів, тобто таких вчинків, які суперечать релігії, а за життям і вчинками людини слідкує бог. За свої вчинки людина може численними молитвами виправдатися перед богом. З цією метою багаті й феодали будували за свої кошти церкви, монастирі, каплиці, робили коштовні подарунки в церкви, вносили грошові вклади в церкви і монастирі з тим, щоб попи молилися за них не лише за їх життя, а й після їх смерті, та ще щоб і поховали їх біля церкви.

Б.Хмельницький за свій кошт побудував церкву в Суботові, де він був і похований. Дорошенко Петро в час свого полковництва в Чигирині й гетманування на Правобережжі подарував золоту чашу /келих/ для церкви с. Андрусівки. Чаша була вилучена з інвентаря в період голодних років в Надволжі 1920-1922 рр.

Малонадійна, кичлива і зрадлива в давні часи сусідка Росії й України Польща не завжди дотримувалась договорів, які вона

підписувала. Діждавшись слушного часу, коли Росія й Україна переживали якусь скруту, польські феодали, як хижаки, захоплювали якийсь участок території, яка в минулому входила в склад Польщі, а по договорах вилучалася з їх володінь, привласнювали цей участок, поспішали заселити своїми людьми і заводити там свої закони і порядки.

Так було неодноразово і з територією Андрусівки, Крилова і сусідніх сіл між Тясмином, Цибульником і Чорним лісом.

Коли Росія вела війну з Туреччиною і Кримом в 1687-89 рр., а потім в 1695-96 рр., Польща двічі захоплювала цей куточок і двічі примушена була його очистити. Після невдалого Прутського походу 1711 р. польська шляхта знову по-хижацьки накинута на цю територію, яка вже входила до Миргородського полку, заселила і хазяйнувала, як у власній хаті.

На неодноразову вимогу гетьмана Д. Апостола і козацької старшини 1727р. уряд Росії призначив комісію для остаточного розмежування кордону з Польщею. Комісія складалася з генерал-квартирмейстера барона фон Штофеля, полковника Грабянки з Гадяча і Валкевича бунчужного товариша. Комісія, починаючи з 12 серпня 1732 р., провела розмежування, обслідувала ці землі і виявила, що землі були захоплені і заселені поляками, які уже на той час встигли підбити собі в підданство всю людність. Комісія вигнала експлуататорів і описала всі населені місця.

1. Проти Кременчука жив шляхтич Чайковський, що захопив собі у власність села Миргородського полку, а саме: Табурище, Кам'янку, Золотарівку, Обломівку, Конотіп, Свинарку, Піцьківку і Крюків та

підбив у підданство їх жителів. Комісія розламала будівлі Чайковського, його самого заарештувала, а майно і гроші секвеструвала.

2. Вище від устя Тясмина лежить слобода Походіївка, яку заселили поляки.

3. На правім боці Тясмина, в границях Росії слобода Крилівська, колишнє місто Крилів і Красно-Перичеська^{x/} за мостом через Тясмин. При ній млин на 2 кола. На цю слободу зараз же заявив претензію гетьман Апостол, зазначивши, що її дано йому з лісом Асаульським. Тут же на р.Тясмині ще 2 млини Попівський і Булаївський, кожний на 2 кола мучних і 1 ступу. На Булаївський млин претензію також заявив Апостол.

x/ Красноперич Федір Васильович був писар городовий Крилівського замку в I половині, 18 стол. /Архив Юго-Зап. России, том II ч. I, стор. 20, 1864 г. Киев/.

4. Далі село Горобцівка теж заселили поляки.

5. Далі село Андрусівка, яке існувало й раніше, пізніше ж було зруйноване, й знову його заселили поляки. Тут же і млин так званий Дорошенків, який на 2 кола - мучне і ступне.

6. Далі с. Калантаїв, що його заселили поляки і при ньому млин Климівський на 2 кола мучних і I ступу.

7. Село Войтове і при ньому пустий млин, так званий Панівський, а в 3 верстах від нього другий, недороблений.

8. Далі по р. Ірклію млин Чигиринського мешканця. Потім с. Нестерівка і при ньому млин т. зв. Лишкачина на 2 кола.

9. Між лісами Чутою і Мотронівським, під Чорним лісом слобода Цибулів, що її заселили знов поляки, коло неї млин хутір Тонконіжний.

10. Та в середині цієї території, серед лісів Чути, Чорного та інш. є села, які заселили поляки: Ковалівка /Григорія Ревенка/, Биківка /Юська Головка/, хутір коло Щербининога байрака, деревня Глинська і при ній млин Якова Колесника, і хутір Федірки /стор.213/.

Не вважаючи на опір поляків, цю територію повернуто до Миргородського полку, а саме: Крилів, Походіївка, Горобцівка, Андрусівка, Калантаїв, Войтове, Стецівка, Нестерівка, Цибулів, Тонконогівка, Ковалівка, Биківка, Глинське. Ці поселення творять фактично Крилівську сотню, а сотниками по черзі були: Данило Дахно, Костя Корчевський, Іван Ковальчук і Григорій Рудь.

Основну людність становлять виходці з Миргородського полку і в значній кількості починають переселятися сюди селяни Правобережної України за ініціативою поляків /до 1732 року/, а пізніше утікаючи від польських панів /стор.214/.

На 1740-45 р.р. за даними підполковника інженера де Боксета тут було 15 церков: Крилів - 2, по одній у Плахтіївці, Мишуринім розі, Андрусівці, Калантаєві, Степівці, Нестерівці, Цибулеві, Глинському, Ухівці, Табурищі, Кам'янці і Крюкові.

/Записки істор.філ.відд.ВУАН, кн.24, 1929р., «До історії задюднення степової України», автор Степан Шамрай/.

З часу воз'єднання України з Росією 1654 р. і з переходом під владу Росії території Дикого Степу понад кордоном з Польщею уряд Росії встановив митниці /таможні/ в Андрусівці і Цибульові для збору

мита /податку/ з купців, які перевозили свої товари з Польщі на Запоріжжя. Адміністрація обох митниць очевидно пильно контролювала купецькі шляхи і брала досить велике мито з купців. Це видно з того, що уряди Польщі і Запоріжжя уже в 1742 р. надіслали скарги в Москву на діяльність обох митниць. Митниці обидві існували до 1775 р. /Гошкевич «Нова Сербія» 1753-1764 pp./.

Не позбавлений цікавості і такий запис в Андрусівській церкві на срібній дарохранительниці: «1752 года Марта 1 дня, сия гробница сооружена до храму святого великомученика Георгия, в село Андрусовку коштом церковнымъ за іерея Петра Петрова Лепачевского и за ктитора Василия Съдика /Сідика/.»Надруковано це в II томі 1848 році. «Записки Одесск.общ.истор. и древ.»Автор статті арх. Гаврил добавив від себе «из сего видно, что начало Андрусовки гораздо ранее даже 1752 года».

Подібні написи були на церковних предметах і в Калантаєві, Стецівці, Глинському, Крилові.

Для підтвердження давнього існування Андрусівки,крім наведеного мною державної комісії від 12 серпня 1732р./де сказано,що Андрусівка існувала й раніше, потім була зруйнована і знову її заселили поляки/треба навести такий приклад: «Інший повстанський гайдамацький загін з 17 чол. доценту зруйнував поміщицькі садиби в с.Андрусівці в Воронівці.Повстанці забрали майно панське і віддали його місцевому населенню/О.П.Лола «Гайдамацький рухна Україні в 20-60р.18стол.стор,86 видання «Наукова думка», Київ, 1965р.

Ці 2 наведені мною факти цілком з'ясували мою думку,над якою я довго міркував ще в 1962р. Під час дослідження в Андрусівці зруйнованого морем берега мною було знайдено декілька великих

вапняних уламків обмазаних будівель з відбитими слідами хворосту. Поблизу цього місця лежали уламки побитих кафлів з красивими рельєфними малюнками квітів. Кафлі, очевидно, були облицьовками панських печей. Мимоволі створилося тоді уявлення про те, що тут розміщалися панські будівлі. На цьому ж місці мною знайдено посудовину срібного дукача округлої форми з написом слов'янськими буквами релігійних виразів. Тут же учні школи знайшли зелений настольний хрест на підставці з рельєфним розп'яттям, а також срібний медальйон овальної форми з написом польською мовою «Матка боска». Поблизу цього місця гром.Овчаренком В.І.знайдено скляний нашійний 4-конечний хрустальний хрестик.

Отже, зіставляючи всі ці наведені мною факти, можна зробити висновок, що в Андрусівці, на колишній садибі колгоспника Цілуйка І.А./на вул.Аршав в давні часи були розміщені панські будівлі, які були зруйновані гайдамаками в 1751р. Знахідки релігійних амулетів католицьких/скляний зелений хрест, срібний медальйон з польським написом/і православних/дукач і нашійний хрустальний 4-кутн. хрестик/підтверджують,що Андрусівка зазнала на своєму віку неодноразових руйнувань і відбудови, як про це сказано в акті комісії 1732р. і що на той час в пам'яті народній ще збереглася належність гетьману Дорошенку водяного млина, який знаходився на р.Тясміні з правого боку. /Дорошенка позбавлено гетьманства в 1676 році/

Отже, що ми маємо для визначення віку Андрусівки.

По-перше, - ми маємо польські монети /ст.27/, які датуються 17-м віком: з 1615 по 1666р.р.Монети були у вжитку жителів Андрусівки /ст.27/.

По-друге, розкопки проф. Стеллецького /ст.32/ коло місця, де понад Тясмином з правого його боку на горбі стояла колись церква. Тут проф. Стелецький знайшов кафлі від будівлі часів Богдана Хмельницького /І половинаXVII стол./, отже, населений пункт тут уже був.

По-третє - за Зборівською угодою /стр.29/ територія Андрусівки входила до Крилівської сотні, Чигиринського полку і становила доходну статтю гетьманської булави, тобто гетьманської особи і була такою при Б.Хмельницькому, Ю. Хмельницькому, Виговському, Тетері, Дорошенку.

По-четверте, Дорошенко подарував для існуючої уже в той Андрусівської церкви золоту чашу /ст.31/. Дорошенко тут був володарем з 1660 по 1676 р.

Якщо припустити, що Дорошенко подарував золоту чашу в рік побудови церкви в Андрусівці, то й тоді Андрусівці вже минуло 300 років. Але, скоріше можна вважати правильним, що церква побудована значно раніше, а тоді був такий неспокійний час, що було не до зберігання архівів.

Дорошенківська чаша стояла по інвентарній книзі церкви і була вилучена в державний фонд в голодний 1920 рік.

По-п'яте, урядова комісія Росії 1732р. в акті про опис цієї території виявила, що «Андрусівка існувала й раніше, потім була зруйнована і спалена, а пізніше її заселили поляки».

Зруйнована була очевидно татарами і турками під час Чигиринських воєн 1677-1678 рр. Комісія підтвердила наявність в Андрусівці млина, який належав Дорошенкові.

По-шосте, скляний зелений хрест з рельєфним розп'яттям і медальйон з польським написом підтверджують, що тут в Андрусівці деякий час жив якийсь польський шляхтич і що йому довелося вести якусь боротьбу, бо таких предметів, як скляний хрест і медальйон в кишені не носять, щоб можна було ці предмети випадково загубити.

По-сьоме. цеглина, знайдена Микитенком /стор.32/ числом 1646 стверджує польське походження, а букви С і П говорять про належність цієї землі до України, бо в Польщі існував шрифт латинський /шкода, що цеглину викинуто в провалля в 1946 р./

По-восьме, запис на дарохранительниці в церкві в Андрусівці від 1752р., зафіксований арх. Гавриїлом, підкреслює про даність церкви в селі. Коли побудова церкви становила декілька десятків років раніше, то арх. Гавриїл записав би точну дату. Інженер де-Боксет за 1740-45 р.р. теж стверджує наявність церква в Андрусівці.

Отже, можна з певністю зробити висновок, на підставі вищеперелічених даних, що наша Андрусівка уже має повних 300 років.

Україна до 1654 р. входила до складу Польської держави. Пригнічення і експлуатація простого українського народу викликали з боку пригнічених відповідну реакцію у вигляді запеклої боротьби і повстань проти польської шляхти. Повстання жорстоко придушувалися. Залишався інший спосіб позбавлення від знущань і експлуатації для бідного народу – утеча в Дикий Степ, за межі Польщі.

От саме сюди, у цей затишний, захисний куточок на правому боці Тясмина здавна збиралися утікачі з багатьох кінців України. Утікали ті, які не могли переносити наруги і знущань ганебної польської шляхти та її спільників – українських запроданців.

До Запорізької Січі тікати було далеко і небезпечно. І от значна частина утікачів почали оселятися зразу за Тясмином, за польським кордоном. Хоч і близько було до кордону, але рука польського шляхтича не мала тут такої сили, щоб схопити утікача. Він тут почував себе вільним козаком і нікого не боявся.

Вдумуючись над змістом назви села Андрусівка, треба зробити висновок, що ця назва походить від власного ймення Андрій – від пестливої /ласкательної/ форми Андрусь. Але хто такий був той Андрусь і коли він жив тут, нічого не було відомо. За останній час після виходу в світ Історії міст і сіл УРСР – Кіровоградська область в статті про Велику Андрусівку сказано так: «Поселення на місці нинішнього села після багаторічного запустіння, спричиненого татаро-монгольською навалою, відродилися лише в першій половині 17-го стол. На той час тут був багатим зимівник запорожця Андрус. Мешканці його займалися землеробством, скотарством, рибальством. Після того, як у 1677 р. стотисячна турецько-татарська армія, прямуючи до Чигирина, спустошила і пограбувала Андрусівку, а її жителів забрала в полон, територія села залишилася незаселеною. За т. зв. Вічним миром між Росією і Польшею 1686 р. вона увійшла до нейтральної зони. 1725 р. польська шляхта самовільно заселила село. Наприкінці 1732 р. Андрусівка згадується як хутір, що входив до Крилівської сотні Миргородського полку. Знайдені з правого боку Тясмина на руїнах давнього поселення дві срібні монети Золотої Орди 14 стол. вказують на наявність населеного пункту в ті часи з невідомою для нас назвою, а знахідки срібних і мідних монет Сігізмунда III /кінець 16-го - поч. 17-го ст.ст./ підтверджують існування поселення кінця 16-го і поч.17-го стол.

Лише з половини 17-го стол. ми тепер можемо з певністю говорити, що поселення звалося Андрусівкою/від зимівника запорожця Андруся/.

Можна думати, що назва нашого села місцевого походження, але не виключена можливість, що ця назва перенесена з іншої місцевості України при масових переселеннях народу, які відбувалися при довготривалій боротьбі нашого народу за свою волю і права з польською агресивною шляхтою. «Пани б'ються, а в козаків чуби тріщать» – так говорить народна мудрість, підкреслюючи величезне страждання простого народу в часи визвольної боротьби в 17 і 18 століттях.

Для ствердження такої думки можна навести приклад з історії. «Эта война, зти татары разорили всю окрестную страну; семьи козаков скитались вокруг нашей армии без хлеба и без приюта. Гетман роздал им лошадей, волов, съестных припасов, денег и отправилих на зиму в села полков Полтавского и Гадячского. По весне приказал селиться по Пелу, по Суле и на Ворскле, на землях булавинских»/так назывались земли, доход с которых поступал на содержание гетмана/.Ці події відносяться до 1650 року /Н.Маркевич, «История Малороссии» том I, стр.276-277, Москва 1842 г. Издание Хрусталева/.

Другий приклад з історії за 1659 рік: «В Уманщине и Подолии кипела война междуусобная; семейства бежали оттуда в наш край, снова повторялось переселение народа пограничного с Польшей жителей прибрежных Днепра, Случи, Припяти. Предвидя войну долговременную, они явились к гетману, требовали защиты или по крайней мере пристанища. Гетман позволил им перейти в полки Слободские, Ахтырский, Харьковский, Изюмский, Сумский. Чигирин был уже взят у

поляков» /Н.Маркевич «История Малороссии», том II, стр.56-57. Москва, 1842 г.издание Хрусталева/.

На масове переселення пригніченого народу як реакцію на непосильні тяготи різними податками з боку Малоросійської Колегії і частих постоїв російського війська можна навести приклад у чолобитній /заява, жалоба/ козацької старшини, поданій царю Петру I. Ця заява озаглавлена «Коломацькі чолобитні». В ній писала і прохала старшина про звільнення народу від постоїв російського війська; захистити народ від діяльності Малоросійської Колегії^{х/}, яка збирає дуже великі податки з посполитих і старшини, обкладаючи податками навіть млини /які обслуговують своє господарство/, беруть десяту частину з тютюну і пасік, причому забирають насильно хазяїв у Глухів, довго там тримають і безчестять, забирають останнє майно, коли навіть мужчини-господарі перебувають у поході... Народ доведений до того, що примушений масами утікати на слободи і за Дніпро в такі місця, які раніше були опустілі, а тепер від Дніпра до Дністра увесь цей простір заселений утікачами, нашими малоросійськими /українськими/ людьми».

х/ Малоросійська Колегія – орган контролю над владою гетьмана, була створена при Петрі I, підлягала Сенату, перебувала в Глухові. Вона була створена для обмеження автономних прав України.

Чолобитну в Коломаку підписали полковники і полкова старшина полків: Миргородського, Гадяцького, Прилуцького, Київського, Чернігівського, Переяславського, Лубенського, Полтавського і інш. /«Киевская старина», 1890 г. том 29-й, стр. 103-104/.

При масовому переході населення люди переселялися цілими хуторами, селами, слободами і свої нові поселення називали так, як

звалося їхнє поселення, що вони його залишили. Так було в Калантаєві /Херсонськiм/, коли він був заселений вихідцями з Калантаєва Чигиринського. Мабуть так було з Глинським, коли його заселили вихідці з Роменщини. Коли в наші краї у 1753 р. переселилися серби з Австро-Угорщини, вони теж назви наших сіл змінили і назвали їх так, як звалися їхні місця попереднього життя. Традиція про присвоєння новим поселенням людей назв їх попереднього місця життя, очевидно, властива всім народам. Англіїці назвали в Північній Америці і Австралії свої місця при переселенні сюди, як звалися їхні місця в Англії. Так само робили іспанці, голландці, французи, коли переселялися в свої колонії з Європи. Отже, можна з певною долею ймовірності сказати, що й назва «Андрусівка» могла бути перенесена у наш край при масовому переселенні з Лівобережної України.

Крім вказаних вище причин масового переселення народу в історії України мала місце ще одна, а саме: незадоволення податковою політикою. Були такі приклади, що таке незадоволення викликало з боку оподаткованого селянства ремство і виливалося в прямі бунти. Ось що говорить про це «Летопись самовидца»: того ж 1666 року гетьман Брюховецький з Москви за собою привів воєвод великоруських у всі найзначніші міста /города/ українські крім Києва, Чернігова, Переяслава і Ніжина. Від цих же нових воєвод : послані і в менш значні міста прикащики і визначені ціловальники або зборщики для збору торгових і ярмаркових податків від усіх, особливо на громадян і посполитих людей /селян/ наложені податі від плуга і від коня, а по весні прислані від Москви переписчики всіх людей градських і сільських, можних і

ніщетних і синів їх, і промисли, і ґрунта /землю/ і всякі угіддя переписали і від усього того дань встановили.

І того року стався бунт /мятеж/ на воєвод на непосильні податки і здирства їх і напасті, і перепис. І на початку переяславці насланного їм полковника Дацька в Богушковій Слобідці убили і мали переяславський замок захопити, коли б не був попереджений воєвода. Однак, місто спаливши і під Дорошенка^{х/} піддавшись, вступили в Золотоношу, яких князь Щербатов з військами велико- руськими і українськими довго доставав, але Дорошенко з ордою підійшов і оборонив їх». Підчас цього бунту було убито воєвод і зборщиків у багатьох містах, а деякі втекли в Москву. Для покарання населення уряд Москви вислав армію на чолі з Ромадановським. Каральна армія спалювала міста і села, знищувала людей. Народ утікав на Правобережжя, шукаючи тут захисту і притулку. Це відбувалося в 1668 році /Н.Маркевич, «История Малороссии», том 5- й, стр. 213, изд.1842 г./

х/ Дорошенко в той час з 1665р. був Правобережним гетьманом і підлягав Польщі і мав союз з Кримом.

На початку 18 стол. масовий перехід населення з Гетьманщини на Правобережжя набрав такого характеру, що «ні договори Росії з Портою /Туреччиною/, ні з Польщею про те, щоб край між Дніпром і Бугом zostався пустим, ні суворі караули вздовж Дніпра з боку гетьмана, ні їхні універсали, що в них заборонялося переселення на правий берег Дніпра під загрозою «безмилосердного забирання всього майна і постійного перебування у в'язниці» – ніщо не могло зупинити руху до заселення благодатного краю.

Не лише правобережні прочани, які залишилися без поселення, але й коронні лівобережні українці і навіть жителі Слобідських полків проривалися на правий бік Дніпра, обходячи сторону дикими степами. Поблизу Чорного лісу в Притясминщині по річці Цибульнику всі ці місця в ті часи були лісисті і давали можливість будувати житлові приміщення, а на випадок нападу ворога, ховатися в лісах, ярах, оврагах, очеретах по болотах.

Були в нашій місцевості такі періоди, коли люди змушені були кидати свої насиджені місця на деякий час і дуже швидко тікати.

Приклад: коли в 1675 р. під Криловом з'явилися татари, то населення Крилова і навколишніх поселень тікало за Дніпро до Кременчука, Городища, Власівки, Максимівки тощо. Коли небезпека минала, люди знову поверталися на свої попередні місця.

/М. Ткаченко «Історія Кременчуччини» Записки істор.-філол. відд. УАН за 1929 р. кн. 24 стор. 74 і 78/.

Заселення Олександрійського повіту в ті часи відбувалося на землях, які фактично не мали володаря, були нічийі, бо запорожські козаки, яким належала земля на південь від Тясмина, після зради Петру I /1709 р./ відбули на землі кримського хана /Олешки/, а «вольності Запорозькі» /володіння/ залишилися без володарів - хазяїнів. Утворені тут раніше слободи підлягали управлінню гетьмана.

Поселенці тутешніх слобід платили в державу 1-1,5 карб. від господарства і мали різні пільги /льготи/, а в Польщі і Гетьманщині вони раніше мусили виконувати «панщину» і, крім того, цілий ряд повинностей і тягот панам і державі. От що було для людей найбільшим

стимулом до переходу на нові місця» / Матеріали для оцінки земель Олександрійського пов. Херсонск. губ., Херсон, 1888 г. стр.117.

З наведених прикладів масового переселення народу можна підтвердити моє припущення про перенесення назви села Андрусівки з іншої якоїсь місцевості України. Такі припущення можна підтвердити тим, що село Андрусівка є ще на Харківщині у Балківському районі, а Андрушівка є в Житомирській, Київській, Черкаській і Полтавській областях, а сіл з назвою Андріївка лише в Харківській обл. є 10 і в Полтавській 7.

Крім того Андрусівка є ще на Дніпропетровщині, в Златоустівській сільраді, Криворізького району. Ця Андрусівка утворилася з переселенців нашої Андрусівки в 1924р. на землі поміщика Вайдака.

Дуже цікавий збіг можна побачити, коли порівняти нашу місцевість в сукупності сіл Андрусівки, Калантаєва, Стецівки і Глинського з місцевістю на Харківщині, де теж є села з такими ж назвами, лише з тією різницею, що замість назви Калантаїв є Колонтаїв, а замість Стецівки є Стецьківка. Таку різницю в назвах можна пояснити неточними записами в документах грамотіями-писарями. В пізніші часи назви сіл з такими «описками» закріпилися і дійшли до нас.

Кидається в вічі ще й те, що, як у нас названі села знаходяться поблизу одне від одного /12-15 км/, так само і на Харківщині Андрусівка є на 15 км від Коломака, а Колонтаїв за 25 км від того ж Коломака.

Якщо взяти до уваги цитовану перед цим «Коломацьку чолобитну» української козацької старшини царю Петру І, що народ утікає з цих місць за Дніпро і заселив уже колись опустілі місця між

Бугом і Дніпром, то при цьому мимоволі виникає сама-по-собі думка про якесь споріднення нашої місцевості теперішньої Кіровоградщини з аналогічними селами Харківщини.

Населення Великої Андрусівки мало постійний зв'язок із Запорізькою Січчю. На території Андрусівки у степовій частині були зимівники і «пасіки»^{х/} і «стінки»/ поблизу пасік/. У «пасіках» проживали і господарювали козаки із Запоріжжя, коли тривав мирний час, не було походів.

х/ Пасіка і зимівник – це населений пункт, а «стінка» – дуже трудно доступне природно захищене місце коло глибокого яру, лісу або провалля із заростями глоду, шипшини, терну тощо.

Одна така «пасіка» звалася «Вищепанівська» і знаходилася в 7-8 км від Андрусівки /тепер це місце належить колгоспові ім. Леніна і зветься Вищепанівка/. Близько «Вищепанівки» є Вищепанівська «стінка», а трохи далі на південний захід на віддалі 3-4 км є Образцева «стінка». Крім того, на степу «Пугачеве» /поблизу села Редькове-Ближче/ була Коновалова «пасіка» і тут же поряд Коновалова «стінка». Про Вищепанівську «пасіку» відомо, що крім інших запоріжців один з них мав прізвище «Вищепан». Коли в 1775 р. була зруйнована Запорізька Січ, козаки із сім'ями і майном /яке могли взяти з собою/ виїхали за Дунай в Туреччину, то деякі козаки будучи інвалідами перейшли жити в теперішню Андрусівку. Серед тих, що переселилися в Андрусівку були Вищепан, Караката Гордій, Чечіль, Шарпай і інші.

Коли в 1918 році група «шукачів скарбів» на чолі з Григоренком Андрієм /Петренком/ провадила розкопки на тому місці, де колись була Вищепанівська «пасіка», то там було вкопано клад срібних монет часів

Петра I, Катерини I, Петра II, Анни Іванівни, Єлизавети Петрівни і Катерини II. Скарб складався з 64 монет вартістю в 1 карб. і полтин /50 коп./ Скарб возили в Херсонський музей, але керівники музею ніби відмовилися оплатити роботу «шукачів» і вони поділили монети між членами цієї групи. Мені особисто пропонував Доненко Платін Прокоп. купити в нього 1 карб. 1727 р. і полтину 1730 року. Друга група «шукачів скарбів» теж з Андрусівки тоді ж там же на колишній Вищепанівській «пасіці» теж викопала скарб таких монет і того ж періоду. Розкопки на Вищепанівці тасмно проводилися і до останнього часу. Учасники цих розкопок засекречені, але про одного з них стало відомо вже тоді, коли він умер. Це був Бабенко /Бабич/ Іван Якович. Чи знайдено що підчас теперішніх тасмних розкопок, нічого не відомо.

Таким чином, знахідка Вищепанівських скарбів може служити яскравим ствердженням думки про зв'язок давньої Андрусівки з Запорізькою

Січню. Нащадки Вищепанів, Каракатів та Чечелів і зараз живуть в Андрусівці.

Створення Нової Сербії «було проведено після примусового виселення козаків, посполитих, підсусідків та іншого населення». За підрахунками А.Шмідта виселено було 4008 дворів. Більшість з них переселилася на землі Запорізької Січі, на південь від Нової Сербії. Тут вони створили Новослобідський козачий полк, який у 1764 р. був перейменований на пікінерний козачий полк. (Скальковский «Опыт статист.описания Новоросс.края», стр.224-225).

Починаючи з середини 18 стол. у наших краях /в тому числі і в Андрусівці/ сталися великі зміни – сюди прибули у великій кількості

нові поселенці слов'янського походження: серби, болгари, македонці, чехи, словаки, волохи, молдавани, угорці /венгри/. Перед цим вони були підданцями Австрії і Туреччини. Німці і турки сильно притіснили підданців – слов'ян, позбавляли їх політичних і громадянських прав і гнітили їх непосильними податками. Доведені до відчаю слов'яни мусили звернутися для захисту своїх прав до російського посла в Австрії Бестужева, а він доповів про це імператриці Єлизаветі Петр. Вона в особистій розмові з імператрицею Австрії Марією-Терезією домовилася про переселення в межі Росії значної кількості слов'ян з Австрії. Аналогічна домовленість була досягнута і зурядом Туреччини. Внаслідок всього цього до наших сіл /і в Андрусівку влилася велика кількість нових поселенців південно-слов'янського походження.

Не можна сказати, щоб наші люди зустріли приязно нових поселенців. Справа в тому, що старим жителям Андрусівки /як і інших сіл було наказано вибиратися із своїх насаджених місць, а куди вибиратися не було вказано. Трапилася затримка. Додаткове роз'яснення показало, що на своїх місцях можуть залишатися лише ті жителі, у кого був дозвіл на поселення, а в кого дозволу не було, то ті мусять повернутися до тих місць, звідкіля вони прибули сюди.

Ніхто не хотів залишати обжитих місць, а тодішня адміністрація не дуже примушувала людей вибиратися з села і тому значна частина людей залишалася на місці. Андрусівка тоді входила до складу Крилівської сотні Миргородського /на Полтавщині/ полку.

Новим поселенцям – сербам уряд Росії погодився дати допомогу грішми і лісом. Бажаючих переселитися в Росію було дуже багато. Керівниками їх були сербські полковники Хорват, Депарадович, Шевич

і інші. Для переселенців групи Хорвата було виділено територію понад Тясмином вздовж кордону з Польщею, а інші групи переселенців-слов'ян були поселені понад Сіверським Дінцем /тепер Донбас/ поблизу кордону з Кримом. Область поселень сербів понад Тясмином була названа Новою Сербією, а понад Сів.Дінцем названа Слов'яно-Сербією і управлялася сербською військовою адміністрацією. Область було поділено на полки, а полки – на роти по 20 рот у кожному. Роти були поставлені по окремих селах. В кожному селі роті спорудили укріплення із земляних валів і ровів, поставили гармати і вже село звалося рота-шанець. Тоді ж серби змінили назви і самих сіл, наприклад, село Андрусівка було названо шанець Чонград, село Стецівка – шанець Шолмош, село Нестерівка – шанець Вершац і т.д. Отакі сербські назви сіл існували з 1753 р. по 1784 р. і були скасовані за розпорядженням начальника Новоросії Г.О. Потьомкіна і повернуто селам давні назви.

Часто виникали непорозуміння і ворожнеча між місцевим українським населенням і сербами-поселенцями, і в цьому немає нічого дивного. В характері і в поведінці багатьох сербів було багато негативного, нехорошого. Я наводжу тут дословно, нічого не змінюючи, відзив сербів їхнього ж капітана Піщевича Семен.Степ.: «были всего вор наголо и пьяницы прегорькие, наволочь то такая была, что хуже сыскать было нигде неможно; между имыж были оружейные лесовые настоящие разбойники и где только чего на начлегах и проездом через жилища и в корчмах захватют и сорвать могут, то уже было их» /Материалы для оценки земель Херс. губ., Алекс.у.е Херсон, 1888 г./

Спочатку в Андрусівці розташувалась 17 рота-шанець пандурського /піхотного/ полку і 6-а рота жовтого гусарського полку, а з

1775р. було передано з Нестерівки ще й 7 роту жовтого гусарського полку. Начальником шанця в Андрусівці був поручик Люсін. Укріплених форпостів в Андрусівці було два: один коло Шланбови /тепер острів Кишинів/, а другий був на високій кручі проти Кирилової Греблі. На Орловій горі чи на скифському городищі форпост звався «Горобцівський», бо тут близько була деревня Горобцівка, Тясминки тоді ще не було.

З приходом сербів у наше село місцеві люди жили стурбовано, мушили бути дуже пильними, обережними, маючи у себе таких непевних сусідів. Нічого дивного в тім нема, що дехто з них намагався будь-яким способом приховати свої домашні цінності, зокрема гроші. От чом зараз у наші часи випадково люди знаходять у землі грошові скарби /клади/ мідних монет по 5 копю., 8 коп., 2 коп., 1 коп., 1/2 коп. /денга/ і 1/4 коп. /полушка/І 2-ої половини 18 стол. До цього ж часу відносяться всякі «плани» і «записи» про закопані скарби золота і срібла, що ніби заховані в землі в різних місцях Андрусівки, бо й сама Андрусівка у цих «планах» і «записах» зветься Черноградівкою /Чонград/. Один такий «запис» про клади я читав сам восени 1967 року.

Жителі Андрусівки і Калантаєва належали до групи державних селян. Вони повинні були, крім грошового податку за користування державною землею, виконувати державні повинності – підводну, дорожню, постійну тощо. Громадські справи вирішувалися тут волосними і сільськими сходами/зборами/, а в адміністративному відношенні підлягали сільським старостам і сільським розправам, волостним старшинам і волостним судам.

З 1817 р. почався період військових поселень. Процес запровадження військ/поселень був довготривалий. Вперше на Україні в/пос. було введено в 1817 р. на Харківщині.¹ Широкого масштабу введення в/пос. набрало з 12.XII.1821 р., коли був опублікований заднім числом указ про поширення в/пос. на Катеринославщину і Херсонщину², а потім /після польського повстання 1830 р./ на Київщину і Поділля³ В останній раз до в/пос. було приєднано село Лозоватку на Катеринославщині та села Костромку і Вошиве на Херсонщині і при цьому с.Костромку названо Костромське, а с.Вошиве –Ново-Покровське.

Запровадження в/пос. здійснювалося проти бажання селян, в примусому порядку, напр.: с.Маньківка,⁵ на Уманщині було цілком знищене в 1845 р., а жителів його переселено в інші села, де вже існували в/пос.

Цим же указом від 12.XII.1821р. названі вище місцевості були зняті з прибуткової частини державного бюджету від продажу горілки в таких розмірах /в таблиці названо лише найближчі села/ :

Назва населених пунктів	Шинків	Відер горілки	Сума /карб./
Крилів	6	4450	8433,33
Андрусівка	2	435	824,32
Калантаїв	2	357	677,27
Стецівка	2	691	1310,53
Галаганівка	1	424	804,0
Глинське	1	561	1064,0

1. Радянська енцикл.історії УРСР, том I, стор.297.
2. Полний свод законов Рос.имп., том.37-й, стор.956, 28835.
3. Л.Похолевич Сказания о насел.мест.Кизвск.губ.,1863г.,стр.343.
4. А.Шмидт. Материалы для статистики Херс.губ.ч.II, 1863г.стр.313.
5. .Похилевич Сказ. о насел, мест. Киевск.губ.іаз3г.,стр.351.

З 1832 р. в Андрусівці було введено «Військове поселення». До складу Новоросійського військового населення 19 стол. входило 4 уланських кавалерійських і 4 кірасирських полків, а саме: Єлисаветградський уланський полк заселено в 1819 році, Новомиргородський уланський полк - 1820 р., Н.Архангельський уланський - 1821 р., Український уланський -1822 р., кірасирський : ім.княг.Олени Павл. - 1822 р., ім. Альберта Пруського - 1822 р., Стародубський - 1822 р. і орденський - 1832г р. Останній полк був розташований так: 1-й ескадрон – Новогеоргіївськ, Табурище, Павлиш, Кам.-Потоцька, Успенка /Плахтівка/, 2 -й ескадрон: Глинське, Іванківці, Янів, Микольське, Золотарівка і 3-й ескадрон – Вершац, Стецівка, Калантаїв, Андрусівка. /Записки істор.-філол. відд. УАН 1928р. кн.17 «Військ.посел. на Херсонщині 1835 р. Степана Шевченка/. Мужське населення, починаючи з 18 років, записувалося в солдати і несло військову службу, було запроваджено військову дисципліну, військову муштру. Та частина мужчин, що не ввійшла в список військових поселенців, повинна була господарювати на казенних землях і працювати три дні на тиждень на казенній роботі, а три дні працювати в своєму господарстві і, крім того, ще виконувати постійну повинність, тобто у кожне таке господарство призначалось на постійне прожиття декілька солдатів. Військова служба продовжувалась 25 років, з 18 до 43 років. У 1833 р. до військового поселення було приписано 248 дворів. Жителів було 1861 душ обох статей, серед чоловіків було 103 хазяїв /придатних до стройової військової служби/, 107 помічників хазяїв /придатних до тилових служб/,

колоністів 538, інвалідів 15, інвалідів непрацюючих 120, разом чоловіків 883, жінок 978. Землі придатної 5580 десятин, непридатної 470 десятин. Коней у військовому поселенні було 43, волів 830 голів, іншої рогатої худоби 837 голів, млинів вітряних 11. З будівель були конюшні, загоны для скоту, кошари для овець, хліви, клуні, гамазей для засипки зерна, склади, токи для молотьби, погребі і дві великі хати для зборів людей. У 1833 р. в Андрусівці був розквартирований 4-й взвод 1-го поселянського ескадрону, а крім того, тут були розміщені штаби 1-го, 2-го і 3-го взводів 6-го діючого ескадрону орденського кірасірського полку, а штаб полка знаходився в Новогеоргієвську. Діти /хлопці/ військових поселенців з 7 років записувалися до воєнної організації, їх /дітей/ називали «кантоністами», а з 18 років переходили до військових частин. Після 43 років військові поселенці переходили у відставку, але продовжували вести військову службу в різних тилкових організаціях: шпиталях, обозах тощо. Селяни військових поселень одержували від держави, крім землі, робочу худобу, сільськогосподарський інвентар, обмундирування. Всі сільськогосподарські роботи починалися і закінчувалися по команді унтер-офіцера. Всі військові поселенці носили військову форму як у строю, так і за плугом, щодня ходили на воєнну муштру, а після занять повинні були працювати в полі чи в господарстві за суворим військовим розпорядком. Двічі на день унтер-офіцер заходив у кожну хату перевіряти додержання військового статуту. За порушення статуту, за будь-які провини поселенці вилягали карам по військовим законам, в тому числі і карою різками. Жорстокий палочний режим у військових поселеннях був такий нестерпний, що окремі поселенці іноді примушені були вдаватися до дезертирства. Так, один з них, не

витримавши знущань і катувань, утік і декілька днів переховувався в лісі Німківському. Тут його було виявлено, а він, щоб не потрапити в лапи своїх переслідувачів, повісився на гілляці. Його тут же і закопали. З того часу це місце між лісами «Німківське» і «Росохвате» прозвали «вішалником»^{x/}. Пізніше тут це місце розмили дощові води і кістяк цього нещасного опинився на поверхні. Я його там бачив часто, коли було ганяв туди корову пасти.

x/ Оповідання про «вішалника» розповіла мені моя мати.

На території військових поселень заборонялося жити старообрядцям, різночинцям і євреям. На дорогах при в'їзді і виїзді з військових поселень були споруджені шланбови /шлахбауми/ з озброєною вартою. Військові поселення були розташовані в багатьох місцях в тому числі і на Україні. Через тяжкий, нестерпний режим у військових поселеннях часто здійснювалися повстання. Наляканий такими озброєними повстаннями цар Олександр II примушений був у 1857 році ліквідувати військові поселення скрізь. Військових поселенців /всіх мужчин чи хлопців/, що жили на території військових поселень було наділено землею з державного фонду з тим, щоб селяни протягом 44 років оплатили державі вартість одержаної землі. Ця оплата звалася «викупними платежами» і збиралася щороку з селян у вигляді грошового податку або, як його звали в нас «подать». Царський уряд так призвичаївся до стягнення викупних платежів, що навіть порушив 44-річний строк і продовжував і далі стягування «викупних платежів» тільки революція 1905 року припинила ці кабальні «викупні платежі». В.І. Ленін назвав «викупні платежі» прямим грабуванням селян на користь поміщиків і царського уряду.

Наділення державних селян землею з державного фонду в 1857 р. звалося «ревизією», а самі земельні участки були названі «земельними наділами» або «ревизькими душами». Процес наділення землею селян так налякав людей, що дехто з них намагався приховати справжню кількість хлопців у сім'ї. Так, наприклад, розповідали про якогось Дикого /з вулиці Куплюватої/, що у нього було 6 хлопців і всі малолітні. Він думав самого найменшого, що народився під час проведення «ревизії» утаїти і не записав його до складу «ревизьких душ». Це було виявлено і хлопця дописано в списки проти волі батьків. Люди боялися того, що за землю треба було платити грішми щороку, а прибутковість сільського господарства була дуже низькою.

Так, наприклад, за обчислюванням селян м. Новогеоргіївська за 1878 р. чистий прибуток земельного наділу становив 40 карб. 72 коп. за рік. За рахунок прибутку треба було заплатити подать, одягати й обувати сім'ю, а часто-густо й купувати хліб. (Матер. для оцінки земель Олександр. повіту Херсон. губ. 1888 р. стор.139, Херсон).

VI. ПЕРІОД КАПІТАЛІЗМУ /1857 – 1917/

Маніфест від 19 лютого 1861р. не був добровільним актом царя Олександра II. Він був примушений це зробити цілим рядом соціально-економічних умов, які склалися в Росії на той час.

Кримська війна 1854-55 рр., як у фокусі, наочно показала нездатність деспотичного управління державою, показала всю трухлявість, гнилизну, казнокрадство, продажність, хабарництво чиновників. Рабська підневільна праця на заводах, фабриках – робітників, у сільському господарстві селян-кріпаків була дуже низькопродуктивною. Поразка царської армії в Криму, цілий ряд повстань озброєних військочеселенців, відсталість Росії у науково-технічному та економічному відношенні проти розвинених промислових країн Європи і ін. примусили царя висловитися: «краще відмінити кріпосне право зверху, ніж дождатися того часу, коли воно само собою почне відмінитися». /Покропський «Русская история», т.IV, стр.64/.

Отже, було відмінено рабську працю і скасовано кріпосництво, селян «наділено» землею, але більшість землі залишалася за поміщиками. Цей факт знайшов відбиток у пісні «Отпустили крестьян на свободу 19-го февраля, только землю не дали народу, вот вам милость дворян и царя».

Селяни колишніх військових поселень як Андрусівка були «наділені» землею з державного фонду в 1857 р. з розрахунку 5 десятин на кожну мужську душу /на душу жіночу землі не наділяли/. Наділення землі звалося «ревізією».

Зовсім інакше відбулася «ревізія» у дер.Тясминці». Селяни Тясминки до 1861 р. належали панам Кашириним. В період проведення «ревізії» там господарював зять Кашириних генерал Гайлі. Ідучи

«назустріч» проведенню реформи 1861 р., Гайлі «наділив» «своїх» кріпаків по 3,5 дес. на ревизьку «душу». Це була найгірша земля і найвіддаленіша. Для її обробітку селянам Тясминки треба було об'їздити 3 км через сусідню Андрусівку. Їздити через панську землю до своїх клаптиків селянам було заборонено.

Дворянин до мозку кісток цар Олександр II у всіх приводимих його урядом внутрішніх реформ в Росії завжди відстоював і дбав про інтереси дворянства. Так було і в реформі 19 лютого 1861р. Кріпосне право було скасовано, але земля, крім невеликих наділів, залишилася в руках дворян - поміщиків. Це викликало серйозне незадоволення серед прогресивно настроєної частини суспільних кіл населення, особливо серед інтелігенції і студенської молоді. Незадоволення внутрібньою політикою уряду царя Олександра II ще більше посилось, коли царський уряд з середини 60-х років 19-го стол. розпочав урізувати в проведених уже реформах і ті мізерні демократичні права, які були надані місцевому населенню, розпочав провадити поліцейний надзор над прогресивними організаціями і окремими громадськими діячами /Чернишевський, Добролюбов, Герцен, Писарев і багато то інш./.

Прогресивна студенська молодь вважала, що винувником погіршення внутрішньо-політичного і громадського становища, є сам цар. У деякої частині революційної молоді з'явилася хибна теорія, що, якщо усунути цього царя, то наступник його стане податливішим за свого попередника і стане більше рішучіше здійснювати демократичні перетворення в інтересах трудящих мас.

Уже в 1866р. було здійснено невдалий замах на Олександра II. Це зробив терорист Каракозов. Невдалий замах на Олександра II не лише не

зупинив терористів, а навпаки, посилив їхнє прагнення убити царя. Цілий ряд спроб здійснити це приводив уряд. До посилення боротьби проти революціонерів, до судового покарання і висилки каторжні роботи в Сибір. Нарешті 1-го березня 1881р. цар Олександр II був убитий. Цей акт здійснила революційна організація «Народна Воля». Терористи вважали, що вбивство царя стане сигналом до загального повстання народних мас на активну боротьбу за свої занедбані політичні права, в тому числі і за захоплення землі у дворян-поміщиків.

Але теорія терору виявилася хибною. Замість убитого царя Олександра II його заступив син Олександр III. Почалися жорстокі репресії проти революційних організацій, проти журналістів і газет. Організація «Народна Воля» була розгромлена, її члени зазнали різних покарань, а Желябов, Кибальчич, Перовська, Михайлов і Рисаков були страчені.

Після 1-го березня 1881р. революційна організація «Земля и Воля» поширила серед населення Придніпров'я прокламацію з приводу події 1-го березня в Петербурзі. Прокламація була надрукована в Катеринославі /Дніпропетровська тепер/ українською мовою, про що була домовленість в Одесі 1876р. між Мальованим Вас.Григ. і Желябовим Андр.Ів.

Ось текст прокламації: «Слово тайного братства «Земля и Воля». До усіх добрих людей. Не простий злодій-душогуб був той, що вбив царя, а самий щирий з тих праведних душ, що до послідньої каплі крові стояв за громадське діло. Не за для своєї якої користі ішов чоловік на певну смерть, а за увесь убогий, голодний і задавлений люд. Не пан він був і не за панське діло положив свою чесну голову! Мужик

Смоленської губернії Михайлов і міщанин Новгородської губ. Рисаков доконали таки свого царя. За що ж, за що, питають декотрі? Дамо ми відповідь та не той, що почуєте од попа або станового! Відповідь наша буде щиро-правдивий, той самий, що захован у тайнику кожного щирою мужика! Ось слухайте! Було колись, що темна ніч обгортала і волю, і розум робочого люду; чоловік родився, вмирав, не знаючи, що він, як чоловік, має якесь право! Чим далі, тим більше спадали більма з темних очей і простий чоловік рахував потроху, як він живе, як живуть другі люди і як би треба було жити; не багато було таких, але тим дужче запала їм у голову думка допомогти правді побороть кривду. Думалось їм: цар один сила і все держить у своїй волі, попросим же його, щоб трохи порівняв людей: голодному щоб дав хліба, безземельному землі, темному освіти, і що ж? У царя самого землі не зміряно і грошей не счислимо, і фабрик, і заводів. І як сам він найбільший пан, то і послухав не правдивого голосу мужицького, а панського. Правда, дав він і землі, і школу, і суд, і волю: але щож з того, що всякий волен помирать з голоду!

На той клаптик землі наложив стільки усяких податків, що і сам клаптик був не вартий того; на ту нещасну волю напустив ісправників і урядника, котрі вже десяту шкуру зодрали з тієї волі. Та й що то за вольна душа, що повинна платити за свою душу, за те, що дише і дивиться на світ божий! Що то за воля, що ходить по паспорту, живе по наміру і трусить перед кожною поганню: що тільки хай трохи зветься начальством! Що то за освіта, що псалтир ледве розбирає, а не щоб яку розумну книжку! Що то за суд, що у його тільки багатий і прав, тільки бідний і винуватий! Коли б знав, то допоміг би людам» – думають декотрі. Знав він, добре знав!! Не побоявся і панів, бо їх у сто раз менше

од мужиків і цілий мільйон москаля слухав його слова. Знав він теж, що темнота людська слух'яна і почитає його за бога. І не послухав він того правдивого голосу, що йшов до його, як з домовини, із задавленої душі мужицької. І не прийняв він тих замучених рук, що простяглися до нього, як до рідного батька. Де ті люди, що з усього царства з торбиною на плечах та з приговором обчества за пазухою, що...мандрували до свого царя шукати правди. Ті щирі душі, що кидали дома жінку, дітей, хазяйство, щоб допомогти громадському ділу, щоб добитися царської правди, замість тієї правди гноїлися по тюрмах, пропадали в Сибіру на каторзі. Так от за це все горе, що виніс на своїх плечах робочий люд, мужик і міщанин учинили таки свою розправу над своїм царем. Тепер настав новий цар. Що буде, побачимо, але у нас така думка, що й новий цар не дуже розщедриться. Так хіба яку подать скине, або пів морга землі накинє. Та не того нам треба! Годі вже надіятися на когось! Громада – великий чоловік. Вона мав всяке право у своїм добрі. Треба тільки дружно взятися і добитися того, щоб:

1. Земля, фабрики і заводи тим, хто на них працює.
2. Щоб усяке діло робилося гуртом, а не різно, не по приказу начальства.
3. Усім щоб заправляло само обчество по согласію з другими обчествами.

До того щоб дійти, починать треба разом, дружно, не жаліючи себе. Вибирайте виборних з кожного села, нехай сходяться і радяться поміж собою. Составляйте приговори разом од 10 волостей. Касуйте всякі платежі, аренди, чинші. Рубайте ліса скільки потрібно на обчество. Заорюйте межі, засипайте рови на одрубних участках. Орить землю

гуртом і на скільки хопить сили. Ви маєте право це робити, бо земля з діда-прадіда ваша. Ви на ній працюєте. Руйнуйте старе, муруйте нове, аж поки з того полум'я не вигартується добрий новий порядок. Одним словом, робіть своє домашнє діло. Якщо ж новий цар нашле на вас військо, почне усмиряти та гноїть по Сибірах, то значить він ваш ворог і панам приятель, значить не хоче добра людям. То не всидіть і йому на своїм троні, як не всидів і його батько.»

II Журн.«Україна»1927 р. кн.1-2, стор.156» стаття «Київська громада». 1870р. автор Олекс-р Рябінін-Скляревський.

Ця прокламація організації «Земля и Воля» після убивства Олександра II дуже швидко ширилася на Подніпров'ї /Кременчук, Олександрія/, бо вона була зрозуміла й відповідала захованим глибоко в душі думам у внуків і вільного козака і недавнього кріпака. Глухе хвилювання в повіті /Олександрійському, М.К./ тривало увесь травень і червень. Голова «Олександрійского по крестьянским делам присутствия» 17 травня 1881р. відвідав у посаді Нова Прага, де як він казав, «более, нежели в других местах, возбуждено местное население различными толками и слухами». В посаді Нова Прага живуть селяни, що виключно наймаються хліборобством. Голова зібрав селянський сход і на ньому доводив неправдивість чуток. Олександрійський предводитель дворянства Червоницький від імені дворян звертався до губернатора з проханням вжити заходів щодо охорони безпечності поміщиків. Панічний настрій дворян був такий великий, що Червоницький писав до Одеського генерал-губернатора князя Дундукова: «Слухи об избиении дворян на праздник троицы ходят в народе, также, что безземельним

крестьянам будет нарезана вскоре и будет отдана земля, которая будет отобрана от помещиков, что пойдут громить дворян».

3-го травня Олександрійський ісправник рапортував губернаторові: «об'їзджаючи 2-го і 3-го травня край повіту, що доходить до Дніпра, мені довелося довідатися про нові, безглузді таємні поголоски, що їх поширюють серед народу; як відомо з газет, в Кременчуці поналіплювано було в другій половині квітня прокламації «Земля и Воля». Поява їх залишила в народі вражіння. Селяни Олександрійського повіту, сусідні з побережжям Дніпра, склали собі таке переконання, що буде додатковий наділ землі»^{1/}.

1/ Журн. «Україна» кн. I-2 стор. 157, 1927р., стаття «Київська громада».

Після того, як хвилі Кременчуцького моря розмили береги с. Велика Андрусівка, учні місцевої середньої школи знайшли металевий значок з написом крупними буквами «Земля и Воля». Можна думати, що в Андрусівці в 80-х роках 19-го стол. існувала організація «Земля и Воля», але хто входив до її складу, таких відомостей ще нема. Проживали в Андрусівці різночинці, як Трощило Іван Микол., Блоха Маркіян, Черников Михайло і багато інших, але певних відомостей про належність декого з них до революційної організації «Земля и Воля» нема. На мою думку, найбільш ймовірними її членами були різночинці: Блоха Маркіян «його хата була тоді над болотяною кручею/ і Трощило /Шпак/ Іван Миколайович. За спеціальністю обидва вони були слюсарі^{1/}.

1/ Значок «Земля и Воля» зберігається в шкільному музеї Андрусівки, гіпсовий знімок автор цих рядків послав в Ленінград, Ермітаж, а другий гіпсовий знімок є в автора цього.

Поруч з відміною рабської праці, і кріпацтва царський уряд провів ще цілий ряд внутрішніх реформ, але всі вони носили недороблений половинчастий характер. Наприклад, як при земельній реформі селяни одержали дрібні клаптики землі, а більшість її залишилася у панів; в проведенні внутрішнього самоврядування або «земства» було доручено тільки дворянам, а інші верстви населення були позбавлені права брати участь в управлінні.

Все це разом взяте викликало з боку передової інтелігенції рішучий протест. Незадоволення реформами виявилось в повсюдній організації таємних гуртків, в які входили переважно студентська молодь, інтелігенція – журналісти, викладачі вузів, адвокати, агрономи, учителі тощо. Завдання їх було домогтися поліпшення долі простого народу, а тому членів таких гуртків звали народниками, а лозунгом їх була вимога «Землі і Волі». Засобами для досягнення цієї мети були – терор і культурна робота серед робітників і селян.

У II половині 80-х р.р. 19 стол. народницький гурток культурницького характеру виник в м. Олександрії. Організатором його були: Нікольський /земський ветлікар/, Косюра М.Ф. /бухземства/, дружина Косюри; Левицький М.В./ адвокат/. До членів гуртка входили: Козубов І.Н. /лікар/, Васько М.М. /агроном/, Зерницький Я.Х. /учитель/, Шнейдеров Я.А. /єврей, учитель/, Мальська Анна /Ганна/ Учителька з Андрусівки.

Після закінчення гімназії в Кременчуці Мальська почала учителювати в Андрусівці і часто їздила в Олександрію, де батько її працював у земстві. Мати Мальської була проста селянка. В листі до своєї подруги по гімназії Лебідь Наталки, яка теж була сільською

вчителькою, Мальська писала про себе так: «У мене одна думка – працювати на рідній ниві України, просвітити яким тільки можна способом темний простий народ, що йому життя визначило таку незугарну долю». В листі до Степаненка /студент з Харкова/ Мальська писала, що «бути українкою – святе діло».

1893 р. Мальська побувала в Чигирині і з якоюсь особливою пошаною оглядала місця, які описав Т.Г. Шевченко. Того ж року Мальська вийшла заміж, за Григор'єва Миколу Васильовича, який учителював у Калантаєві, і мабуть теж був членом гуртка в Олександрії.

В чому проявлялась революційна робота Мальської в Андрусівці, відомостей нема, а про це лише нагадує значок «Земля і воля», знайдений на березі моря в Андрусівці.

У 1894 р. Косюра, Нікольський і Левицький, як організатори народницького гуртка в Олександрії засуджені до в'язниці. Разом з ними засуджено до в'язниці і Мальську-Григор'єву, хоч вона була рядовим членом цього гуртка.

Нема ніякого сумніву, що вчителька Мальська-Григор'єва протягом 1893-94 р.р. проводила в Андрусівці певну революційну роботу. Це стверджується ще й тим, що її, нарівні з організаторами гуртка покарано в'язницею, в той час, як інші рядові члени цього гуртка зазнали значно легших покарань. /Судова справа про Мальську зберігається в справах прокурора Одеської суд. палати за 1893 рік/.

На початку 20 стол. господарем у дер. Тясминці, користуючись «усякими правдами й неправдами»/ більше неправдами /став князь Еристов В.М., грузин за походженням і юрист за освітою. Він безцеремонно вигнав з маєтку свого тестя, слабохарактерного

полковника Крилова і бабусю своєї дружини поміщицю Гайлі, а сам почав «господарювати». Вирубав великі лісові масиви(110 га) і по дуже дешевій ціні продавав селянам Андрусівки. Потім напередодні Великодня у 1903 р. ми, жителі Андрусівки, стали свідками чудової картини: горів панський маєток. Запалив його сам князь. Ми, діти, з цікавістю побігли на пожежу і побачили, що князь Еристов у супроводі своєї дружини ходив навколо палаючих палат з револьвером в руці і пострілами у вікна намагався збити донизу звисаючі із стелі горючі балки. Ми, діти, великою юрбою задовго перед цим часто ходили до панських палат гуляти. Князь заводив нас до покоїв, пригощав нас солодким чаєм, цукерками і організовував різні ігри. За спалені палати і інші дворові будівлі Еристов одержав страхове відшкодування, а землю віддав у довгострокову аренду куркулям Микитенкам /Кондрючам/, Комишанам, Таранушкам, Подателям, Грузину Степанові і Зайцю Гаврилові. Якщо за десятину за рік платили 13-16 карб., то Еристов віддав по 4-6 карб. Сам він вів паразитичний спосіб життя, проживав одержувані гроші, рідко коли був неп'яний і жив більше в Харкові. Разом з тим Еристов був грубий, лупцював кулаками дуже хитрих селян, що хотіли в той інший спосіб обдурити його, і одлупцював навіть попа Порицького за єзуїтську проповідь у церкві, в якій він негативно згадав Еристова, а підчас сварки з сусідніми колоністами-євреями він безцеремонно пострілом з револьвера убив одного з євреїв Екслера Шмуля і не поніс за це ніякої кари.

Пізніше, після Великої Жовтневої революції у 1917 році вся земля князя Еристова перейшла до фонду села Андрусівки.

З часу ліквідації військового поселення в Андрусівці життя стало набирати капіталістичного характеру, почалося класове розшарування серед селян, появився торговий капіталізм, у вигляді єврейських лавок, шинків /корчми/, з'явилися лісопромисловці, що купували в державі ділянки лісу, наймали лісорубів, розпиловщиків і продавали продукцію. Значна частина селян, одержавши земельні наділи в 1857 р., не мала засобів для придбання робочої худоби і сільськогосподарського реманенту і почала віддавати свою землю заможним селянам /куркулям/, а самі почали шукати роботи на стороні: чи то ставали лісорубами і розпиловщиками тут на місці, або ходити на плотницькі чи погрузочні роботи в Берислав, Миколаїв, Одесу і в Крим до німців на різні с-г роботи. Дехто з заможних селян, маючи по декілька пар волів, у вільний час від сезонних с-г робіт у своєму господарстві, почали займатися чумацтвом – привозили для продажу сіль з Криму та рибу з Дону і таким чином мали добрий заробіток, створювали заможну частину села. З торговців-євреїв слід загадати Бронових, Шмаркача, Канцліра, Ліпецького тощо, а лісопромисловцями були Ярцев, Канцлір, Юшка, Дроб'їзко Ант., і інші., чумацтвом займалися Микитенки /Кондрючі/, Баленки, Туренки, Залоїли і інші.

Основна маса селян складалася з бідняків і середняків, які з горем пополам продовжували господарювати на своїх наділах, маючи деякий сільськогосподарський інвентар і тяглову силу в більшості з пари корівчин або однієї коняки. Для оранки землі остання група однокінних господарів мусіла спрягатися з ким-небудь із сусідів або родичів. Сама найнезаможніша група, що не мала ні тягла, зі с-г інвентаря, віддавала свої наділи з половини заможнішим для оранки, посіву і перевезення з

поля урожаю, а чоловіки ходили на заробітки і приходили додому тільки на час косовиці і молотьби. Продавати надільну землю було законом заборонено, земля тих, що виїздили куди-небудь на виселення, залишалася в розпорядженні громади. Такі земельні наділи звалися «виморочними» /ніби вимершими/ і найчастіше за півкварту горілки старості приписувались на декілька років тому чи іншому куркулеві. Із збільшенням населення дробилися і наділи, господарі стали одержувати пів-наділа і навіть чверть наділа. Захоплюючи якнайбільше дешевих наділів незаможницької землі, куркулі наживалися, у їхніх господарствах з'являються с-г машини – молотарки, жатки, сівалки, віялки та інш. На початку 20 стол. особливо розжиріли господарства Доненка /Яриненка/ Василя і Котляра Олекси. Особливо гострого характеру набрала класова боротьба в нашому селі з революції 1905 року.

На кінець 19 і поч. 20 століть дуже гостро давало про себе знати, бо господарювати на пів-наділа не було можливим. Протягом 1902-1906 рр. з Андрусівки примушені були «шукати щастя» великі групи селян в Сибіру. Серед них були: Гадкий, Дерев'янка Лазар, Кузьменко Максим, Стукало, Телятник Роман і інші.

Починаючи з 1907-1908 рр, із запровадженням у сільських громадах закону про вільний продаж надільної землі /Столипинщина/ особливо пошавилося скуповування куркулями земельних наділів незаможних селян. За цим же законом дозволялося окремим членам земельних громад виходити з громади і вирізати свою земельку в одному шматку. Це було особливо вигідно тому, що до цього часу в земельних громадах земля через кожні три роки переділялася на кожний земельний наділ в одному місці відводилося тільки чверть десятини /четвертина/.

Кожний, хто мав один земельний наділ, одержував у степу 16 невеличких нивок. При постійних періодичних переділах землі і при такій роздрібленості земля, особливо та, що оброблялася за гроші, оброблялася часто сяк-так, не можна було її ні угноїти, ні удобрити штучними добривами.

Запроваджуючи цей столипинський закон в життя земельних громад, царський уряд мав на меті зміцнити і посилити собі підтримку в особі заможної частини селянства. Господарі-куркулі, прикупивши до своїх 3-4-х земельних наділів, вагому частину з незаможницьких наділів, скористувалися цим законом і, зорганізувавшись у велику групу, подали заяву на громадські збори з тим, щоб збори затвердили їхній вихід з громади і дозволили їм вирізати землю у вибраному ними /куркулями/ місці в одному лану. По своїй якості громадський фонд землі більше як у 5 тисяч десятин був різноманітний: поруч з рівною, чорноземною, доброякісною землею було багато гористої, суглинистої, недоброякісної. Громадські збори погоджувалися на вихід цієї групи з громади при тій умові, щоб їм припала відповідна частина хорошої, рівної і непридатної, гористої, суглинної землі. Але не тут-то було! Куркулі обрали собі найкращу, найрівнішу землю у тому місці, де зараз розташоване село Подорожнє /Образцеве/. Ця територія тоді належала Андрусівській земельній громаді.

Така ситуація викликала надзвичайно велику ворожнечу до куркулів з боку незадоволених і зобиджених середняків і незаможників. Скликалися часто збори громади, які проходили дуже бурхливо, часто з бійками, лайкою. Нарешті на збори куркулями було викликано прокурора і пристава з загоном поліції, було поставлене питання, чи

збори громади дозволяють виділитися із свого складу цій групі /про місце земельного масиву не говорилося/. Ніхто з присутніх не висловився проти виділення, бо це було б виступати проти закону та ще в присутності прокурора, пристава і поліції. Це й було зафіксовано як схвалення закону. Таким чином куркулі домоглися свого всупереч волі всієї громади, всього села. Серед тих, що виділилися з громади, були: Тур Харитон, Шруб Трохим, Ягодинов Микита, Квітка Павло, Губа, Дрищ, Дроб'язка і інші. З них ніхто не мав менше 15 десятин. З того часу їх стали прозивати «собственниками», «відрубщиками», «столипінцями», а ненависть і ворожнеча до них ніколи не вщухала.

Хвиля революції 1905-07 рр. відгукнулася і в Андрусівці. Багато селян стали одержувати і читати газети, підпільну літературу, стали прислухатися до революційних подій у державі, а дехто почав самочинно випасати скотину в державних лісах. Молодь із наших селян, що в цей час працювала в різних місцях на підприємствах і установах, почала втягуватися і захоплюватися передовими ідеями революції, поповнювати лави революційних борців. Один з них Яковлев /Босенко/ Яків Іванович / 1886-1906/, працюючи на залізниці в Середній Азії, вступив до організації соціалістів-революціонерів. Йому було доручено убити генерал-губернатора, запеклого душителя революційних організацій. В м. Маргилані Яковлев у призначений час кинувся з револьвером на генерал-губернатора Покотилова, зробив декілька пострілів, але не поцілив. Схоплений жандармами Яковлев устигнув крикнути: «Все рівно ти, собако, нашої помсти не уникнеш!». Його справді через деякий час було убито. Військово-польовий суд ухвалив Яковлева розстріляти в 1906 році.

В одній з Яковлевим організації був Ягодинов Тимофій Григорович. Ця революційна організація була розгромлена жандарма, а Ягодинову вдалося втекти. Він довгий час переховувався від переслідувань, таємно був деякий час у родичів в Андрусівці, але очевидно був схоплений десь на залізниці і з того часу про Ягодинова не стало ніяких звісток. Від Ягодинова стало відомо і про Яковлєва. Іменем Яковлєва у 1917 р. названо одну з вулиць села і поставлено дерев'яну колонну з його портретом у дворі церковної школи в центрі села. Пізніше, коли зруйнували школу і будували магазин, пам'ятник-колонну Яковлєва було прибрано і... занедбано.

У той же час, працюючи в поштамті м. Миколаєва, захопився революційними ідеями Кошулька Макар Ант. і за свою належність до соціал-демократичної організації був ув'язнений на деякий час.

У поміщика князя Еристова працював юнак з Андрусівки Заєць Іван Гавр. Від ліберала князя він дізнався, що в Росії є політичні партії, які проводять боротьбу проти самодержавства і поміщиків, що цар Микола дурень, не далекоглядний. За свою роботу у князя Заєць зарплати не одержував, а батько Зайця в рахунок зарплати сина щороку брав у князя декілька десятин землі. Після більше десятка років роботи у князя Заєць залишив князя і поїхав в Одесу, працював деякий час у порту. Тут він ознайомився з підпільною роботою якоїсь політичної партії і виконував деякі її доручення.

Коли Заєць із забороненими книжками повертався додому в Андрусівку, то на пароплаві з Кременчука в Новогеоргіївськ він завів балачку з пасажирями про революцію, а в Крилові на пристані його

захопили жандарми. Довелося матері Зайця продавати корову за 30 крб.
викупити сина у продажної поліції.

VII. ПЕРІОД СОЦІАЛІЗМУ

Початок 20-го стол. відзначено цілим рядом загарбницьких воєн, в яких активну участь брала царська Росія: війна в Китаї/1900-1901/, російсько-японська війна /1904-1906/, перша світова війна /1914-1918/. Царський уряд не був підготовлений до ведення воїн і в двох останніх потерпав поразку. Як наслідок поразок і криз в економічному і суспільному житті країни сталися в 1905 і 1917 р.р. революції. Особливо величезних жертв людьми і матеріальними цінностями вимагала війна 1914-18 р.р. Тільки убитими на фронтах у нас було більше 5 млн. чоловік.

У країні через постійні мобілізації на фронт робітників зупинялися фабрики, заводи, шахти, не хватало хліба, на фронті не доставало гвинтівок, артилерії, снарядів, продовольства, взуття, зовсім погано працював транспорт.

Війна тривала без видимого кінця і вимагала все нових і нових жертв людьми і матеріальними засобами. Промислова буржуазія наживала великі прибутки на постачанні фронта, а експлуатація робітничих мас все далі зростала і в той же час матеріальне становище їх дедалі погіршувалося, загрожував голод.

Трудящий народ тяжко страждав на фронті і в тилу. Дійшло до того, що напівголодні робітники у Петрограді мусили кинути роботу і вийти з протестом на вулицю з вимогами покласти кінець нестерпному становищу. Це був початок революції. Сталося це в кінці лютого 1917 р. в Петрограді.

Виступ робітників Петрограда підтримали солдатські маси військових частин Петрограда і навколишніх гарнізонів. З швидкістю блискавки звістка про революцію знайшла відгук і гарячу підтримку на всіх фронтах і в глибокому тилу широких просторів Росії. Царський уряд було повалено, а царя скинуто.

Владу в країні захопив Тимчасовий уряд з представників промислової буржуазії і одночасно утворилася в Петрограді Рада робітників і солдатських депутатів з представників підприємств Петрограда і з представників військових частин. Вона стала центральним штабом революції і разом з цим органом влади трудящих на противагу Тимчасового уряду буржуазії. Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів зразу ж виникли по всій Росії.

Революція знайшла в широких масах трудящих ширий сердечний зідгук, посилилися надії на можливий швидкий мир і кінець війни, на довгоочікуване відчуження поміщицької землі без викупу.

Вийшли з підпілля і почали активну діяльність революційні політичні партії, повернулися з тюрем, із заслань і з еміграції активні діячі політичних партій, з'явилися революційні газети і журнали, в яких висувалися найближчі завдання нашої революції.

Про повалення царя в лютому 1917 р., а пізніше про повалення Тимчасового уряду в жовтні та про перехід влади по всій країні в руки уряду трудящих на чолі з Леніним жителі нашого села дізналися спочатку з газет, а також від солдат військових частин, які в 1915-17 р.р. були розташовані в Андрусівці¹ і від своїх односельців - фронтовиків, які прибували додому з Фронту або з госпіталів.

І Ескадрон 12-го Стародубівського Драгунського полку на Замістку; ескадрон 36-го Ахтирського гусарського полку на Аршаві і Голоштаннівці, ескадрон 8 /23-го Вознесенськ.уланського полку на Свинолупівці.

На початку квітня 1917 р. з еміграції повернувся В.І. Ленін. Він виступив з програмою про чергові завдання нашої революції під назвою «Квітневі тези», а саме – про перехід влади до уряду трудящих – до Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів. Скликаний в червні 1917 р. перший всеросійський з'їзд Рад депутатів трудящих голосами меншовиків і есерів підтримав Тимчасовий буржуазний уряд під фальшивим гаслом, ніби «нема такої партії, яка могла б сама взяти всю владу в країні». В.І.Ленін голосно заявив: «Є така партія».

По всій країні в тилу і на фронті почалася широка масова пропагандистська робота за скликання 2-го з'їзду Рад. 25-го жовтня 1917 р. 2-й Всеросійській з'їзд Рад почав свою роботу. ЦК партії більшовиків перед тим ухвалив на цей день почати збройне повстання проти Тимчасового буржуазного уряду, що й було здійснено. На з'їзді виступив В.І. Ленін і сповістив делегатів з'їзду про зформування уряду під його головуванням.

Першими декретами уряду трудящих були декрет про мир між воюючими державами і декрет про конфіскацію поміщицької, державної, монастирської і церковної землі в користь трудящих селян.

Після закінчення роботи 2-го Всеросійського з'їзду Рад його делегати роз'їхались по своїм місцям роботи чи служби продовжувати боротьбу за вдалу Рад. В грудні 1917 р. в Андрусівку повернувся додому Заєць Іван Гаврилович, який був делегатом 2-го з'їзду Рад від 1-го

запасного кулеметного полку /делегатський мандат №657/, в якому Заєць І.Г. відбував військову службу. Цей полк стояв в Оранієнбаумі під Петроградом і один з перших військових частин в лютому 1917 р. підтримав революційний виступ робітників Петрограда¹ і взяв активну участь в обороні Петрограда і в штурмі Зимового палацу в жовтні 1917 р.

І Дж.Рід. «10 днів, що потрясли світ», Держвид. 1958р.,стор.156.

Заєць І.Г. привіз в Андрусівку мішок більшовицької літератури. Будучи хорошим оратором, Заєць І.Г. багато разів виступав з промовами перед солдатами військових частин Андрусівки. На кінець січня 1918 р. уже всі солдати з Андрусівки роз'їхались по домівках.

Активну участь в агітмасовій революційній роботі партії більшовиків брав учитель церк.-прих. школи Вихрест Веден.Микол. Він за станом здоров'я звільнявся від мобілізації в армію, а в січні 1918 р. став секретарем парторганізації в Андрусівці.

В січні 1918 р. Заєць І.Г., працюючи в Новогеоргіївському міській партії більшовиків, прибув в Андрусівку за дорученням Олександрійського повітревкому для організації сільревкому. Головою ревкому призначив Кошульку Макара Ант., членами Коробку Мих. Ів. і Рябошапку Степ.Мих. Першим кроком ревкому було захопити і розподілити землі князя Еристова і поміщика Вуїча, що й було виконано. Уже весною 1918 р. селяни Андрусівки засіяли і поміщицьку землю. Секретарем парт/орг став учитель Вихрест В.М.

У травні 1919 р. вперше в селі було проведено грандіозну 1-шо травневу маніфестацію, в якій взяло участь майже все доросле населення. Маніфестація почалася з мітинга в садку учителя

Вишневецького К.І., де була споруджена трибуна. Відкривши мітинг, голова ревкому Коробка М.І. надав слово для доповіді автору цих рядків. З численними червоними прапорами і революційними лозунгами «Хай живе Жовтнева революція», «Хай живе III-й Інтернаціонал» і інш. багатолюдна маніфестація пройшла по вулицям села із співами «Отречемся от старого мира», «Смело товарищи в ногу», «Як умру, то поховайте», «Вы жертвою пали» і інш. Маніфестацією керував Кошулька М.А. На перехрестях вулиць робили зупинки і проводили коротенькі мітинги. З промовама на цих мітингах виступали: Кошулька М.А., Заєць І.Г., учителі Караката М.М., Ковтун К.П., Вихрест В.М. на різні революційні, історичні та міжнародні теми. Після таких мітингів до лав маніфестації вливалися все нові й нові маси людей. Населення було дуже захоплене урочистим святом, зустрічало маніфестацію із столами, покритими скатертями та вишитими рушниками з хлібом і сіллю.

У 1919 р. в селі було організовано «Червону Просвіту» за новим революційним статутом. Головою її було обрано автора цих рядків, заступником голови став Заєць І.Г., секретарем Полтавець К.В. Свою роботу «Просвіта» проводила в земській школі після занять. Був організований гурток по вивченню «Азбуки комунізму», Програми комуністів. До складу гуртка входив актив села. Керував гуртком Караката М.М. Було багато прочитано лекцій, доповідей, масових читок газет, використовувався чарівний ліхтар. З лекціями виступали Кошулька М.А., Заєць І.Г., учителі Ковтун К.П., Вихрест В.М. Багато було проведено бесід антирелігійного характеру. Черников М.М. організував хор, а пізніше улаштовували концерти, вистави.

Після того, як 28.1.1918 р. Троцький у Бресті відмовився підписати перемир'я з Німеччиною, а буржуазна Центральна Рада України 9.ІІ.1918 р. підписала з Німеччиною сепаратну, зрадницьку і кабальну умову, Україна через деякий час була окупована австро-німецькими військами, Центральна Рада була розігнана, а на чолі ряду України окупанти посадили реакційного царського генерала-монархіста Скоропадського. Таким чином на Україну повернулася монархія в особі Гетьмана.

Реакціонери всіх мастей розперезалися і незабаром почалися жорстокі репресії проти революційних і прогресивно настроєних робітників, селян, інтелігенції. Більшовицька організація Андрусівки за цих умов змушена була перейти в глибоке підпілля.

Коли восени 1918 р. в Німеччині почалася революція, гетьман Скоропадський, як ставленик німецького імперіалізму, під стихійним грізним натиском численних партизанських загонів дуже скоро покотився. Влада на Україні опинилася в руках Директорії, тобто тих самих реакційних сил, які склали Центральну Раду.

Навчені гірким досвідом діяльності Центральної Ради, що сприяла поверненню монархії у вигляді гетьмана, трудящі маси України не вірили вже Дирекції, а це сприяло ще більшому посиленню партизанського руху.

У 1919 році Андрусівка опинилася в районі діяльності банд спочатку Григор'єва, а потім Денікіна. В травні 1919 р. одна кінна банда Григор'єва заскочила в Андрусівку і почала скликати загальні збори. Поки скликалися збори, голова банди почав розпитувати, чи є в селі парторганізація. Громадянин Кошулька Григ.Андр. почав розповідати,

що вечорами збирається нарада активістів, а про що там говориться, нам невідомо. Главар банди, не діждавшись розповіді Кошульки, дав зразу команду і банда вмент зникла в напрямку Чигирина.

В серпні 1919 року в Новогеоргіївську денікінці заарештували трьох молодих парнів, які поверталися з Криму додому. Це були Грузин Аф.Петр. і Маліцький Макар Ялис. з Андрусівки і Шпак /зять Бахмутського Вустима/ з Калантаєва. Денікінці обвинуватили їх у зв'язку з комуністами Андрусівки. Після жорстоких, звірячих катувань їх всіх було убито. Труп убитих були привезені в Андрусівку. Поховання їх вилилися у всенародний мовчазний протест проти жорстокостей денікінців.

Трохи пізніше в Андрусівку заскочила банда денікінців і розсипалась по вулицях шукати хати комуністів і активістів, але вдома нікого з них не було. Автора цих рядків вони теж не застали, а взяли в нього мисливську рушницю.

На одній з вулиць денікінці схопили молодого активіста Рябошапку Івана Мих., посадили в «холодну» і поставили озброєний суворий караул, а самі до вечора полювали за комуністами, але безрезультатно. Відчуваючи недобре за себе, Рябошапка надвечір попросився вийти по потребі. Вартовий з гвинтівкою пропустив Рябошапку вперед, а сам ішов ззаду. Рябошапка оглянувся і вдалим ривком штовхнув вартового так сильно, що той упав. В найкоротший момент Рябошапка перескочив через очеретяну лісу і кинувся за найближчий сарай і далі побіг в сусудні садки і таким чином йому вдалося втекти. Незграбний молодий денікінець вистрілив з гвинтівки, але вже було пізно, Рябошапка вже був далеко.

Під могутніми ударами Червоної армії денікінці змушені були відступити. З Андрусівки з денікінцями пішли: Телятник Юхим Петр., Труш Данило Кузьм., Доненко Кіндрат Юх., Полтавець Іван Конст., всі вони були офіцерами царської армії. Після відступу денікінців в селі говорили, що Доненко Кіндрат зірвав Кременчуцький міст через Дніпро.

В таких умовах цю легалізацію парт/осередку годі було й думати.

В грудні 1919р. після того, як Коробка і Тишко вступили в 4-й Дніпровський повстанський партизанський полк, а Вихрест у серпні виїхав у с. Шамівку, парторганізації в селі не стало.

Лише в квітні 1920р. почала діяти п/орг. у новому складі: Полтавець К.В., Могильний Г.Л., Козаков М.П., Полтавець Ілько, Іващенко Г.С., Полтавець Федір та з попередньої п/орг. Рябошапка С.М. і Туренко С.Г.

Приблизно тоді ж замість ревкому було обрано сільраду, головою став Козаков М.П., з секретарем Полтавець Корній Васильович.

В приміщенні сільради (колись «розправа») часто проводились наради з активом села. Крім того, в Новогеоргіївську і Олександрії скликалися наради активістів з місць, на яких виступали досвідчені організатори з промовами про «Міжнародне становище» та з інших питань.

Приблизно тоді ж замість ревкому було обрано сільраду, головою став Козаков М.П., а секретарем Полтавець Корній Васильович.

Надзвичайно велику і важливу роботу проводила тоді парторг вкупі з с/рад. в справі хлібозаготівель, збору теплого одягу для потреб Червоної Армії. Участь у цій роботі членів п/орг. і активу сільради

показала, що в серці кожного активіста горів палкий вогонь безмежної відданості служінню благородним ідеям Комуністичної партії, її вождю В.І. Леніну, Радянській батьківщині, трудовому народу. Таке гаряче полум'я в серці так і продовжувало горіти протягом усього життя, не вщухало і за самих скрутних обставин.

Внаслідок усієї такої громадсько-політичної масової роботи в Андрусівці створився революційно насажений і міцно спаяний актив, який дружне і твердо пройшов через усі дальніші етапи громадянської війни і партизанщини. Члени цього активу пізніше взяли участь у повітових і волосних органах Радянської влади. Наприклад, Кошулька М.А.^х став завідуючим земельним відділом повіту, Заєць Г.Г.^х був замісником голови повітревкому, Полтавець К.В. – завідуючим повітового відділу освіти Олександрії, потім Чигирина, а після головою комнезаму в Черкасах, Коробка М.І. став командиром роти партизан у боротьбі з куркульською бандою, а пізніше став головою райвиконкому в Устинівці, Тишко В.С. став завідуючим відділом освіти і земельного відділу в Стецівській волості, а пізніше народним суддею.

Таким чином, можна сказати, що Андрусівка до деякої міри стала ніби «кузницею», в якій «кували» революційні кадри. В місцевих газетах (Кременчук) Андрусівку називали «Червоною Андрусівкою».

Вірним і надійним помічником в роботі парторганізації в 1921 року стала комсомольська організація села. Першими комсомольцями Андрусівки стали ЗАЄЦЬ Антін Гаврилович, КАРАКАТА Федір Мойсейович та ДОНЕНКО Сидір. ЗАЄЦЬ А. і КАРАКАТА Ф. вступили до лав комсомола в листопаді 1920 року в м. Новогеоргіївську, а ДОНЕНКО С. в Червоній армії. Будучи студентами Чигиринського

шляхо-мостового технікума, ЗАСЦЬ А. і КАРАКАТА Ф. очолювали Чигиринську районну організацію комсомола протягом 1921 - 1922 р.р. /секретарем райкома КСМ був КАРАКАТА Ф./.

Крім організаційної і іншої роботи всі члени райкома КСМ приймали участь в збройній боротьбі з куркульськими контрреволюційними петлюрівськими бандами, яких у той час було багато по селах Чигиринщини^{1/}.

1/ Лист Зайця А.Г. від 21 квітня 1974 року.

ДОНЕНКО Сидір повернувся з Червоної армії в 1921 році і став організатором КСМ в Андрусівці. Першими членами КСМ організації були: КОЗАКОВ Федір Максимович, ЗАСЦЬ Данило, ШУЛІКА Степан, КРУСІР Жоря, ВУЙЧИЧ Григорій, ОСТРОВЕРШЕНКО Левко.

Народжений в буремні роки революції і громадянської війни КСМ став ніби «правою рукою» комуністичної партії та сільради в проведенні продрозверстки, продподатку в 1921-22 р.р. став ініціатором в здійсненні збору теплого одягу для потреб Червоної армії, а також по збору пожертвувань для потреб голодаючих у Надволжжі і особливо в період колективізації.

Ділом рук комсомола була організація культмасової роботи з молоддю в селі, як робота гуртків, лекції, вистави, концерти, вечорів дозвілля, боротьба з проявами релігійних забобонів серед молоді і населення. Так, наприклад, комсомол домовився з молодим парубком Миколою Силенком про згоду на проведення його весілля в сільському клубі, без попового вінчання, як свято. На цьому святі молоду пару вітали представники всіх організацій з найкращими побажаннями, піднесли їм численні подарунки.

Після урочистої частини в клубі грав оркестр, почалися танці та різні ігри. Присутніх на святі весілля крім молоді було багато старих.

В кінці 1922 року у зв'язку з голодом в Андрусівці перша організація КСМ припинила існування і лише з 1923 року комсомол Андрусівки оживив свою роботу.

Ще на рік пізніше, 1923 р. з'явилася в Андрусівці піонерська організація «Юні спартаківці», як її спочатку звали. Честь організації «Юних спартаківців» належить Комсомолу. Першим піонерським організатором і вожатим став молодий, енергійний комсомолец Островершенко Л. До складу першої організації піонерів входили: Залоїло Андрій, Крусір Сіма, Крусір Микола, Кошулька Пилип, Дикий Михайло Прок., Григоренко Федір Фед., Висікан Петро Х., Бабенко Володимир Кир., Рябошапка Настя, Комишан Омелько, Комишан Марія, Дроб'язка (Муха) Марія, Чернікова В.М. і інші.

В день вшанування смерті В.І. Леніна 1925 року в клубі був організований урочистий масовий прийом в піонери з урочистим прийняттям присяги на вірність ученню В.І. Леніна з пов'язуванням червоного піонерського галстука. Пізніше із складу перших піонерів Дикий Михайло Прок. став полковником авіації і Героєм Радянського Союзу, Григоренко Федір Фед. став доцентом університету ім.Т.Г. Шевченка в Києві, а колишній перший піонервожатий Андрусівки Островершенко Леонід Лук. працює юристом в прокуратурі м.Києва.

Піонерська організація згуртувала навколо себе найкращі, найпередовіші кадри учнів і провадила велику виховну роботу в дусі заповітів В.І. Леніна. Натхненником цієї роботи, говорить т.

Острровершенко, став Ленінський Комсомол, а душею в здійсненні всіх міроприємств стала молода вчителька Ковтун Є.Ів.

Проходили через Андрусівку в часи громадянської війни частини Червоної Армії на чолі з Щорсом М.О. Підчас перепочинку Щорс заходив у школу, був на квартирі учителя Ковтуна К.П.

З часу захоплення України німцями грабіжницькі банди відчували безвідповідальність, через відсутність по селах твердої влади. Озброєні гвинтівками, обрізами з гвинтівок, револьверами, шаблями і всякою холодною зброєю такі грабіжницькі банди, переважно нечисленні складом /5-10 чол./ діяли, переважно, вночі, нападаючи на заможницькі сім'ї, грабили всякі цінності не лише золоті чи срібні речі та гроші, а й взуття, одяг, матерію, полотно тощо, а пограблених хазяїв безжалісно убивали. Так, в Андрусівці було убито лісопромисловця Ярцева, в Калантаєві поміщика Дейнегу, в хут. Чернечому вирізано сім'ю Юшки Єлисея, при спробі пограбувати заможного селянина Лукієнка на Цюпиній балці загинув від удару сокирою по голові бандит з Андрусівки Котляревський Микола.

Неможна не згадати і різанини наших односельців у лісі Сішному /Довжко-Вищепанівська дача/. Це було весною 1920 року. У цьому році був недорід, багато народу пухло від голоду. Щоб добути собі хоч будь-якого живлення, велика валка ладей, взявши з дому останні цінні речі, з пожитків, як спідниці, сорочки, кофти, піджаки, полотно тощо, рано в неділю вирушила в с.Глинське. На світанку біля лісу Сішного їх зустріла велика банда грабіжників завела в ліс, забрала у них речі, а людей всіх поголовно порізала. Усього загинуло близько 20 душ. Спасся лише один хлопець років 13 Мацагіря Єлізар, від якого і дізналися люди нашого

села про цю страшну подію. Та обставина, що грабіжники убивали підряд усіх людей свідчить про те, що це вони робили через те, щоб їх ніхто не міг видати, бо вони були свої односельці і їх всі знали. Як виявилось років через 30, що це робила банда Сороки Данила з Бондарівки і що до цієї банди входили бандити з Чернечого, Польської Андрусівки, Калантасва і нашого села. Було багато випадків грабежів на дорогах переважно вночі. У проїзджих забирали золоті і срібні речі /часи, перстні, серги/.

З часу проведення земельної ревізії 1857-59 р. минуло багато років. Кількість населення набагато зросла. Якщо в 1957 р. чоловіків було 1030 осіб, то на таблиці, що була прибита на стовпі в кінці села на Шланбові /шлахбаум/ в 1900 р. значилося так: населення чоловіків 2223, жінок 2219, дворів 725, землі надільної 5440 десятин, а в 1910 р. в Андрусівці вже було близько 4800 осіб обох статей. В Тяминці на аналогічній таблиці стояло: дворів 12, населення 38 осіб обох статей, землі 45 десятин. По Андрусівці /Польській/ на 1 січня 1900 р. лічилося: дворів 140, населення 830, з них чоловіків 411, школа грамоти 1, вітряк 1, хлібний магазин /гамазей/ 1, в якому на 1 січня 1900 р. було 177 четвертей озимого і 88 четвертей ярового зерна, «мирський капітал» 361 крб.^{1/}

1/ четверть = 212 кілограмів/.

1/ Стат. відомості Мініст. внутр. справ за 1899 рік по Київській губ.

Хлібний магазин /гамазей/ був і в Великій Андрусівці до 1917 р. У ньому до 1905 р. зберігався запас посівного зерна на випадок посухи. Стояв він там, де зараз знаходиться стара /земська/ школа. У 1917-18 рр. його розібрали, а з матеріалу зробили поміст у класній кімнаті школи для

влаштування вистав, концертів, лекцій. На виручені від вистав гроші було закуплено у лісництві матеріал для будівництва клубу в Андрусівці.

Хліборобська степова земля Польської Андрусівки знаходилася за Чигирином. Більша її частина віддавалася в аренду ближчим селянам навколишніх сіл, а самі селяни Польської Андрусівки мало хто займався хліборобством. Основна маса селян Польської Андрусівки жила з того, що виконувала різні роботи по найму в державному лісі, а дехто ходив на заробітки в різні місця. Коли в 1918 р. почалася масова анархічна порубка лісу, то селяни Польської Андрусівки почали «вважати себе «повноправними господарями державного лісу», рубали і продавали на пні за гроші, міняли на всякі цінності, як на зерно, борошно, одяг, взуття тощо. Сюди по дешевий ліс приїздили здалека багато людей і привозили на обмін всяку всячину.

Адміністрація в Польській Андрусівці дуже часто мінялася. Щоб ніхто ні за що не відповідав, голову ревкому тут обирали тільки на тиждень, а пізніше, щоб не скликати загальних зборів для обрання нового голови, то старий голова передавав печатку /штемпель/ ревкому і свої повноваження своєму сусіді, а той у свою чергу передавав через тиждень своєму сусіді і так далі.

Анархічна свавільна порубка державного лісу 1918-19 р.р. була зупинена лише після того, як Радянська влада повністю взяла лісове господарство до своїх рук, призначила надійних лісничих, об'їздчиків і лісових сторожів, стала настирливо проводити серйозну боротьбу з крадіжками лісу. Коли під час крадіжок лісу було убито декілька лісових «шкідників» /зокрема сина Хлівного Гаврила/, то тільки тоді селяни М.

Андрусівки відчули, що за крадіжки лісу треба нести відповідальність, і анархію було припинено.

Польська Андрусівка була в стороні від великого шляху Новогеоргіївськ - Чигирин і менше переживала події буремних років партизанщини. Говорили, що там діяла теж банда якогось Назаренка Панаса, але мені нічого невідомо.

Переходили через наше село грабіжницькі банди коцуровців /з Суботова/ і ще багато інших невідомого політичного напрямку, але у всіх таких банд спільним був грабіж. Вони забирали у наших селян хороших коней, стягали чоботи, знімали одяг, шукали і забирали зброю /шукали зброю навіть у гаманцях/. Наводила жах на село банда Бабенка Арсенія П. До її складу входило до десятка чоловік, але потім вибули і залишилися крім самого Бабенка, Живолуп Никифір і Бурлака Семен. Вдень вони переховувалися в лісі, або в родичів, а вночі піднімали стрілянину в селі, ходили попід вікнами громадян і ревкому, щоб захопити когось з адміністрації. Бабенко вважав себе анархістом і ставив своїм завданням дезорганізацію діяльності місцевої адміністрації і залякування селян. Бабенко був убитий членами своєї банди.

В часи громадянської війни із зброєю в руках знаходилося багато молоді Андрусівки, перебуваючи в лавах Червоної Армії і активно боролися з білогвардійськими бандами Денікіна і Врангеля. Тут слід згадати Головка Тим.Гн., Микитенка Семена Трох., Микитенка Ів.Тр., Козакова Ант.Петр., Дикого Ант.Вас., Доненка Ол-ра Прок., Телятника Бас.Петр., Кошульку Ів.Петр., Григоренка (Іьченка) Сем.Ів., Третяка Ів.Яким., Полтавця Кост.Вас., Калениченка Федора Карп. і багато інших.

Крім того, у боротьбі з куркульськими бандами місцевого характеру /в межах Стецівської волості/ активну участь брали Коробка Мих.Ів., Артеменко Роман Ів., Дряпіка Данило Сидор., Врублевський Йосип Калістр. і інші.

В період «культу особи» дехто з партизан зазнав адміністративних репресій, як Телятник Бас.Петр. /загинув/, Микитенко Ів.Трох., /реабілітований 1956 р./, а також учитель Ковтун Клим Прокопович /реабілітований 1956 р./ Дикий Ант.Вас. (загинув).

Дикий життя, Антін Вас. (1895р. народження) загинув в такий час свого життя, коли якраз почали розвиватися і набирати сили і розквіту його поетичні здібності. У 1927р. Дикий А.В. випустив друком свою першу збірку поезій під назвою «Вогонь цвіте». На цьому підла, шкідлива діяльність авантюриста Берії та його прибічників на Україні обірвла життя початківця-поета, партизана, мужнього борця за кращі ідеали соціалізму і комунізму Дикого Антона Васильовича.

Такої ж участі зазнав ще один наш земляк з Андрусівки – це Доненко Микола Юхимович (1895р. народження). Вступивши в ряди партії ще за часів царизму (партстаж Доненка М.Ю. з 1914р.), Доненко М.Ю. був делегатом 9-го і 10-го з'їздів КП(б)У, а також делегатом 14-го, 15-го, 16-го і 17-го з'їздів ВКП(б), був обраний в члени ЦК КП(б)У і в члени ЦК ВКП(б), був завідуючим відділом агітації і пропаганди ЦК КП(б)У і ЦК ВКП(б), був членом Реввійськрази СРСР, був начальником політуправління Особливої Далекосхідної Червоної Армії^Н, на чолі якої стояв маршал СРСР Блюхер. Починаючи з 29 січня 1939р. Доненко М.Ю. дістав відставку і був посланий в розпорядження ЦК КПРС. Пізніших відомостей про Доненка М.Ю. нема. Очевидно, він разом з Блюхером

був знищений за наказом тоді всесильного Берії. Перестало битися палко серце відважного борця за щастя народу Доненка М.Ю.

Н Довідка архіву Міністерства Оборони СРСР від 22.VII.1974р. № 83447.

Довідка Інституту історії партії при ЦК КПУ від 19.VIII.1974р.

Як уже згадувалося попереду, церква в теперішній Великій Андрусівці появилася в 1780 році, як перенесена з понад Тясмина. Треба думати, що крім попа і дяка, були ще й інші письменні люди, хоч достовірних відомостей про це нема. Зате добре відомо, що при волості у Стецівці в сорокових роках 19 стол. була якась школа для «селянських дітей» і що з Андрусівки до цієї школи йшло 4 учні, а саме: Антонов Василь, Маліцький /Лупало/, Берестовський Леонтій і Караката Максим. Учителем в тій школі був інвалід-солдат Балабуха. Царський уряд не був зацікавлений у поширенні знань серед селян, а очевидно готував тільки такі кадри, щоб вони могли стати писарями. Це й стверджується тим фактом, що з чотирьох названих осіб Антонов і Маліцький були потім писарями, Караката був якимсь службовцем на спиртових заводах у Калантаєві і Тясминці, а Берестовський був якимсь ветеринаром-коновалом; всіх цих осіб я добре знаю, крім Каракати, який умер раніше.

Школа в Андрусівці була організована не раніше кінця 70-х років 19 стол. Це можна судити по тому факту, що першими учнями цієї школи були Дрищ Мусій /1866 р.народження/, Григоренко Зіновій /1969 р. народження/. Якщо припустити, що тоді могли посилати в школу дітей 10-12 років, то дату заснування школи можна поставити – рік 1879-1880. Першим учителем школи був Вишневецький Костянтин Іванович /1859-1938/ і його дружина Любов Федорівна. Школа була земська,

розміщалася у будинку близько церкви на тому місці, де тепер магазин Споживчої кооперації. Приміщення мало дві класних кімнати. У 1905-06 рр. для школи було збудовано земством нове приміщення /тепер зветься «стара» школа/, а в попереднє приміщення коло церкви була переведена церковна школа. Коли в Андрусівці почала працювати церковна школа, сказати трудно, бо вона не мала свого приміщення, а була спочатку у дяковій власній хаті. Навчав дітей церковний дяк Іващенко Мих.Петр. до 1899 року, коли він припинив навчання, а церковна школа далі провадила роботу у найманих хатах аж до переходу в приміщення колишньої земської школи. Навчав учнів у церковній школі дяк Постригань. Після Жовтневої революції 1917 року школи були об'єднані, викладання в них здійснене українською мовою.

Починаючи з 1933-34 навчального року школа була реорганізована на 7-річну, а після Великої Вітчизняної війни школа перетворилася на повну середню і перший випуск на атестат зрілості було проведено в 1953-54 навчальному році.

Створилися умови для виникнення і розвитку місцевої інтелігенції. До Жовтневої соціалістичної революції цей процес посувався дуже повільно. Склад інтелігенції в нашому селі обмежувався двома попами, двома дяками та трьома-чотирма учителями. Першими учителями з місцевих селян були: Ковтун К.П. /з 1908 р./, Податель С.Я. /з 1909 р./ та Караката М.М. /з 1912 р./ Уже в післяжовтневі роки із запровадженням загальної початкової обов'язкової освіти, за рекомендацією представників Радянської влади та активу з Комнезаму, та за нестачею педагогічних кадрів, учителями було призначено

Врублевського Ф.К., Кублія М.Т. та Подателя А.П. після прослухання ними короткотермінових педкурсів.

Починаючи з 1934-35 рр., коли школа почала випуск учнів з 7-го класу, а з 1954 року з 10-го класу, а також було ліквідовано неписьменність, лави місцевої інтелігенції надзвичайно зросли. Тепер багато наших земляків одержали вищу і середню спеціальну освіту і працюють на посадах інженерів, педагогів, лікарів, агрономів, ветеринарів, зоотехніків, бухгалтерів, офіцерів, шляховиків тощо по всьому Радянському Союзу. Зараз в нашій середній школі колектив учителів складається з 24-х чоловік. В місцевій лікарні працює 10 чол. з вищою і середньою медичною освітою, є багронімів, 13 ветеринарів і зоотехніків, багато комбайнерів, трактористів і інших механізаторів.

Була в нашому селі ще одна невелика група населення під назвою «різночинці». З'явилися вони повільно, не одноразово, уже після «ревізії» 1857 року. Землі різночинці в громаді не мали, а якщо хто з них і займався сільським господарством, то орендував бідняцьку землю. Походили різночинці з різних соціальних груп тодішнього суспільства. В.І. Ленін говорив, що «різночинці» «не належали до дворянства, а до міщанства, купецтва, селянства»^{X/}.

Отже «різночинці» були походженням з різних «чинів». До них належали: Вишневецький К.І./учитель з духовенства/, Трошило Ів.Микол. і Яків Мик., Крусір Ів.Ст. /з чиновників/, Податель Як.Онуфр. і Черніков Мих. /невідомого походження/, Маліков і Сергєєв /з відставних солдат-кантоністів/, Котляревський /з відставних солдатів-пікінерів/, Петров /з відставних солдат-шеvronістів/ тощо^{X/}. Дехто з них займався

дрібною торгівлею /Податель, Крусір, Черніков/, сільським господарством /Крусір, Трошило Я./.

х/ Кантоністи – солдатські сини в кріпосній Росії в I половині 19 стол.; шевроністи – солдати з галунними нашивками на рукавах мундира і шинелі на знак бездоганної служби, пікінери – солдати 17-18-19 стол., озброєні довгими піками або коп'ями.

До початку 1918 р. розподіл землі в Андрусівці майже не мінявся. Збільшення площі землі за рахунок націоналізації землі князя Ерестова і Вуїча та повернення в громадський фонд землі колишніх участків відрубщиків - столипінців стало першочерговим завданням ревкому. Якщо перший голова ревкому Кошулька М.А. розподілив поміщицьку землю, то наступний голова ревкому Коробка М.І. зумів поламати традиційний розподіл землі на наділи або ревизькі душі, що існував ще з 1857-59 р.р., і домогся перерозподілу землі на кожного наявного в селянській сім'ї їдця, в тому числі і на різночинців, які з'явилися в селі після ревизії 1857-59 р.р. і не мали землі.

В листі до завід. музеєм Шуліки С.М. т. Коробка пише так : перше наше завдання полягало в ліквідації надільної норми розподілу, а друге – складання списку всіх наявних гр.гр. обох статей для наділення їх нормою землі. Ми/ревком/ почали викликати на засідання ревкому таких гр.гр. села, в яких було по 3-4 і більше наділів і пропонували їм відмовитися від наділів, а одержати землю на наявного їдця. Наслідки такої робота були хороші, лише чоловік 5-6 не хотіли відмовитися від своїх дідівських і прикуплених наділів. Таких довелося садити в «холодну»¹ за відмову і налякати адміністративними стягненнями за «образу» Радянської влади. Більше 3-х днів ніхто з них не сидів і їм

довелося погодитися з нашими вимогами. Таким чином новий розподіл громадської землі увійшов у традицію села і не мінявся до періоду суцільної колективізації. Особливо активну участь в роботі ревкому в справі боротьби за новий розподіл землі виявив незаможник Дряпіка Данило Сидор., який очолював земельну комісію. Його жартома звали «Наркомоземом Андрусівки».

І Так у дореволюційних «Розправах» звалося приміщення, куди поміщали тимчасово арештованих.

З настанням революції 1917 року вся Столипинська «лавочка» була поламана і земля «відрубників» знову була повернена в земельну громаду. До земельного фонду громади була приєднана земля Тясминки /Каширівки/, земля князя Еристова і значна частина землі поміщика Вуїча. Землю стали розподіляти «на їдока». В списки на одержання землі були внесені і «різничинці» /про них сказано буде трохи пізніше/.

Націоналізація поміщицької землі спричинилася до того, що в село повернулося багато селян-батраків, які до революції працювали в поміщиків у Криму і інших місцях. Одержавши землю на своїх їдців, багато з них не мали робочої худоби, інвентаря, спорядження і таким чином збільшили лави незаможних.

З 1923 р. Радянська влада, ідучи назустріч незаможним масам, стала відпускати в кредит трактори та інші с-г машини. Але трактор повністю можна використати лише на великих земельних ланах, а не переганяти його з однієї нивки-смужки на другу та ще й часто за кілометр і більше. Отже, між старим землекористуванням з його частими переділами і вузькими нивками-смужками з одного боку і

використанням трактора та інш. с-г техніки з другого створилося протиріччя, яке можна було розв'язати тільки на користь трактора і інш. с-г техніки. Суспільний розвиток радянського села вщерть підійшов до переходу на нову систему землекористування, на об'єднання дрібних клаптиків землі, розкиданих по всьому степу, в великі земельні масиви, до колективного господарювання. Почалася організація СОЗ'ів або товариств по спільній обробці землі. Ще через деякий час справа показала, що потрібно переходити до вищого, артільного господарства, бо лише спільна обробка мало давала ефективного. Протягом 1928-33 рр. село перейшло цілком на нову форму землекористування, була здійснена суцільна колективізація. Дуже трудно народжувалася ця нова форма. Потрібно було провести уперту, довготривалу, роз'яснювальну роботу, переконати масового середняка і схилити його переходити в колгоспи, відірвати його з-під впливу куркуля. Все це було здійснене за ініціативою сільського партактиву в тісному співробітництві з масою незаможного селянства і передової сільської інтелігенції, в першу чергу учителів. Особливо завзятий опір з боку куркулів було зламане, а самих завзятих, які колись входили до «відрубників», довелося вилучити із складу громадян села.

Після переможного закінчення боротьби з внутрішньою контрреволюцією та іноземною інтервенцією, після ліквідації контрреволюційних куркульських банд, радянський народ одержав можливість перейти до мирного будівництва суспільного життя за ленінськими заповідями під проводом Комуністичної партії. На селі мирний період розпочався з приведення в належний порядок землеволодіння. Це виявилось у масовому прагненні, тязі бідноти і

середнього селянства до колективізації, в прагненні мас села до обробітку землі на науковій основі, з запровадженням сівозмін, з використанням природних та штучних добрив та з запровадженням передової сільськогосподарської техніки.

Цей новий вияв культурної революції на селі вилився в організацію колективних господарств – колгоспів. Приклад у цьому відношенні показала революційна біднота села.

Уже в 1924 р. на Подолі зорганізувалася ініціативна група незаможників на чолі з Черниковим М.М. та Доненком /Манукалом/ Трохимом і створила перший колгосп в Андрусівці під назвою «Червоний Жовтень». З тяглової сили він мав лише одну коняку та декілька корівчин. При матеріальній підтримці з боку Радянської держави колгосп «Червоний Жовтень» міцно «став на ноги», а в дальнішому став основним ядром нині існуючого колгоспу ім.Леніна.

За прикладом к-пу «Червоний Жовтень» незаможники на Бесарабії організували машинове т-во /СОЗ/, яке стало ядром колгоспу під назвою «Незаможник». До складу ініціаторів «Незаможника» входили Рябошапка Ст.Мих., Караката Андр. М., Скляров Ст. Фед., Доненко Ів. Пр., Шурики Іван і Грицько, Квітка Єфр. Сем. тощо. Колгосп «Незаможник» або ім.Кірова виявився теж працевдатним і тільки аж у 1953-54 рр. злився в один колгосп ім.Леніна. Колгосп «Незаможник» уже в 1926 році одержав трактор «Фордзон». Першим трактористом став Рябошапка Ст.Мих.

У 1928 р. на Подолі зорганізувався бідняцький колгосп ім.Петровського. Організаторами його стали Жарий Дм.Мих. і

Артеменко Рос.Ів. Контора розміщалася в хаті Кітляра О.К. Через деякий час к-п ім.Петревського злився з колгоспом «Червоний Жовтень».

У колгосп «Хвиля революції» у 1930 р. об'єдналися бідняки й середняки Свинолупівки і Довганівки. Організаторами його були Маліцький Микола Єл. і Полтавець О.П., а контора була в хаті Цілуйка І.А. У тому ж 1930 р., коли розгорнулася масова колективізація, організувалися колгоспи: «Квітень» на Куплюватій, ім. Іллічча на Іллічовці /Пугачеве, голова Яковлев Андр.Дан./, «Ранок» на Басарабії /організатори Бабенко Микита і Квітка Єфрем/.

Ще в 1924 р. на Подолі з'явився колгосп «1 Травня». Організаторами його були Тишко В.С. і Коробка М.І. До його складу ввійшли всі середняки. Колгосп був повністю забезпечений тяглом і с-г реманентом. Зібравши лише один урожай, колгосп розпався, бо в більшості його членів виявилися індивідуалістичні властивості. Землю поділили на окремі участки, як у столипінців.

Процес колективізації в Андрусівці проходив під знаком загострення класової боротьби. Поруч з агітацією за організацію колгоспів проводилася /таємно/ і агітація ворожа колгоспам, куркульська агітація. Особливої гостроти класова боротьба набрала після опублікування статті Сталіна «Запаморочення від успіхів». Цю статтю було багатьма членами колгоспів зрозуміло і почався масовий вихід з колгоспів. Наприклад, якщо в колгоспі «Ранок» було об'єднано 114 господарств, то після опублікування цієї статті в колгоспі залишилися тільки 12 господарств. Аналогічна картина була і в деяких інших колгоспах. Але ця хвиля мала тимчасовий характер і вже на кінець 1930 р. колгоспами було охоплено майже всі селянські господарства. Були

прояви ворожих дій проти окремих активістів села і парторганізації /проти Шуліки С.М., Дряпіки Д.С., Бабенка М.К., Квітки Є.С., Маліцького М.Єл./

Колгосп Андрусівки Польської «За соцперебудову» під головуванням Бурлаки С.І. з'єднався з колгоспом ім.Кірова в 1950 р.

В селі Калантаєві організувалися колгоспи «Шевченків лан», «Червоний маяк» та «Більшовик», Тясминський колгосп ім.Куйбишева з'єднався з колгоспом ім.Кірова. В даний момент всі колгоспи злилися в один великий колгосп під назвою імені Леніна.

Чорною хмарою терору, наруги і знущань була оповита Андрусівка в часи окупації фашистськими загарбниками. Грубий, кований і важкий німецький чобіт топтав нашу землю, топтав її людей, топтав усе дороге і святе, самоповагу і гідність нашого народу. Ця чорна ніч гнітила, душила наше село з серпня 1941 року по грудень 1943 року. Час окупації був самий найжахливіший, якого ніколи не зазнавало наше село. Його можна порівняти лише з татарськими набігами на Україну в 17 і 18 століттях. Приглушене, придушене було все живе, що могло мислити. Все працездатне мужське /та й не тільки мужське/ населення було вивезене в Німеччину, хватили хлопчиків 14-15 років. Хто встиг сховатися від цього, не смів показуватися на вулиці. Глибокі потайні льохи, землянки, провалля та кущі переховували нещасних, але не скорених людей. З перших же днів фашисти по-звірячому убили Рябошапку Степана Мих. /комуніст/, труп його викинули на вулицю і протягом двох тижнів під загрозою розстрілу не дозволяли хоронити. Трохи пізніше було убито комуністів: Іващенко Грицька, Полтавця Олексу /з Довганівки/, Квітку Федора, Вищепана Василя Корн., Полтавця

Панька Іван. /колишнього голову сільради/ та безпартійних Явтенка Грицька та його матір. Особливо жорстоко кували Полтавця Панька і Вищепана Василя, вирізали зірки на лобі, на грудях тощо.

Колгоспів розганяти німцям було не вигідно. На голови колгоспів примусово було постановлено Тишка Ничипора і Микитенка Афанасія /того часу було два колгоспи/, головою сільради – Полтавця Олександра Степановича. Хліб, що збирався з колгоспних ланів, зсипався в клубі. Німцям прислужували запроданці-зрадники, які були явними і таємними їх помічниками. Поліцаями були Дикий Михайло, Дикий Василь і інші, а таємними донощиками – Гавриш Федір і інші.

Комендатура німецька знаходилася в центрі села, в приміщенні теперішнього родильного будинку. Коли з-за Тясмина, з соснового бору налетіли партизани, то окупанти і їхні підлабузники одному спідньому одязі кинулися тікати в степ. Партизани убили декількох німців, убили начальника поліції з Новогеоргіївська і поранили Дикого Михайла, відкрили клуб з зерном і сказали людям, щоб вони забирали зерно. Було багато розібрано хліба, але всіх тих, брав хліб, невидима рука якогось Доненка /він ніби десь поблизу жив/ записала і, коли комендант повернувся, той список, очевидно, був поданий коменданту. У зв'язку з цим фашисти декого розстріляли, а стареньким бабусям всипали шомполів. Таємні фашистські запроданці були спіймали розвідницю-партизанку і привели до коменданта, а комендант передав її голові сільради Полтавцю для вияснення. Полтавець відпустив розвідницю, а коменданту ніби сказав, що ту жінку затримано помилково. Вона таки врятувалася. Коли їй прийшов час виходити на пенсію, то вона у 1965

році приходила в Андрусівку за підтвердженням документів, і сама про це розповідала і казала, що її затримав і видав Гавриш.

У грудні 1943 року Андрусівка була звільнена Червоною Армією, але при цьому полягло багато радянських воїнів. На честь загинувши встановлено біля клубу пам'ятник. З числа запроданців німецьких поліцаї Дикий Мих. і Дикий Василь утікли з фашистами, бо мабуть почували свою дуже велику провину перед народом, а бувший голова сільради і голови колгоспів були засуджені кожний до 10 років ув'язнення.

Тяжкі, дуже тяжкі були наслідки тимчасової окупації і Великої Вітчизняної війни. Рідко яка сім'я в селі не оплакувала чоловіка, батька, сина, брата. Було вбито майже все працездатне мужське населення, багато повернулося з війни пораненими і покаліченими; багато залишилося вдов, а ще більше сиріт. Залишили німці після себе грубість, розпусту, крадіжки, попа і церкву. Якщо до Великої Вітчизняної війни поява незаконроджених дітей /байстрюків/ було дуже рідкісним явищем, то після цієї війни кількість їх досягла 35-41 % від усіх дітей.

Всі тяготи в сільському господарстві в час війни лягли на плечі жінок. Ні тракторів, ні іншої сільськогосподарської техніки, ні коней не залишилося. Жінки орали, сіяли, косили, молотили, виконували всі державні зобов'язання. Як тяглову силу використовували корів, що в незначній кількості де-не-де залишилися.

Поволі відроджувалася господарство в колгоспах. Після закінчення війни держава заліковувала рани війни, відродилася промисловість, транспорт, сільське господарство. Економічне життя в

селі повільно відновлювалось, з'явилась у колгоспах с-г техніка, кадри. Починаючи з 1965 року колгоспники похилого віку одержують державну пенсію.

В даний момент /1966 рік/ в Андрусівці є один лише колгосп ім. Леніна. До його складу влилися всі колгоспи, які існували не тільки в самій Андрусівці, а й ті, що були в Польській Андрусівці, в Тясминці і в Калантаєві. Якщо сільради раніше були в Андрусівці, Калантаєві і в Польській Андрусівці, то зараз вони злиті в одну Велико-Андрусівську. Починаючи з 1958 р. жителі Польської Андрусівки і Тясминки стали переселятися в Андрусівку. Це переселення викликане будівництвом на Дніпрі потужної гідроелектростанції в Табурищі. Вся територія від Андрусівки на північ до Полтавщини опинилася залита водами Кременчуцького водоймища /«моря»/. Зник наш славний Тясмин, оспіваний Т.Г.Шевченком. У моїй присутності 10-го квітня 1960 року було зірвано вибухівкою останній місток через Тясмин і він назавжди зник на території села. Протягом 1957-60 рр. здійснилося переселення в Андрусівці, а Калантаїв цілком переселився на нове місце.

Тепер протягом останніх років у селі створено новий центр. Тут знаходяться цеглові будинки сільської ради, правління колгоспу, дитячий садок, пошта, працює двоповерхова середня школа і вечірня школа сільської молоді, чайна, цілий ряд магазинів. Крім того, в селі є лікарня, аптека, баня, два механічні млина з олійницею, крупорушкою, дві бібліотеки, стаціонарне кіно, клуб на 200 місць і провадиться будівництво нового клубу на 500 місць. Збудовано нову двоповерхову школу і магазин у Калантаєві.

В колгоспі ім.Леніна є 36 тракторів, 17 комбайнів, 26 вантажних і 2 легкових автомашини, велика кількість посівної, збиральної та для заготівлі кормів техніки. В господарстві є 5 комплексних бригад, 10 тваринницьких і 5 пташиних ферм, є добротні с-г будівлі. Під посіви використовується лише рівна чорноземна площа /близько 4000 га/, всі горби і косогори відійшли під толоку, де випасується колгоспний скот, вівці і свині. Колгосп щороку виконує і перевиконує державні плани по зерну, м'ясу і молоку.

При наявності у колгоспі передової с-г техніки і добре підготовлених кадрів механізаторів, при значному підвищенні культурного загально-освітнього рівня колгоспників та застосуванні природних і мінеральних штучних добрень, при додержанні оптимальних строків оранки, посіву, обробки і своєчасної уборки урожаю, були знищені бур'яни-шкідники, як вісюг, пирій, осот, кукіль і інші. Все це разом взяте створило сприятливі умови для одержання значно вищих урожаїв усіх с-г культур навіть при несприятливих погодних умовах проти дореволюційного часу. Наприклад: урожай пшениці у 1910 р. з десятини був 5,17 цнт. /31 пуд/, а в колгоспі за 1967 р. 19,1 цнт. /114,6 пуд/ з гектара; жито 1910 р. у селян дало 5,17 цнт. / 31 пуд. з десятини, а в колгоспі 1967 р. 14,3 цнт. /85,8 пуд/ з гектара; ячмінь у 1910 р. у селян дав 4,5 цнт. /27 пуд./, а в колгоспі 1967 р. 24,5 цнт. /147 пуд./ Такі і багато інших досягнень сприяли значному покращенню матеріального стану колгоспників.

Колгоспна парторганізація налічує 76 членів і кандидатів. Головою колгоспу протягом більш 10 років /з невеликим переривом/ є досвідчений керівник Бурлака Степан Іванович.

В колгоспі є досить добре кваліфікованих кадрів механізаторів, тваринників. Більшість з них є випускниками місцевої середньої школи.

Через центр села проходить шосейна дорога, що зв'язує Андрусівку з новим райцентром Кремгесом/з 1969 р. Світоводськ/. Через Андрусівку проходять автобуси по маршрутам: Кременчук - Черкаси, Кремгес - Чигирин і Кремгес - Калантаїв. До 1963 року до пристані в Андрусівку заходили пароплави з Києва вниз по Дніпру до Херсона і назад, а пізніше пристань прибрали, через відсутність достатньої кількості пасажирів і вантажів. Припинився зв'язок водою і з Кремгесом у 1966 році, коли покращав автобусний зв'язок і стало можливим більш-менш нормально перевозити пасажирів.

Помітні зміни сталися в побуті села. У зв'язку з високим промисловим розвитком держави в магазинах місцевого споживчого товариства можна придбати все, хто в чому відчуває потребу, особливо з товарів широкого вжитку. Одяг, взуття теперішніх колгоспників нічим не відрізняється від зовнішнього вигляду міського /городського/ населення, а особливо серед молоді. Уже жінки-колгоспниці не світять удосвіта каганців, щоб сісти за прядку, а дядьки не мнуть босими ногами прядива. Прядка, гребінь, днище, гребінка, мичка, ткацький верстат і інші атрибути феодального часу відійшли «в область преданій», стали експонатами колгоспних і шкільних краєзнавчих музеїв. Коли мати віддає дочку заміж, то вже не дбає про те, щоб покласти дочці в скриню шматки /сувої/ доморобного, вибіленого полотна, ряден, кожухів і інш. Складе дочка все своє в чемодан і вона готова.

До революції село умовно було поділене на дві половини, межею між якими була річечка Бутка /вона витікає з озера під лісом «Бутки» і

сусідніх лісів/. Парубки обох половин села між собою колись ворогували, часто влаштовували бійки, навіть коли на Великдень приходили бувало до церкви, то ставали одна половина на правий бік, а друга на лівий. У карманах парубки приносили з собою в церкву не воскові свічки, а «на всякий випадок» набирали в кишені каміння, складані ножики тощо. Тепер при наявності в селі клуба уся молодь вечорами проводить дозвілля в клубі, разом всі тут зустрічаються, куди поділася й ворожнеча!

Збільшилися грошові прибутки колгоспників як тих, що працюють у колгоспі, так і тих, що зв'язані з виробництвом у Кремгесі, Олександрії, Кременчуці. Скрізь вечорами горить електрика, в селі є близько 700 радіоточок колгоспного радіовузла, багато колгоспників уже користується телевізорами, велосипедами, мотоциклами. Місцеве поштове відділення щодня через своїх 4-х листонош розносить близько 1000 екземплярів газет і журналів разом.

Підводячи підсумки усьому сказаному попереду, треба сказати, що сучасна Велика Андрусівка живе повнокровним життям разом з усією Радянською Україною, з усім Великим Радянським Союзом. Це стало можливим тільки в результаті перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції. Жовтень 1917 року розірвав і знищив тяжкі кайдани соціального і національного гніту, розбудив до творчого будівництва могутні сили могутнього народного генію. Україна з пригніченої безправної колонії і навіть без свого власного імені об'єднала всі раніше роз'єднані українські землі, стала великою індустріальною державою з розвиненою промисловістю і з крупним колгоспно-радгоспним сільським господарством, наснаженим передовою

технікою і кваліфікованими кадрами. Все це стало можливим тільки при братній єдності з великим російським народом і іншими народами СРСР. «Вільна Україна можлива тільки в братньому єднанні українських робітників і селян з робітниками і селянами Росії, а без такої єдності вільна Україна неможлива» /Ленін/.

Україна вийшла на міжнародну арену, наші делегати приймають активну участь в Організації Об'єднаних Націй і в її органах. Продукція нашої промисловості знаходить своє почесне місце у 60 країнах світу. Дух захоплює від тих грандіозних досягнень, що їх має наша славна Радянська Україна, наш Радянський Союз, а з ними і наша мила, дорога серцю Андрусівка.

Чого варті в порівнянні з усім цим жалюгідні потуги мерзенних українських буржуазних націонал-шовіністів усіх мастей з їх планами створення Української поміщицької держави під протекторатом німецьких мілітаристів!

Отже, український народ разом з великим російським народом і іншими братніми народами створили могутній СРСР, який займає провідне місце серед держав усього світу і ні одне питання міжнародного масштабу не вирішується без участі СРСР. Наукові і економічні досягнення СРСР набрали небаченого рівня в усьому світі, особливо в справі освоєння космосу і застосуванні атомної енергії в мирних цілях. Мимоволі хочеться пригадати віщі слова великого патріота, критика і мислителя Віссаріона Белінського, сказані ним у 1847 році про великий російський народ, який стоїть на чолі усього цивілізованого людства і веде за собою всі інші народи.

Так воно і вийшло. Радянський народ у дуже несприятливих

умовах побудував соціалізм і тепер вкупі з іншими соціалістичними країнами створює умови для остаточного переходу до найбільш організованої форми суспільного устрою – до комунізму.

Караката М.

М.

Київ,
заслужений

пенсіонер-педагог,

13 лютого 1967р.

учитель У Р

С Р

ІСТОРИЧНІ ДОПОВНЕННЯ І ДОВІДКИ

до цього розділу «Історії Андрусівки» я вважаю за потрібне внести деякі моменти історичного порядку, які не ввійшли в основний текст історії села, або про них я довідався тоді, коли основний текст уже був закінчений і їх ніяк не можна було вмістити туди.

Сюди ж на мою думку доречно вмістити і деякі історичні відомості про сусідні села, з якими нас зв'язала однакова історична доля на протязі всього часу свого існування. Це такі населені пункти, як Крилів /Новогеоргіївськ/, Калантаїв, Стецівка, Нестерівка /Вершац/, Глинське.

До Андрусівського земельного округу^{XI} належала велика земельна площа, межі якої доходили на сході до Крилова, на заході до Стецівки, на півдні за Микольське. По східній, південній і західній межах у II половині 18 століття було виділено значну кількість землі для дворян-поміщиків, для офіцерів, чиновників, купців тощо з тим, щоб вони протягом певного часу заселили людьми виділені для них участки. До цього ж часу тут скрізь знаходилися запорізькі зимівники, хутори, пасіки. Це сталося в основному після руйнування Запоріжжя 1775 р. Трохи раніше для генерала Каширина було виділено більш 600 десятин, для села Микольського – 1560 десятин, генер.Ластухину і капітанші Попович – 1240 дес., капітану Вуїчу /серб/ 200 десят., штабротмістру Вуїчу /дер.Сагалатова/ 150 дес., квартирмейстеру Вуїчу 105 дес., дворянину-поміщику Вуїчу в дер.Сніжкова Балка /Кирпівка/дворів 13 і землі 180 дес.; майору Корстичу /д.Бабичівка/ дворів 10 і землі 200 дес.; поручиці Бабиновій /д.Бабинівка/ дворів 11 і землі 180 дес.; поручикам

Кахову А. і Кахову О. – 115 дес.; майорші Леуловії 210 дес.; майору Ангелову 150 дес.; поручику Плотвинову 105 дес.; купцеві Олейнікову 10 дес.; купцеві Бондареву /Бондарівка/ – 20 дес.; купцеві Масленикову – 10 дес.; капітану Лопевичу – 15 дес.; багато землі одержав майор Чорба /Арсенівка-Майорське/, а в середині території Андрусівки було виділено майору Бранкевичу –30 дес. /це та земля, що до революції 1917 р. належала Назаренку або Косюку/.

х/ До складу земельного округу входило 25 жеребків; кожний жеребок мав 24 частки, а в кожному участку було 26-30десятин землі /«Киевская старина» 1889 г. том 26-й, стор.117/.

Згадується Андрусівка часто в історичній літературі при слідстві, що його проводили слідчі або військові урядовці при опитуванні різних гайдамацьких вчинків і інш.

В книжці «Архив Юго-Западн. России ч.II Актыо гайдамаках / 1700-1768/, том III, Канев 1876 г.» є такий запис від 19 квітня 1737 року: гайдамаки в Андрусівці 120 голів скоту забрали і погнали до Крюкова, який є від Крилова за 4 милі /миля 7 верст/». Це було надруковано в польській газеті «Кур'єр польський» № 20 за 1737 рік.

В кн. «Архив Юго-Запад. России ч.III Актыо гайдамаках 1700 1768 гг. том III є такий запис: «Запорізький козак Іван Данилів син Сахненко разом з Горбом Семеном, Гаркушею Степаном, Жигалом Степаном, Губою Федором, Думахою Семеном пішли в Польщу красти, прийшли в польське село Андрусівку, розбили жителя Білого, взяли байбарак бугасовий, кафтанів жіночих китайчатих 2 рубля грошей і пішли в Чорний ліч, де нас Полковник Капніст піймав, забив у колодки і відправив у Крилів. 1751 р. 26 червня».

У 16 томі «Записок Одеск.О-ва истории и древностей», стор. 205 надруковано протокол судового слідства по справі жителя м.Кременчука, Кременчуцької сотні Миргородського полку Сидора Андреева по позову до запорізького полковника Ковтуна Тимоша Лазаревича /він же Лазаренко/ про грошове відшкодування на користь Андреева. 1748 року червня 20 дня в Києві Ковтун /Лазаренко/ заплатив Андрееву 400 рублів, про що Андреев видав Ковтуну розписку в одержанні 400 руб., а за свідка при цій розплаті був житель села Андрусівки Матвій /прізвище не зазначено, бо його в ті часи не всі люди мали/.

Від 17 березня 1748 р. капітан Мутовкин в рапорті на ім'я Київського генерал-губернатор з приводу проведеного слідства про вчинки гайдамака Яцька Безрідного записав: «да онже Безродний прошлого 1746 г. под Крыловом, в селе Андрусовке разбил атамана Кравца и жег его на огне». Допитуваний капітаном Мутовкиним був захоплений гайдамака Михайло Капинос /він же Нос/.

В журналі «Киевская Старина» том 12-й за 1885 р. розповідається, що в 1812-13 рр. в наших краях була чума, були утворені карантини в Чигирині, Андрусівці, Крилові, Онуфрієвці і що ці карантини перевіряв граф де-Ришельє^{XV} і князь Куракін, як представник з Петербурга.

В кн. «Нова Сербія 1753-1764 гг.» Б.І.Гошкевич розповідає про те, що в Андрусівці і Цибульові були державні митниці /таможні/, урядовці тих митниць брали з польських і запорізьких купців велике мито, на що купці скаржилися своїм урядам. У 1742 році уряди Польщі і Запорізької Січі подали скарги урядові Росії на збір з їхніх купців дуже великого мита. У 1775 р. митниці в Андрусівці і Цибульові були закриті.

х/ Дюк де-Рішельє був ген-губ. Одеси і Новоросії.

В 1741 р. кабінетним наказом цариці Анії було дозволено біженцям з гетьманщини, України і Росії селитися в Крилові і в Андрусівці коло Тясмина і причислити ці населені пункти до Миргородського полку. У 1743 р. Миргородський полковник Капніст домігся для Крилова і Андрусівки цілий ряд привілеїв, а в Крилові організував сотенне управління за прикладом інших міст гетьманщини. У Крилові оселилися руські розкольники, а в Андрусівці українці /Скальковський, «Історія Нової Січі», ч.ІІ стор.139; Одеса 1885р./

В околицях с.Андрусівки у 1876 р. на степовому угідді «Басарабія» /ІІ км від села/ було розкопано середній з трьох курганів. В кургані було розкрито склеп з печерою. Збоку склепу знайшли глиняний посуд, казанок /котелок/ з жовтої міді на ніжках і чашку. Посуд побили, а казанок продали новогеоргіївському купцеві Волохину, який відіслав казанок в імперат. археологічну комісію. .

У 1895 р. селяни Андрусівки Петро та Іван Залоїли продовжили розкопку того ж Кургана і додатково знайшли дві залізні піки, 34 бронзових наконечників стріл, кістяний просвердлений циліндрик з нарізним орнаментом, срібну брошку, браслет та ізящну чорнолакову вазочку. Всі ці речі переслані в Херсонський археологічний музей /Гошкевич В.І. «Клади и древности Херсонской губ.» Херсон, 1902 г./ У 1774 р. Андрусівку /в час мандрівки/ відвідав академік Г.А.Гільденштедт /Зап. Одес. о-ва т.20-й Матер.8/.

Андрусівка у 1732 р. входила до складу Крилівської сотні /Зап.Іст-філ. кн.24, стор. 214/.

В с.Андрусівці, Олександр. пов. на Херсонщині в 1880 р. знайдено

бронзовий посуд і передано в Ермітаж /Отчет імперат. Археолог.ком. за 1890 г. стр. 148-149/.

Андрусівка, Чигиринського пов. знайдено на глибині 3 арш. глечик з мідною горілкою /Зап. Одес. о-ва том 24, стор. 336, засід. о-ва 43/.

В с. Андрусівці понад р. Тясмином, Херсон. губ. в церкві дарохранительниця з написом 1752 р. /Зап. Одес. о-ва том 9-й, стор. 346/.

З 1753 р. по 1784 р. Андрусівка звалася Чонград, а з 1784 – перерахувана до новоутвореного Катеринославського намісництва і стала з цього часу в державних документах знову називатися Андрусівкою /»Києвс. Старина» том 84-й, стор. 118/.

У 1894р. в Андрусівці було 708 дворів, 3811 душ населення /1924 чол. – 1887 жін./, 1 церква, метеорологічна станція, 8 лавок, 2 корчми, земська школа на 85 учнів /76 хлопч. і 9 дівч./ і церковно-приходська школа грамоти на 20 учнів /17 хлопч. і 3 дівч./ Взято із «Списка насел. Мест Херсон. губ., 1896г. стр. 923.

Андрусівка – с. Херс. губ., Алекс. пов. при р. Тясміні, правої протоки Дніпра, в 50 верст, від повіт. міста, в 24 верс. від Чигирина; жителів /уряд. список/ 1857 р. було 1942 душі разом /Словарь Рос. имп. том 1 1863 г. СПб/.

У 1897 р. в Андрусівці було чолов. 2223, жін 2219 разом 4442 душі, а в 1916 р. було 4531 душа, дворів 847 /Таблиці на стовпах/.

Андрусівка була запорізьким зимівником /Матеріали для оцінки земель Александр. уезда, Херс. губ., Херс, 1888 г. ст. 114/.

Андрусівка /польська/ разом жителів 420 душ /Похилевич, 1864 г./

Після Зборівської угоди 1649 р. територія Андрусівки входила до Крилівської сотні Чигиринського полку аж до 1687 р. З 1654р. та за умовами «Вічного миру» територія входила до «Запорізьких вольностей» і підлягала Росії. В часи війн Росії з Туреччиною Польща декілька разів порушувала умови «Вічного миру» і захоплювала цю територію і заселяла її. Декілька разів цю територію силою було відібрано у Польщі і при відході поляки палили і руйнували все. Остаточо цю територію було відібрано аж у 1732 р. і прилучено до Миргородського полку. З 1753 р. по 1764 р. Андрусівка входила в склад Нової Сербії; з 1764 по 1775 р. до Катеринославської губ.; з 1775 р. по 1784 р. до Новорос.губ.; з 1784 р. по 1797 р. до Катериносл.Намісн.; з 1797 р. по 1802 р. до Новорос.губ. /знову/; з 1802 р. по 1806р. до Миколаївської губ.; а з 1806 р. увійшла до складу Херсонської губ. /Шмидт А. «Матер.для географ. и стат-ки Херсонской губ./

Крилів /з 1832 р. Новогеоргіївськ/ відомий з 1615 р. як польський шанець проти наскоків татар; знаходиться близько гирла Тясмина. При татарах тут був первіз через р.Тясмин. Крилів довгий час був свідком багатьох боїв козаків з поляками, татарами, а також міжусобиць між правобережними і лівобережними та московськими ворогуючими військами після 1654р. і особливо після Андрусівського перемир'я з Польщею. Одна гора в Крилові звалася Московською на знак того, що тут прихильники Польщі на чолі з Ю.Хмельницьким у 1659 р. розбили московське військо, яке прийшло обороняти Лівобережну Україну.

В I половині 18 стол. в Крилові на правому березі Тясмина оселилися російські розкольники, що повернулися з Молдавії і Криму. У 1740 р. у них уже була своя церква. З 1732 р. Крилів став сотенним

містечком Миргородського полку, до того часу він був сотенним центром Чигиринського полку.

З 1753 р. Крилів увійшов до складу Нової Сербії і став полковим центром сербського пандурського полку і місцем розміщення 1-ої роти -шанця.

У 1795 р. Крилів став повітовим містом Катеринославського намісництва і був названий Олександрією, а через рік повіт було ліквідовано і він знову став зватися Криловом.

Починаючи з 1832р. Крилів увійшов до складу аракчєєвських військових поселень і одержав назву Новогеоріївська.

Жителів у 1864 р. в Крилові було 7920 душ разом, з них 576 душ купецького стану, 5508 міщан, 3359 єдиновірців, 680 розкольників, 200 євреїв; дворів було 746, лавок 53, церкви 3, фабрик і заводів 28, з них 19 салотопних /салганів/ і свічкових /Словарь Семенова том 3-й 1869 р./

При Крилові село Новогеоріївськ /куток Бакаміння, Булаївка, Лагерне, Приліпка/, жителів у 1859 р. було разом 1348, дворів 177.

Крилів – містечко /влад. і казен/ при р.Тясміні, 35 верст від Чигирина, заселений був задовго ще до 1615 р. на місці татарської переправи через Тясмин належав до Корсунського староства.

За 1765 рік сказано, що Тясмин поділяє його на дві частини, одна з них має 24 двори і належить до Чигиринського староства, друга частина на московській території. 1686 року Крилів згадується як запустіле «городище».

1792 р. король Сигизмунд-Август відновив Крилову особливі привілеї. Жителів було разом 1124 душі, дворів 114, приходське училище, церква, синагога /Фундуклій, Київська область, ч.І 1852 г./.

Не позбавлений інтересу обчислення прибутковості наділу селянської землі в 3,5 дес., що його було обчислено в Новогеоргіївській земельній громаді 20 липня 1879 року, а саме: I дес.пшениці в середньому дає 28 пудів., ціна I пуда пшениці I карб, разом прибутку 28 карб; I дес.жита дає 32 пуди по 45 коп.за пуд, разом 14 карб.40коп.; 0,5 дес.проса дасть 36 пудів по 45 коп., а разом 16 карб. 20 коп.; 0,25 дес.ячменю 7,5 пуд. по 55 коп., а разом 4 карб. 12,5 коп.; гречки 0,25 дес.18 пудів по 55 коп., а разом за гречку 9 карб.90 коп.; 0,5 дес.картоплі, баштану, конопель і інш. можуть дати прибутку 15 карб.

Прибуток наділа землі в 3,5 дес. становить разом 87 карб. 62,5 коп. Витрати на обробіток становлять: оранка і посів 14 карб, купівля зерна на посів 13 карб.50 коп.; косовиця 10 карб. 50 коп; перевозка всього урожаю 7 карб.50 коп; молотьба за солому і на сплату податків 1 крб.40 коп, а разом витрати 46 крб. 90 коп. Різниця 40 карб.72,5 коп. становить чистий прибуток цілого наділу землі на рік. Така була прибутковість селянського наділу землі.

Калантаїв. Дер.Калантаїв /польський/ відокремлено від великого містечка Калантаєва Херс.губ. р.Тясмином; тут у 1736 р. була церква, а в 1738 р. була пограбована і зруйнована татарами. У 1741 р. було 50 дворів, жителів разом 400 душ.

В дуже давню епоху Калантаїв був багатолюдним і торговельним містечком /Похилевич. «Сказ о насел.местах. Киевской губ.» Киев, 1864 г./

Калантаїв Херс. відомий задовго до 1730 р. /Записки Одесск. об-ва том 14, стр.341/. Раніше тут були запорізькі «зимівники» і «пасіки»та «хутори». У церкві, збудованій 1772 р. /це друга церква/ на чаші був

такий напис: «соорудил потир сей раб божий Алексей Космин, житель села Калантаева и вручил оный пресвитеру покровскому Симеону Петрову в церковь для литургисания божественной литургии в 1774 г., а по случаю, якого не дай боже, тревоги альбо чего иного, то щоб нам його взять к себе домой для сохрану». /Зап.Одес. о-ва т.ІІ, стор. 150/.

Жителів було 1897 р. разом 2261, з них чолов. 1117 душ.

Стецівка – село при впадінні р.Чути в Тясмин; 50 верст від повітового міста Олександрії; жителів 1859 р. разом 2678, чол.1397, жін.1281, дворів 500 /Словарь Семенова 4-й том/; за 1897 р. жителів 4724 , чол.2371, жін.2352.

Стецівка виникла задовго до 1730 р. /А.Шмидт..ч.І, Херс. губ. стр.28/ , до 1742 р. була церква. На території Стецівки раніше були запорізьки «зимівники», «пасіки», «хутори». Назву свою Стецівка одержала від імені якогось Стецька /Степан/, а чи ця назва виникла тут на місці, чи принесена переселенцями з іншої місцевості України, невідомо.

Нестерівка /Вершац/. До 1753 р. звалася і тепер народ навколишній називає село Нестерівкою, а з 1753 р. серби назвали Вершац, так і зараз офіційно село зветься Вершац. Нестерівка є в складі населеннях пунктів, які виникли задовго до 1730 р. /А.Шмидт, Херс.губ. СПб, 1864 р., стр.28/. У 1742 р. уже була церква і згоріла, а нова побудована в 1777 р. /Зап.Одес. о-ва, т.ІІ-й, стр.152/.

Назва Нестерівка походить від імені якогось Нестора.

Населення в 1897 р. було разом 3190 душ, з них чолов.1556, жінок 1634.

Глинське – виникло задовго до 1730 р. /А.Шмидт, Херс.губ. ,

СПБ 1864, стр.28/, а до 1745 р. тут уже була церква дерев'яна, а замість неї у 1814 р. збудована кам'яна. Глинске заселене ще до приходу сюди сербів /Записки Одес. об-ва, том.ІІ-й, стор.148/.

Жителів у 1897 р. було разом 3241 д., з них чол.1569, жінок 1672. Приблизно у той же час, як і згадані вище села, виникли Дмитрівка, Іванківці, Табурище, Цибулів, а Ревівка, Семигір'я /Лобачиха/, Григорівна /Лстухіино/ виникли в період приходу сербів /після 1753 р./

Горобцівка знаходилася за Тясминкою понад шляхом на Новогорґіївськ. Скільки в Горобцівці було хат і жителів, невідомо, а від часу її існування збереглася ставкова гребля, в якій збиралася вода з великого Німківського яру й лісу. Про Горобцівку зараз нагадують залишки цегли, черепки, бите скло і монети 18 століття. Можна думати, що жителі Горобцівки були переселені в д.Тясминку після того, як їхню землю було віддано /мабуть, разом з її жителями/ генералу Каширину, бо в той час у Тясминці були лише 2 двори і 5 душ жителів.

Проти Горобцівської греблі на південь є Тясминське скифське городище, розкопане в 1956 р., а нижче понад берегом Кременчуцького моря знаходиться місце поховання словян 6-9 стл. нашої ери, теж розкопане в 1960р.

Поряд з греблею з північного боку був гранітний кар'єр 1955-59 рр. Проти греблі через шлях була колись гранітна «Орлова гора», тепер тільки верх цієї гори вигляде з води.

В період Нової Сербії існував Горобцівський /Вороб'євський/ форпост. Цей висновок можна зробити на підставі статті арх.Гавриїла «Форпосты 1756 г.», вміщеній в ІІІ томі записок Одес.об-ва истории и древн./ Там форпост Горобцівський іде після Крилівського і

Булаївського, а за ним ідуть два форпости Андрусівки, два форпости Калантаєва і т.д.

Можна думати, що Горобцівський форпост знаходився або на скифському городищі, або на Орловій горі.

Згадані в цій статті два Андрусівських форпости розміщались: перший поблизу Шланбови на горбі Бударного або Кишенів, другий знаходився на крутому горбі проти Кирилової греблі, по якій проходила дорога до Тясмина /Польська границя/.

Начальником одного з форпостів Андрусівки був поручик Люсин, а форпости обслуговували команди 39-го Нарвського драгунського полку. Начальником форпостів Калантаєва був капітан Єфремов /Зап.Одеск, об-ва І4-й т., стор.335-348/.

ПРО ПІКІНЕРІВ^{X/}

X/ Пікінерами здавна звали піхоту і кавалерію, озброєну піками, на відміну від мушкетерів, озброєних вогнепальною зброєю. Пікінери були і в Андрусівці.

Новокозачий Слобідсько-поселенний полк, що підлягав коменданту фортеці /кріпост і/ св.Єлисавети, був перетворений в легкий кавалерійський полк і названий Єлисаветградським пікінерним полком. Пікінери були озброєні рушницями і піками.

Починаючи з 1763 року з'явилися в Україні Пікінерія і Вербунки. Мельгунов^{X/} їздив по Задніпров'ї і, описуючи народ напівдиким, подав думку вербувати; з'явилися вербовщики. Мельгунов зупинявся в шинках: його ватага пиячила, співала, танцювала довпаду, обпоювала

козаків і народ, після чого пропонувала сп'янілим записуватися на службу в пікінери і оголошували, що козаки і пікінери однаково, що пікінери навіть краще, бо пікінер начальства не боїться і шапки ні перед ким не скидає.

X/ генерал Мельгунов був губернатор у Новоросії.

Найбідніші і всякі волоцюги записувалися з задоволенням. Письменні /грамотні/ шинкарі і церковні причетники ставали ротмістрами і поручиками. Потім цілі села перетворилися в пікінерів і були поділені на 4 полки: Єлисаветградський, Дніпровський, Полтавський і Донецький. Пікінерів звільнили від податків. Мельгунов запевняв, що пікінери кращі від українців-гетьманців.

На шапках у пікінерів нашиті білі банти, і, знімаючи шапки лише в середині церкви, вони кричали кожному зустрічному: «вороти с дороги, гетьманець, бо я за тебе лучший». Їх питали, чим же вони кращі. «Не знаю, а либонь за тим, що маємо корону на шапках, а ротмістри наші усі письменні, бо із прасолів, шинкаків, а деякі і з поповичів жалувані». Ці бідолахи забули і права свої і привілеї, чванились своєю величчю, а коли почали учити їх стройової служби, вони, побачивши біду, розбіглись по запорізьких куренях, по хуторах Новосербії.

Яскравий винадок самовідданого служіння Вітчизні можна бачити на такому вчинку: 1664 року польський король Ян Собеський своїм загоном розбив і розсіяв козацький загін /при гетьманстві Брюховецького/. В полон до поляків попало чотири полковники. Панський суд усіх присудив до страти на шибениці. Конотопський полковник Нужний, як особливої милості прохав суд, щоб смерть на шибениці йому замінили тим, щоб посадили його на палю,» ... бо і мій

батько загинув такою ж смертю» /Н.Маркевич «История Малороссии», т. II., стр.107/.

Київ, 25 листопада

1968 р.

Караката М.М.

СВЯТО 50 - РІЧЧЯ ЖОВТНЯ

Урочисто зустріла Андрусівка 50-річчя Великої Жовтневої революції і Радянської влади. Напередодні свята 6 листопада в урочистій обстановці було відкрито новий клуб із залом для глядачів на 500 місць і з приміщенням для роботи різних гуртків.

На урочисті збори прибули представники від обласних і районних партійних і радянських організацій. Під звуки колгоспного духового оркестру і гучні оплески присутніх голові колгоспу ім. Леніна т. Бурлаці Ст.Ів. і Шуліці Ст.М. були вручені грамоти обкому КП України, Кіровоградського облвиконкому, від Кремгесівського міськкому партії та райвиконкому.

На ознаменування Величного свята 50-річчя Жовтневої революції і Радянської влади відкрито пам'ятник засновнику Радянської держави В.І. Леніну. Встановлено обеліск на честь вшанування пам'яті загинувшим в часи Великої Вітчизняної війни.

Тут же на урочистих зборах були вручені нагороди активним учасникам у боротьбі за встановлення Радянської влади, а саме:

1. ЦІЛУЙКО Хома Тимофійович одержав медаль «За відвагу»,
2. КИКОТЬ Іларіон Артемович -//- -//- -//-
3. БЕЗКРОВНИЙ Іван Григорович -//- «За бойові заслуги»

4. ВИЩЕПАН Михайло -//- -//-
5. ДРЯПКА Данило Сидорович -//- -//-
6. МИКИТЕНКО Іван Трохимович -//- -//-
7. ОДНОШЕВНИЙ Михайло Захарович -//- /помертньо/
8. ЧЕРНИКОВ Митрофан Михайлович -//-
9. ЖАРІЙ ДМИТРО Михайлович медаль «За трудову відзнаку»
10. МОГИЛЬНИЙ Наум Левкович -//- -//-
11. ШВИДКИЙ Микита Тимофійович -//- -//-

За одержання високих показників у всіх галузях сільського господарства в ювілейному 1967 році, як і в багатьох попередніх роках, Андрусівському колгоспу імені Леніна було тут же вручено «Пам'ятний прапор» на вічне збереження на спомин нашим нащадкам.

Голові колгоспу БУРЛАЦІ Ст.Ів. за багаторічну працю головування і високу організацію праці в колгоспі було вручено від імені міністра сільського господарства України значок «Відмінника сільського господарства».

Тут же на урочистих зборах було зачитано постанову Кремгесівського міськкому КП України і райвиконкому про занесення Андрусівського колгоспу імені Леніна і особисто голови цього колгоспу т.Бурлаки Ст.Ів. в «Золоту книгу» Кремгесівського району.

Святкування ювілею 50-річчя Великої Жовтневої соціалістично революції і Радянської влади пройшло із великим піднесенням усіх колгоспників, робітників, інтелігенції села.

ПРО ЗАПОРОЖЦІВ

Козаки Запоріжжя по соціальному складу розподілялися на багатих,/старшина і заможні козаки/ і бідних /сірома,голота/. Старшина володіла багатьма і найкращими земельними угіддями: степами, випасами, лісами, сінокосами, рибними ловлями, засівала великі лани, мала пасіки, зимівники, хутори, великі табуни коней, рогатої худоби, овець, займалася торгівлею і чумацьким промислом.

Сірома складалася з посполитих /селян/, які втекли з різних місцевостей від жорстокої експліатації і нестерпних знущань польської шляхти. Сірома, не маючи засобів до існування, становила робочу силу на старшинських хуторах, пасіках, зимівниках, риболовлях, була пастухами і погоничами чумацьких валок і одержувала дуже низьку оплату. Було багато прикладів, коли сірома повставала проти безмежної експлуатації з боку старшини і багатих козаків (їх звали дуками).

«Середняків» на Запоріжжі було зовсім мало. Вони мали своє невелике господарство і ледве могли виконувати різні повинності.

Всіма справами керувала старшина, а сірома і «середняки» відігравали пасивну роль. Безперервна праця сіроми була джерелом збагачення старшини. В історичних джерелах ми знаходимо, що козак Самійло Ніс у 1773 р. мав у зимівнику 143 коней, 140 голів великої рогатої худоби і 900 овець. У козака Гаврила Погорілого татари у 1769 р. взяли 450 шт. коней. Запорожець із с.Липового Данило Великий взявся за свої кошти придбати для перевезеної з Калантаєва церкви в 1750 р. всі потрібні ікони і інший потрібний інвентар і дзвони/Архив Ю-Зап. Росии, т Пч 1. стр. 20/.

Крилівський козак Павлов Омелян мав: 1/ хутір на 6 хат над

р.Овнянкою /притока р.Інгульця/ в 1741 р.; 2/ там же половину млина; 3/ коло Крилова ріллю, сінокос і пасіку – все обкопане; 4/ подвір'я у Крилові з 3-х хат/ 5/ леваду коло Тясмина на 200 коней, огорожена; 6/ тут же греблю, збудовану на власні кошти і 7/ при цій же греблі сінокос і рілля / стор. 220, кн. 24, 1929 р. «Записки істор-філол.відд. КУАН/.

Житель м.Чигирин Волевач Тишко козак запорізький, 8 августа 1600р. у духовному завіщанні залишав своїм синам: 1/ хутір і пасіку на р.Чутці, при пасіці 12 байраків, не рахуючи байрачків, пахотне поле і сіножаті з рогатим скотом, вівцями, двома табунами коней; 2/ пасіку в Мотронині на 120 вуликів, тут же ліс понад Яничем з підліском, пахотне поле і сіножаті; 3/ хутір і пасіка над р.Березівкою /притока Інгульця/, тут рогатий скот, вівці, два табуни коней, пахотне поле, випаси, 8 байраків і сіножаті по обох боках р.Цибульника; 4/ пахотне поле і сіножаті на р.Чуті /притока Тясмина/, 5/ пахотне поле і сіножаті в Калантаєві над р.Тясмином; 6/ 2000 кіп грошей / копа – 60 грошам/; 7/ 50 діжок меду; 8/ зібрати боргів 1046 кіп грошей і 40 золотих.

Син цього козака Іван Волевач у 1615 р. купив ще коло Плоского ліс, пасіку, степові і пахотні угіддя, сінокоси, плеса і озера з рибними ловлями по обидва боки р.р. Овнянки, Макарівки/ притока Інгульця/, Цибульника і Інгульця. Тут же і поселення людей /«Чтение в общ-ве Нестора-летописца» кн. 8 за 1894 г., автор Каманін І.М./.

ПРО УЧИТЕЛЬКУ МАЛЬСЬКУ

Мальська Ганна Василівна 1873 р.н. Батько її Мальський Василь Йосипович 1844 р.н. колежський секретар, жив у власному будинку по Бульварній вулиці м.Олександрії, працював секретарем міської управи. Мати Горпина Василівна була селянка. В сім'ї Мальських крім Ганни було ще три брати і 4 сестри. Старший брат Василь і Ганна народилися до офіційного шлюбу батьків. В Андрусівці Мальська протягом 3-4 місяців заміняла відсутню вчительку і жила в школі. Мальська вела жваву переписку з подругою по гімназії учителькою Лебідь Нат.Макс., з студентом з Харкова Степаненком і іншими особами. В листах до студента Степаненка Мальська розповідала про відвідування нею вечорами групової читки забороненої політичної літератури і про свої симпатії до ідей революційного народництва, про свої прагнення всіма силами і можливостями служити простому народу, просвіщати його. Листи Мальської до Степаненка були взяті жандармами під час трусу в квартирі Степаненка і стали причиною до розгрому народницького гуртка в Олександрії і притягнення всіх учасників до суду. По судовій справі Мальської були допитані.

1. Вишневецький Костян.Іван.1859р.н., завідуючий школи с.Андрусівки.
2. Делов Григ.Микол.1834 р.н., піп села Андрусівки.
3. Добровольський Павло Андрійович, 1841 р. народж. місцевий дякон.
4. Львовська Ганна Павлівна. 1869р.н. прийомна дочка дякона.
5. Григор'єв Микола. Вас. син попа, с. Калантасва, муж

Мальської, учитель с. Калантаєва, 1867р.н.

6. Гаркуша Мих.Микит.,понятий під час трусу у попа Григор'єва, де жила Мальська.

7. Скічко Іван, сільський староста с.Калантаєва.

8. Дейнега Мих.Григор. 1860р.н. повітовий інженер, поміщик с.Калантаєва.

Листування в Авдрусівку Мальська адресувала на ім'я дяконаДобровольського, а в Калантаїв через Чигирин на ім'я судового слідчого Ботвиновського Мик. Онис.

ЗНАХІДКИ

Серед числених предметів, знайдених на березі Кременчуцького моря, треба згадати «модель значка з написом «Земля и Воля» і круглу печатку; модель значка «Земля и Воля» має такий вигляд: верхня частина з словом «Земля» має форму широкого, але короткого серця з загостреним краєм, повернутим вгору. Нижня частина з словом «Воля» теж має вигляд широкого, короткого серця з загостреним краєм, повернути вниз. Обидві частини з'єднані широким пояском, на якому є букви «и». Верхня частина моделі із словом «Земля» значно менш авіднижньої.

Від нижньої частини /«Воля»/ відходять дві гілочки з листочками і півколом обхвачують верхню частину моделі /«Землю»/.

По вертикалі модель має 34 мм; ширина в гілочках 35 мм; ширина частини «Земля» 20 мм; ширина частини «Воля» 29 мм; ширина з'єднуючого пояска по горизонталі 13 мм. Товщина моделі 2 мм. Матеріал моделі – стоп олова й свинцю. Напис на моделі і гілочки рельєфні, виконано від руки, кустарно.

В інституті археології мені зробили два гіпсові знімки, один з них я послав в Єрмітаж/Ленінград/, другий знімок у мене, а модель значка знаходиться в шкільному музеї. З Єрмітажа ніяких пояснень про модель значка не дали. В Києві я пробував в'яснити походження значка в історичному музеї, в інститутах археології та історії, в університеті і ніде конкретних пояснень не одержав. Можливо що значок мав якийсь зв'язок з членами революційної групи Стефановича по чигиринській справі 1877р.; можливо поява значка в Андрусівці пов'язана з діяльністю учительки Мальської 1894р., а можливо, що модель значка виготовив

якийсь місцевий ентузіаст, захоплений успіхами революції 1917 року.

Другим невизначеним предметом є кругла з жовтої міді печать. Понад краєм диска печаті є вирізьблене заглиблене коло, в середині кола по діаметру є напис «Андрусовский», зверху над цим написим є буква «П», а нижче слова «Андрусовский» є три теж великі букви «І», «Е», «Д» з крапкою біля кожної букви.

Кому належала ця печатка і до якого часу вона відноситься ні в історичному музеї, ні в інститутах археології і історії я нічого не довідався. Професор Стрільський Вяч.Іл. (зав. кафедрою архівознавства і спеціальних дисциплін університету в Києві) пояснив, що буква «П» означає слово «печать», а значення трьох інших букв не знає і додав, що печать належала якійсь установі 19 або 18 століття села Андрусівки. За порадою проф. Стрільського я звернувся до обл. краєзнавчого музею в м. Херсоні. Музей дав негативну відповідь. Печать зроблено з суцільного куска жовтої міді. Ручка печаті має круглий наскрізний отвір. Це означає, що печать носилася на прив'язі. Якщо напис і букви на печаті вирізьблені заглиблено і досить старанно і правильно, то ручка оброблена грубо, із слідами терпуга. Вживалася печать з допомогою сажі.

Три букви з крапкою після кожної на круглій печатці треба /на мою думку/ розшифрувати так: «І» – імператриці, «Е» – Елизаветы, «Д» – дом чи двор. Такі доми чи двори для приїжджих високих начальників були в кожній роті /селі/ за часів Нової Сербії у 18 стол., як це ми бачимо на плані військового поселення в Андрусівці в 19 стол. Крім того, треба сказати, що слово «імператрица» у 18 стол. Починалося при його написанні з букви «І» десятирічне, як це ми бачимо на монетах 18 стол.

КРАТКИЕ БИОГРАФИЧЕСКЕ ДАННЫЕ ГЕРОЯ
СОВЕТСКОГО СОЮЗА ПОЛКОВНИКА АВИАЦИИ
ДИКОГО МИХАИЛА ПРОКОФЬЕВИЧА

Родился 12 августа 1917 года в селе Великая Андрусовка. Член КПСС с 1942 года, окончил 3 курса Днепропетровского металлургического техникума. В Советской Армии с 1935 года. В 1937 году окончил Ворошиловскую военную авиационную школу летчиков.

Участник Советско-финской войны 1939-1940 гг.

На фронтах Великой отечественной войны с февраля 1942 года, начальник боевой подготовки 236 военно-воздушной истребительной дивизии 5 воздушной армии Закавказского военного фронта.

С февраля 1943 года совершил 260 боевых вылетов лично сбил 4 самолета и в группе 3 самолета противника. Звание Героя Советского Союза присвоено 1.05.1943 года.

После войны служил в ВВС, в 1955 году окончил курсы воздушной академии. С 1958 года полковник награжден орденом Ленина, двумя ординами Красного Знамени, орденом Алексея Невского, орденом Отечественной войны I степени, орденом Красной Звезды и многими медалями.

Умер 30. 03.1967 г. похоронен в г. Виннице.

ОПИС

кам'яних топорів до «Історії Андрусівки»

№ 1 – кам'яний топор клиноподібної форми, довжина 16,5 см., вага 1,1 кг., матеріал – сірий камінь, обух звужений, заокруглений, поверхня зглажена, не шліфувана. Знайдено за Калантаєвим на розмитому березі вкупі з 8-ма іншими такими ж самими топорами різної ваги і розмірів, зберігаються в музеї середньої школи села Андрусівки. Вік – неоліт /6-4 тис. років до н.е./

№ 2 – кам'яний топор – молоток, довжина 12,5 см., вага 560 гр., матеріал – чорний камінь; поверхня гарно відшліфувана, топор просвердлений наскрізь, обух заокруглений, краї обуха мають три невеликих сколини. Топор знайдено на розмитому березі в Андрусівці на колишній вулиці Кадрелівка.

Крім того мною знайдено в різних місцях в Андрусівці по берегу моря більше двох десятків уламків свердлених кам'яних топорів різних розмірів. Всі вони зберігаються в музеї середньої школи с. Андрусівки. Вік – неоліт, використовуватися могли і в бронзовому віці /4-3 тис. років до н.е./

ЛУК І СТІЛИ

Лук і стріли відіграли величезну роль в історії первісної епохи. Застосування лука і стріл давало для первісної людини велику перевагу перед списом і дротиком(короткий спис для кидання). Лук став дальнобойною і скорострільною зброєю. Відлаль пострілу з лука становила 80-100 і більше метрів, а з важкого індійського лука вона доходила до 450 метрів. Хороший стрілок може робити 20 попадань за одну хвилину. Сила боя лука теж величезна. Напр.: у ескімосів Аляски на невеликій віддалі стріла пробивала наскрізь оленя. Стріла північно-американського племені апачів на віддалі 300 кроків пробивала наскрізь людину. В епоху завоювання іспанцями Центральної Америки були випадки, коли іспанець на коні був не тільки пробитий стрілою наскрізь, але ще й пришпилений стрілою до коня (Косвен М.О. «Очерки истории первобытной культуры», 2-е издание Академии Наук СССР Москва 1957 г., стр. 54).

ОПИС СКИФСЬКИХ БРОНЗОВИХ НАКОНЕЧНИКІВ СТІЛ

- 1- й тип – дволопастні, втульчаті, з шипом або без шипа, архаїчні, 7 - 6 ст. до н.е. /2600-2500 рр./ 3 шт. в 1-му ряду.
- 2- й тип – тригранні, листовидні, втулка довга з шипом, 4 шт. в 2-му ряду: 1, 2, 4 і 5. 2500-2400 рр.
- 3- й тип – тригранні, у вигляді 3-гранної піраміди, втулка вкорочена. 9 штук: 2, 6, 7 і 8 в другому ряду і 9, 10, 11, 12 і 13 в третьому ряду. 2300-2200 рр.
- 4- й тип – тригранний, втулка зрізана зовсім, вигляд тригранної піраміди: 1 шт. – 6-й в третьому ряду. 2200-2000 рр.

Пряслиця

В цій таблиці в першому ряду є двоє пряслиць, зроблених з олова. Пряслицями звалися грузики з отвором в центрі, які надівалися на кінець веретена для надання веретену рівномірного обертового руху. Вживалися пряслиця до того часу, коли було винайдено прядку і різні прядильні машини. Прясниці робилися з глини і випалювалися, а для вельможних прях виливалися з олова в формах і прикрашалися різним орнаментом.

ОПИС ТАБЛИЦІ МОНЕТ

ДО ІСТОРІЇ АНДРУСІВКИ

№ 1 - срібний денарій Римського імператора Марка Авреліяфілософа / 161 - 180 рр./ /лицева сторона/- голова в профіль, з боків напис.

/зворотнасторона/ будівля, з боків напис. Знайдена на Сіднівці.

№ 2 - срібний денарій 1666 року; Георг - Рудольф, Іохім, Зальцбург, знайдено на Сіднівці.

№ 3 - срібна польська монета /півторак - 1 1/2 гроша^{1/}, 1615 р., Сигизмунд III, знайдено на правому боці Тясмина.

№ 4 - срібний півторак 1617 р., Сигизмунд III, Польща, знайдена на острові «Губин Кут» /правий бік Тясмина/.

№ 5 - срібний півторак 1621 р., Сигизмунд III, Польща, знайдено на правому боці Тясмина.

№ 6 - мідний солід 1663 р., Ян-Казімір, Польща, знайдено в урочищі «Панський Луг» /правий бік Тясмина/.

№ 7 - срібна копійка 1696 р., Петро I, Москва, знайдено на правому боці Тясмина.

Крім того, є монети срібні кримські, мідні Густава-Адольфа II /Швеція/ 1630 р., велика кількість мідних монет всіх царів 18 і 19 ст.ст. Всі вони знайдені мною на томумісці, де була розташована Андрусівка в 17-18 ст.ст. Зберігаються монети в музеї Андрусівської середньої школи.

1/ Примітка: Грiш /грош, польське / в середні віки вважалися дуже

цінною крупною монетою.

ДОПОМІЖНА ЛІТЕРАТУРА

- ПОХИЛЕВИЧ – Сказ. о насел. местност. Киевской губ. Киев, 1864 г.
- БАНТЫШ-КАМЕНСКИЙ – История Мал. России ч. I и II, 1821.
- МАРКЕВИЧ Н. – История Малороссии, т. 1-5, 1842 г.
- ИСТОРИЯ УКРАИНЫ – Краткий курс, 1938 г.
- ЛЕТОПИСЬ САМОВИДЦА – 1878 г.
- ТЕРЕНОЖКИН – Предскифский период Правобережья, 1965 г.
- ШОВКОПЛЯС – Основы археології, 1963 р.
- АМАЛЬРИК-МОНГАЙТ – Що таке археологія, 1961 р.
- УКАЗАТЕЛЬ к полн. собр. Руських летописей.
- МАТЕРИАЛЫ для оценки земли Александр. У. Херсон. губ. 1888 г.
- ШМИДТ А. – Материалы для географ. и стат. Херс. губ. 1863 г.
- СКАЛЬКОВСКИЙ – История Новой Сечи, 1885 г.
- СКАЛЬКОВСКИЙ – Опыт стат. исследований. Новорос. края, 1836 г.
- ЗАПИСКИ Одесск. об-ва истории и древностей.
- «КИЕВСКАЯ СТАРИНА» – журнал.
- ЗАПИСКИ Истор.-філ. – отд. ВУАН кн. 17, 24.
- АРХИВ Юго-запад. России т. II, ч. II, О гайдамаках.
- НОВИЦКИЙ – Указатель врем. ком. для разбора древн. Актов. т. II.
- Чтения в общ-ве Нестора-Летописца.
- ГОШКЕВИЧ В. И. – Клады и древности Херс. губ.
- ЖУРНАЛ Кратк. сообщ. ист. Археологии № 8, 1959 г.
- ЖУРНАЛ Археология т. 13, 1962 г.
- ЖУРНАЛ Матер. Для исслед. по археол. № 108, 1963 г.
- БОЛЬШАЯ СОВЕТСКАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ изд. 2-е
- БОЛЬШАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ изд. Юшакова.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	
ЗАМІСТЬ	
ВСТУПУ.....	
I. ПРИРОДНО-ГЕОГРАФІЧНІ	
ПОЛОЖЕННЯ.....	
II. ДОІСТОРИЧНІ	
ЧАСИ.....	
III. СКИФСЬКО-САРМАТСЬКИЙ ПЕРІОД (7 стол. до н.е.-3 ст.н.е.)	
.....	
IV. ПЕРШІ СЛОВ'ЯНИ І КИЇВСЬКА РУСЬ (4-12 стол.)	
.....	
V. ЕПОХА ФЕОДАЛІЗМУ (13-19 стол.)	
.....	
VI. ПЕРІОД КАПІТАЛІЗМУ (1857-1917 рр.).....	
VII. ПЕРІОД СОЦІАЛІЗМУ І ПЕРЕХІД ДО РОЗГОРНУТОЇ ПОБУДОВИ	
КОМУНІЗМУ (1917-1966 рр.)	
.....	
ІСТОРИЧНІ ДОПОВНЕННЯ І	
ДОВІДКИ.....	
ПРО	
ПІКІНЕРІВ.....	
СВЯТО 50-РІЧЧЯ	
ЖОВТНЯ.....	
ПРО	
ЗАПОРОЖЦІВ.....	

ПРО УЧИТЕЛЬКУ

МАЛЬСЬКУ.....

ЗНАХІДКИ.....

...

ОПИС КАМ'ЯНИХ

ТОПОРІВ.....

ОПИС СКІФСЬКИХ БРОНЗОВИХ НАКОНЕЧНИКІВ

СТРІЛ.....

ОПИС ТАБЛИЦІ МОНЕТ.....

ДОПОМІЖНА ЛІТЕРАТУРА.....

Із «Давно минуле Анрусівки» Каракати М.М.

Про запорожців:

«Козак Самійло НІС у 1773 р. мав у зимівнику 143 коней, 140 голів великої рогатої худоби 1900 овець. У козака Гаврила Погорілого татари у 1769 р. взяли 450 шт. коней. Зопорожець із с. Липового Данило Великий взявся за свої кошти придбати для перевезеної з Калантаєва Церкви в 1750 році всі потрібні ікони і інші потрібний інвентар і дзвони».

/Архив Ю-Зап. России, т.ІІ, ч. І, ст..20/

«Крилівський козак Павлов Омеян мав:

хутір на 6 хат над р.Овнякою /притока р. Інгулець/ в 1741 р.там

же половину млина, коло Крилова ріллю, сінокіс і пасіку – все обкопане, подвір'я у Крилові з 3-х хат, леваду коло Тясмина на 200 коней і при цій греблі сінокіс і рілля».

/Записки Істор.філолог відділ. ВУАН кн. 24 ст. 220 1929 р. /

«Житель Чигирини Волевич Тишко козак Запорізький 8 серпня 1600 р. у духовному заповіті залишив своїм синам: хутір і пасіку на р. Чутці, при пасіці 12 байраків, не рахуючи байрачків, пахотне поле і сіножаті з рогатим скотом, вівцями, двома табунами коней, пасіку в Мотронині на 120 вуликів, тут же ліс понад Яничем з підліском, пахотне поле і сіножаті, хутір пасіка над р. Березівкою / притока Інгульця /, тут рогатий скот, вівці, два табуна коней, пахотне поле, випаси, 8 байраків і сіножаті по обох боках р. Цибульника, пахотне поле і сіножаті на р.Чуті/ притока Тясмина, пахотне поле і сіножаті в Калантаєві над р.Тясмином, 2000 кіп грошей / Копа-60 грошам/, зібрати боргів 1046 кіп грошей і 40 золотих, 50 діжок меду.

Син цього козака Іван Волевич у 1615 р. купив ще коло Плоскоголісу пасіку, степові і пахотні угіддя, сінокоси, плеса і озера з рибними ловлями по обидва боки р.Овсянки, Макарівки/притока Інгульця/, Цибульника, Інгульця. Тут же і поселення людей.

/Чтение в обществе Нестора Летописца кн. 8 за 1894 г. автор Каманін І.М./

Караката М.М. «Давне минуле Андрусівки» с.38

Дорошенко Петро в час полковництва в Чигирині й гетьманування на правобережжі подарував золоту чашу/келих/ для церкви с.Андрусівки. Чаша була вилучена з інвентаря в період голодних років в Надволжі 1920-1922 рр.

«Поріг»1993, №5с.17

Н.С.1991, №122, 123. Попереду Дорошенко О.Матівос.